

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Moaaz Yahea ATITALLA MANSOUR

SUDAN'DA SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA YOL AÇAN İÇ PARAMETRELER (1956_2019)

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Moaaz Yahea ATITALLA MANSOUR

SUDAN'DA SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA YOL AÇAN İÇ PARAMETRELER (1956_2019)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL

İletişim Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Moaaz Yahea ATITALLA MANSOUR'un bu çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hayati AKTAŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZTÜRK (İmza)

Tez Başlığı: Sudan'da Siyasi İstikrarsızlığa Yol Açan İç Parametreler (1956_2019)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26 / 07 / 2023

Mezuniyet Tarihi : 21/09/ 2023

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sudan'da Siyasi İstikrarsızlığa Yol Açan İç Parametreler (1956_2019)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Moaz Yahea ATITALLA MANSOUR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

15 / 08 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Moaaz Yahea ATITALLA MANSOUR
Öğrenci Numarası	202252038803
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Ramazan İZOL
Doktora Tez Başlığı	Sudan'da Siyasi İstikrarsızlığa Yol Açan İç Parametreler (1956-2019)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2146136843
Rapor Tarihi	15/08/2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 10 Alıntılar dahil: % 13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 81 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÇALIŞMANIN YAPISI

1.1 Çalışmanın Sorunu.....	3
1.2 Çalışmanın Amacı.....	5
1.3 Çalışmanın Önemi.....	7
1.4 Çalışmanın Sorusu.....	9
1.5 Çalışmanın Yöntemi.....	10
1.6 Çalışmanın Sınırlılıkları.....	12
1.7 Çalışmanın Hipotezi.....	13
1.8 Literatür Taraması.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA SUDAN'DAKİ DEMOKRATİK YANSIMALAR (1956-1989)

2.1 Sudan'ın Eski Tarihi.....	20
2.2 Sudan'ın Modern Tarihi.....	23
2.2.1 Mehdist Devrimi.....	24
2.3 Sudan, İngiliz Yönetimi Döneminde.....	26
2.3.1 Sudan'da İngiliz Politikası.....	28
2.3.2 İngiliz Sömürgesine Karşı Sudan Direnişi.....	30
2.4 Sudan'da Milliyetçilik Hareketleri.....	34
2.5 Sudan'da Siyasi Partileri.....	36
2.6 Sudan Ordusunun Siyasete Girişi.....	39
2.6.1 1958 Darbesi.....	39
2.6.2 Ekim 1964 Ayaklanması.....	41
2.6.3 1969 Darbesi.....	44
2.6.4 1985 Darbesi.....	45
2.6.5 1989 Darbesi.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SUDAN, SİYASAL İSLAM'IN DÖNEMİNDE (1989_2019)

3.1	Sudan'daki İslami Hareketin Tarihi.....	48
3.1.1	Müslüman Kardeşler (1954-1964).....	48
3.1.2	İslami Misak Cephesi (1964-1969).....	48
3.1.3	Ulusal İslam Cephesi (1985-1989).....	49
3.2	Ömer El-Beşir'in Rejiminin Anatomisi.....	50
3.3	Güney Sudan Krizi.....	54
3.4	Darfur Krizi.....	57
3.5	EL-Beşir'in Rejiminin Devrilmesi.....	60
SONUÇ.....		62
KAYNAKÇA.....		66
ÖZGEÇMİŞ.....		73

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ	Afrika Birliği Örgütü
AB	Avrupa Birliği
DBP	Demokratik Birlik Partisi
DGAÜOP	Doğu ve Güney Afrika Ülkeleri Ortak Pazarı
FAO	Food And Agricultural Organization
HBP	Halkın Birlik Partisi
IMF	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
BM	Birleşmiş Milletler
MKP	Milli Kongres Partisi
MS	Milattan Sonra
M.Ö	Milattan Önce
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
PKP	Popüler Kongre Partisi
SCP	Sosyalist Cumhuriyet Partisi
SPLA	Sudan People's Liberation Army (Sudan Halk Kurtuluş Ordusu)
SPLAM	Sudan People's Liberation Movement (Sudan Halk Kurtuluş Hareketi)
SKP	Sudan Komünist Partisi
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
Uİ	Uluslararası İlişkiler
UBP	Ulusal Birlik Partisi
UDI	Ulusal Demokratik İttifak
UİC	Ulusal İslam Cephesi
UKP	Ulusal Kongre Partisi
UNAMID	United Nations- African Union Hybrid Operation In Darfur (Birleşmiş Milletler/Afrika Birliği Darfur Hibrit Operasyonu)
ÜP	Ümmet Partisi
IGAD	Intergovernmental Authority on Development (Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi)

ÖZET

Afrika'da yer alan Sudan ülkesinde Ekonomik sorunlar, Askeri darbeler, Partizan anlaşmazlıklar ve İç savaşlar nedenlere dayalı siyasi istikrarsızlıklar yaşanmaktadır. İç karışıklığın ve siyasi istikrarsızlıkların çözümlemesine odaklanan bu tezde, Siyasi sorunlara çözüm bulmak hedefiyle bağımsızlık sonrası, ekonomik sorunların, askeri darbelerin, partizan anlaşmazlıkların ve iç savaşların en önemli sebeplerinin hem sivil düzenin zayıflığı hem de Sudan ordusunun düzenin göreceli gücü olduğunu fark edilmiştir. Sudan siyasi partilerinin yanlış bir şekilde kurulmasına ek olarak, bu Sudan devletinin inşa sürecini etkilemiş, bu yüzden siyasi ve sivil kurumların istikrar yokluğu askeri darbelere yapı oluşturmaktadır. Sudan'da 1958, 1969, 1985, 1989, 2019 ve 2021 darbesi dahil olmak üzere 12'den fazla askeri darbesi olmuştur. Sudan'daki askeri darbeler, farklı ideolojik nedenleri dayanak göstermektedir. Ancak Sudan'n kabilesel ve etnik ayrılımları, belli bir sınıfın ideolojisine bağlanamazdır. Bu durum hak arayışına ve etnik grupların örgütlenmesi girmesiyle sonuçlanmakta ve burada Güney Sudan ve Darfur'da olduğu gibi iç savaşların başlangıç noktası şekillendirmeye başlıyor. Bir de bu olaylarda hükümetlerin büyük rolü olduğu söylenmesine fayda var. Bu bağlamda Sudan'ın son hükümetinin herhangi bir krizi sona erdirmeyi başaramadığı, aksine çoğu din adına olmak üzere daha fazla siyasi krize yol açtığı da yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi İstikrarsızlığı, Partizan anlaşmazlıklar, Askeri Darbeleri, Sudan, İç Savaş, Ayaklanma, El-Beşir Hükümeti, Güney Sudan, Darfur.

SUMMARY

Sudan located in Africa, is experiencing political instability based on economic problems, military coups, Partisan conflicts and civil wars. In this thesis, which focuses on the analysis of internal turmoil and political instability, it has been realized that the most important causes of post-independence economic problems, military coups, partisan conflicts and civil wars are both the weakness of the civil order and the relative strength of the Sudanese army. In addition to the wrong establishment of Sudanese political parties, this has affected the process of building the Sudanese state, so the lack of stability of political and civil institutions provides the basis for military coups. Sudan has had more than 12 military coups, including the 1958, 1969, 1985, 1989, 2019 and 2021 coup. Military coups in Sudan are based on different ideological reasons. But Sudan's tribal and ethnic divisions cannot be attributed to the ideology of a particular class. This situation results in the search for rights and the organization of ethnic groups, and here the starting point of civil wars, as in South Sudan and Darfur, begins to take shape. It is also worth mentioning that governments play a major role in these events. In this context, it is also stated that the last government of Sudan did not succeed in ending any crisis, but on the contrary led to more political crises, mostly in the name of religion.

Keywords: Political Instability, Partisan conflicts, Military Coups, Sudan, Civil War, Uprising, Al-Bashir Government, South Sudan, Darfur.

ÖNSÖZ

“Sudan’da Siyasi İstikrarsızlığa Yol Açan İç Parametreler (1956_2019)” adlı tezimiz Sudan’ın çalışmada belirtilen problemlerinin siyasi durumu nasıl etkilediğini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Sudan’ın eski ve modern tarihi, devlet inşası süreci, Sudan’daki İngiliz varlığı, Sudan’ı yöneten hükümetlerin performansı, askeri darbeleri, iç savaşlar dönemi ve ulusal inşadan kademeli olarak partizan ve mezhep bağlılığına geçişin nasıl başladığı ele alınmaktadır.

Tez yazılırken ve Sudan’ın siyasi durumunu analiz yaparken, ortaya çıkan en önemli problem, bu konuya bağlayan Türkçe kaynaklara ulaşmakta yaşanan zorluklardır. Bu yüzden bu konu ile ilgili farklı akademik bakışları analiz edebilmek adına, hem Türkçe kaynakları hem de Sudan ve Mısır’dan alabildiğimiz Arapça akademik kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bu tezi yazarken bana destekleyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL’a, babama, anneme, kardeşlerime, arkadaşlarıma ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Moaaz Yahea ATITALLA MANSOUR

Antalya, 2023

GİRİŞ

Sudan Cumhuriyeti, seçkin konumundan dolayı sadece Afrika'nın değil, dünyanın en zengin ülkelerinden biri olarak kabul edilir. Kuzey Afrika'da yer alan Sudan ülkesinin başkenti Hartum, nüfusu yaklaşık 45 milyon ve yüzölçümü yaklaşık olarak 1.886.068 kilometrekaredir. Hem Afrika'nın Cezayir ve Demokratik Kongo Cumhuriyetinden hem de Arap ülkelerinde bulunan Cezayir ve Suudi Arabistandan sonra en büyük 3.ülkesi sayılmaktadır. Sudan, doğuda Kızıldeniz'e, kuzeyde Mısır'a, batıda Libya'ya, güneyde Güney Sudan, doğu orta bölgede Etiyopya ve Eritrea Cumhuriyetlerine komşudur. Sudan'ın iklimi genellikle sıcak ve kuraktır, ancak Nil Nehri vadisi tarım yapmak için su sağlamaktadır. Merkez tarafından atanan valilerce yönetilen 17 eyalet ve bunlara bağlı 120 idari yönetim birimi vardır. Nüfusun %40'ı şehirlerde yaşar, ülkenin %97'si Müslüman, geri kalanlar ise farklı dinlere mensup, Araplar ülkede %70 ile çoğunlukta ve 15 yaşın üstünde okuma yazma oranı % 61'dir.¹ Sudan, Nil Nehri boyunca uzanan geniş ovaları ve Sahra Çölü'nün kuzeyinde yer alır. Sudan tarihi, Mısır tarihi ile yakından bağlantılıdır, zira her ikisi de Mehmet Ali Paşa liderliğindeki Osmanlı yönetimi ve ardından İngiliz yönetimi altındaydı.²

Bu yüzden Arap siyasi tarihi hem Sudan'ı hem de Mısır'ı Nil Vadisi ülkeleri olarak adlandırır. Sudan'ın nüfusu birçok farklı etnik gruptan oluşur ve bu, Sudan'ı farklı Arap ve Afrika kabilelerinin bir arada yaşaması için uygun bir ortam haline getiren, birçok ülke ile çevrili seçkin konumundan kaynaklanmaktadır.³ En büyük etnik gruplar Araplar ve Nübye halkıdır. Ayrıca Fur, Zaghawa, Masalit, Bari, Nuba, Fallata, Beja ve diğer birçok etnik grup da bulunmaktadır. Çok farklı kültürlerin bir arada yaşamasına rağmen Arap ve İslam kültürleri ülkede dominant ve resmi dilleri Arapçadır.⁴ Hem Sudan'ın kültürü, etnik çeşitlilikten ve tarihi bağlantılardan kaynaklanmakta hem de müzik, dans, sanat, el sanatları ve mimari, ülkedeki zengin kültürel mirasın bir parçasıdır.⁵ Sudan'ın ekonomisi genellikle tarım ve hayvancılık üretimine dayanmakta ve özellikle tarım, ülke ihracatının büyük bir

1 Orakçı, 2021: S.3.

2 Topuz, 1971: S.50.

3 Sidahmed, 1997: S.54.

4 Peters, 1996: S.14.

5 Kavaş, 2006: S.31.

bölümünü oluşturmakta ve Sudan'ın nüfusu yüzde 80 tarım sektöründe çalışmaktadır.⁶ Ayrıca Sudan, dünya çapında da önemli bir petrol ve altın üreticisi sayılır. Genel olarak ülkenin başlıca ihraç ürünleri Altın, Petrol, Arap zambkı, Canlı Hayvan, Pamuk ve Et, Deri, Şeker, Yer Fıstığı ve Susamdır. Sudan, dünyanın en fazla doğal gaz ve altın rezervine sahip ülkelerinden biri sayılmaktadır. Sudan sahip olduğu tüm bu avantajlara rağmen, İngiltere'den aldığı bağımsızlığından beri bazı çeşitli parametrelerden dolayı önemli bir siyasi ve ekonomik istikrara tanık olmadı.⁷

Bu bilgilere ek olarak Sudan, birçok uluslararası örgüte üyedir, ayrıca uluslararası ve bölgesel işbirliği çabalarına aktif olarak katılmaktadır. Bu örgütlerin en ünlüleri arasında: Birleşmiş Milletler (BM), Arap Ligi (AL), Afrika Birliği (AFB), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Uluslararası Para Fonu (IMF), Afrika Kalkınma Bankası (AFDB), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi (IGAD), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (ICAO), G-77, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) (Gözlemci olarak), Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu (IFRC) ve BM çatısı altındaki diğer örgütler.

Sudan ülkesi, doğal kaynaklar açısından sadece Afrika'nın değil, ancak dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Ama Sudan, askeri darbeler, iç savaşlar, partizan çatışmalar, istikrarsız yönetimler, demokratik düzenin eksikliği ve ekonomik krizler nedeniyle bu kaynakların iyi bir şekilde kullanıldığına tanık olmadı. Tüm bu sorunlarla birlikte Sudan'da kaotik bir ortamın oluşması kaçınılmaz hale geldi. Nitekim Abdülselem C.⁸ gibi bazı araştırmacılara göre, Sudan'da güç elde etme ve iktidara gelme aracı olarak askeri darbelerin tercih edilmesi, bir darbe kültürünün oluşmasına ve devletin tüm sektörlerinde anti-demokratik girişimlerin normalleşmesine yol açmaktadır. Öte yandan iç savaşlar ve partizan çatışmalardan zorlayıcı biçimi, Sudanlıların iradesini hak gaspına evrilmektedir.

⁶ Peters, 1996: S.14-15.

⁷ Ahmed, 1989: S.89.

⁸ Abdülselem, 2021: S.54.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN YAPISI

1.1 Çalışmanın Sorunu

Bu çalışma, Sudan'daki siyasi istikrarsızlık olgusunun nedenlerini ve bu olgunun etkisinin analizini ülke yönetim sistemi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Ek olarak çalışmada Sudan'da tekrarlayan siyasi istikrarsızlık olgusunun hem sebepleri hem de ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı tartışılmıştır. Ayrıca Sudan tarihinin tanık olduğu en büyük krizler ve bu krizlere yol açan küçük ve basit sorunlar ele alınmıştır. Sudan'daki ilk gerçek çağdaş kriz; Güneylilerin, Kuzeylilere karşı isyanı ve Kuzeyliler ile birlikte Sudanlı orduya katılmayı reddetmeleriydi. Bu isyanın nedeni, Güney Sudan halkının, Kuzey Sudan halkının sahip olduğu hizmet, refah ve haklardan yararlanamamasıdır. Bu yetersizlik duygusu 2011'de Güney'in Kuzey'den ayrılmasıyla sonuçlanan Kuzey-Güney savaşı Sudan tarihinin en büyük krizine yol açmıştır.

Ayrıca Güney savaşı dışında daha sonra da göreceğimiz gibi Sudan'da yıkıcı krizlere yol açan daha birçok sorun da vardı. Ancak İngiliz sömürgecisinin o dönemde Sudan'da izlediği “böl ve yönet” politikası, benzeri görülmemiş bir gelişme gösterdi ve birçok yolla aynı ülkenin insanlarını bölmeye yönelik uygulamalarının başarıya ulaştığı açıktı. Siyasi istikrarsızlık, farklı ideolojilere sahip ardışık hükümetlerin Sudan'ı yönetmedeki başarısızlığının kanıtıydı. Bu hükümetler, idari başarısızlıkları yetmezmiş gibi bir de Sudan'ın birikmiş yüklerinin üstüne yeni yükler yeni sorunlar eklediler.

Bu senaryo, Sudan ordusunun iktidara göz dikmesine ve sivil yönetime birkaç askeri darbe yapmasına neden oldu. Bu darbe girişimlerinin bazıları başarılı oldu, bazıları ise başarısız oldu. Ancak şaşırtıcı olan şey, çoğunun hükmetmek isteyen siyasi partiler tarafından düzenlenmiş olmasıydı. Ayrıca 1989-2019 yıllar arasındaki El-Beşir hükümeti Sudan'ın istikrarsızlığı yolunda çok önemli bir rol oynamıştır.

Genel olarak Sudan'daki siyasi istikrarsızlığın nedeni; Arap, Afrikalı ve Afro-Arap kabilelerinin çeşitliliği, kendilerini Arap olarak görenler ile kendilerini Afrikalı olarak görenler arasında yaşanan sorunlar ve bu sorunların meydana getirdiği kimlik çatışmalarıdır. Bu çeşitlilik, yönetimi derinden etkileyen unsurlardan biriydi. Yönetime geçen kişiler, Sudan devletinin çıkarlarını değil kendi çıkarlarını düşündükleri için Sudan'daki farklı kabileler ve etnik gruplar arasında çok sayıda çıkar ve çatışma problemleri ortaya çıktı.

Bu durum Sudan'da ulusal bir devletin kurulmasını geciktirdi. Ayrıca Sudan'ı yöneten ardışık hükümetler; Sudan'ı, yasaları ve düzenlemeleri olan bir devlet kurumu olarak değil, belirli bir kabile veya nüfus grubu gibi yönettiler.⁹

⁹ Lokosang, 2010: S.77

1.2 Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Sudan'daki askeri darbeler, iç savaşlar ve ordunun siyasileştirilmesi gibi olgular ve bu olguların bağımsızlıktan günümüze kadar tekrarlanmasının nedenlerini analiz ederek siyasi istikrarsızlık olgusuna genel bir çerçeve çizmektir. Ayrıca bu çalışma, Sudan'ın 1956 yılında ilan ettiği bağımsızlığından 2019 yılı siyasal İslam dönemine kadar geçen süreçte, Sudan yönetiminde birbirini izleyen hükümetlerin performans analizleri, yaşanan demokratik başarısızlıklar ve bu başarısızlıkların sebeplerinin ortaya çıkarılması için akademik olarak araştırılmıştır.

Bu çalışmada siyasi tökezlemenin ana nedenleri; siyasi istikrarsızlık, iç savaş, ekonomik gecikme, dış müdahalenin etkisi ve bu sorunların Sudan hükümeti üzerindeki etkisi, Sudan'ın jeopolitik konumu ve jeostratejik yetenekleri göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Buna dayanarak, çalışma bilgilerinde görüşme yöntemi kullanıldığı gibi çalışma metodolojisi olarak tanımlama, analiz ve kıyaslama da kullanılmıştır.

Bu tez, Sudan'daki siyasi istikrarsızlığın sebebini açıklayan bilgilere ulaşmak hedefiyle, literatürdeki tüm bilgilerin geçerliliğini teyit eden birçok tarihi belgenin analizine dayanmaktadır. Literatür taramasında Türkçe, İngilizce ve Arapça akademik kaynaklara erişim sağlanmıştır. Çok kültürlü ve ideolojik kaynaklardan derlenen bilgileri içeren bu tezde; Türkçe, İngilizce ve Arapça kaynaklardan yararlanılmıştır. Aynı zamanda bu tezde, uluslararası ilişkilerde çalışan araştırmacıların bakış açıları da dikkate alınarak eleştirel bir yöntem tercih edilmiştir. Yine bu çalışmanın sonuçları, Sudan'ın genel durumunu ve siyasi ekonomik koşullarını ele alması, yönetim performansını etkileyen iç faktörlerin analiz edilmesi ve Sudan'daki siyasi istikrarsızlığının koşullarını ve bu koşulların nedenlerinin karşılaştırılması olarak sıralanabilmektedir.

Sudan yönetimini, sosyal şikâyetleri ve özellikle kabilelerin siyasallaşmasını inceleyerek Sudan'daki iç savaşların temel nedenleri araştırıldı. Ayrıca bu tez Güney Sudan'ın ayrılmadan önce ve ayrıldıktan sonra yaşanan iç savaşın ana sebebinin ırk olmadığını kanıtlamayı amaçlamaktadır. Ancak Irk, siyasi elitlerin amaçlarına ulaşmak için araç olarak kullandıkları ikinci bir faktör sayılmaktadır.¹⁰

Bu tez, Sudan'a Amerika tarafından uygulanan ekonomik ambargonun nedeni ve Sudan'daki siyasi krizlerin gelişme aşamalarını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda bu yüksek lisans tezi özellikle Güney Sudan'ın ayrılmasından sonra son yıllarda ilginin arttığı Sudan'ın siyasi durumunun açıklanmasına yönelik derin bir akademik katkı yapmayı hedeflemektedir. Tezin temel amacı, Sudan'ın önemini çeşitli yönlerden açıklayarak ve

¹⁰ Ismael, 2012: S.70.

netleştirerek Sudan hakkında genel bilgi vermek ve bu Arap-Afrika ülkesinin tarihine tarihsel bir bakış sunmaktır. Darfur savaşı, Güney Sudan'ın ayrılması ve ABD'nin Sudan'a karşı ekonomik ambargosu Sudan'ı siyasi ve ekonomik olarak kötü duruma getirmiştir. Ancak btm bu sorunlar Sudan'daki iktidarda olan son hükümetin döneminde yaşandığı için, bu döneme odaklanmak bu tezin en önemli hedeflerinden biri sayılmaktadır.

1.3 Çalışmanın Önemi

Kanaatimizce Sudan'daki siyasi istikrarsızlık sonuçları ortaya çıktığı gibi diğer bölgelerde kendini tekrar eden çok önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Sudan'ı uçuruma sürükleyen siyasi eşitsizlik ve istikrarsızlık meselesi ile yaşanan sıkıntılar var. Örnek olarak 2003 yılında ve hala devam eden Darfur sorunu ve 2011 yılından sonra başlayan Güney Mavi Nil ve Güney Kurdufan sıkıntılarıyla Güney Sudan konusu çok büyük paralellikler göstermektedir. Buna göre Sudan'ın farklı bölgelerindeki çözülmenin dinamiklerini anlamak ve analiz etmek Sudan siyasi durumuna göre çok önemli hâle gelmektedir. Sudan iç dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda Sudan Cumhuriyeti'ni yöneten Arap elitin ülke sınırları içinde yaşayan Hristiyan ve Arap olmayan topluluklara yaklaşımı, ulusal birlik kavramının tesisi kapsamında dikkatli bir çalışma gerektirmektedir. Zira 2011 yılında Güney Sudan'ın ayrılma kararıyla, Sudan'ın bütün sıkıntıları hallolduğu anlamına gelmemektedir. Sudan'ın yeni sınırları içinde 2011 yılından sonra devam eden silahlı çatışma bölgeleri bakıldığında Sudan devleti nasıl bir geleceğin beklediği sorusu merak uyandırmaktadır. Ayrıca bu çalışma, siyasi liderlerin ve elitlerin politika kararlarının etnik ve dini bağlılıkları ve bireysel çıkarları tarafından da şekillendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Kanaatimizce de çok dilli, etnikli ve dinli bir toprağa sahip olan Sudan'ın başarısız kalan genelleşme politikası üzerinden yapılacak çıkarımların çok önemli bir örnek oluşturabileceği düşünülmektedir. Güney Sudan konusu Afrika içindeki Batı Sahra ve Somali Land gibi yeni uluslaşma çabalarında önemli bir örnek olarak gözüktüğü gibi Afrika dışındaki bölgelerde de belirli bir etkiye sahiptir.¹¹ Bu çalışma Sudan'ın sorunlarına çözmeye çalışmamasına rağmen, asıl önemi bu sorunların Sudan'da siyasi istikrarı nasıl etkilediğine dayanmaktadır.

Sudan akademik alanlarda Arap ve Orta doğu coğrafyalarına dâhil edilmesine rağmen, ancak Güney Sudan Afrika çalışmalarına dâhil edilmektedir. Bu tez Türkçe yazılmasına ve Sudan'ın Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte büyük bir kültürel mirasa sahip olmasına rağmen, Sudan hakkında yeterli Türkçe, İngilizce ve Arapça akademik kaynaklar bulunmamaktadır. Sudan hakkında birkaç tercüme eserler ve üniversite tezleri dışında az sayıda eser bulunurken, Güney Sudan hakkında yaklaşık hiçbir çalışma bulunmamaktadır.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'nın kuzeyi ve kuzey doğusunda 16.yy'dan 20.yy'a kadar varlığı ayrıca hem Sudan'ın hem de Güney Sudan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik alanında olduğu düşünüldüğünde bu akademik boşluğun Türkiye'nin sahip olduğu tarihi derinlik ile hiçbir suretle örtüşmediği görülmektedir. Buna

¹¹ Hamad, 2013: S.107.

göre tez, Sudan toplumunun biçimlendirici doğasına, Sudan'daki Osmanlı-Türk varlığı ile İngiliz varlığı arasındaki farkının Sudan Devletinin gelişimi üzerindeki ve Sudan'ın komşu ülkelerle olan ilişkisine ve bu ilişkinin genel olarak Arap-Afrika ulusal güvenliğine etkisine ışık tutuyordur. Bu çalışma, bazı yabancı hükümetlerin ve örgütlerin rollerinin, Sudan'ın siyasi istikrarsızlık durumu üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Üstelik bu yabancı hükümet ve örgütler bazen Sudan'daki çatışma tarafları arasındaki ilişkiler üzerinde büyük bir etkiye sahipti.

Çalışmanın bilimsel önemi, siyasi istikrarsızlık olgusunu ve bunların Sudan yönetim sistemi üzerindeki etkisini analiz etmek ve incelemektir. Sudan, herhangi bir Afrika ülkesi gibi 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen, ancak siyasi istikrarsızlık ve ordu ve siviller arasında sürekli bir iktidar mücadelesinden dolayı demokratik kültürünün gerçekleşemediği bir bölge haline gelmiştir. Sudan ordusunun yapısı da incelendiğinde, oluşumları milliyetçilik ve tarafsızlıktan uzak, inanç temelli bir ideolojiye dayanmaktadır. Dolayısıyla siyasi istikrarsızlık nedenlerini de bu bağlamda incelemek gereklidir. Ayrıca çalışma, yönetimlerin yapısal sorunlarından muzdarip olan Sudan'da siyasi istikrarsızlık faktörlerini inceleme, analiz etme ve bu hükümetlerin performansını irdeleyerek her hükümet sonrası Sudan'daki siyasi durumu tespit etme açısından çok önemlidir.

1.4 Çalışmanın Sorusu

Tez sonunda aşağıdaki sorulara yanıt bulunacaktır.

- Sudan'da siyasi istikrarsızlığa yol açan iç parametreler nedir?
- Siyasi istikrarsızlık nasıl, neden, nerede, ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktı?
- Siyasi istikrarsızlık nedir, ekonomik istikrarsızlık gibi diğer kavramlardan nasıl ayırt edilebilir?
- Siyasi istikrarsızlık ile Sudan'ın etnik çeşitliliği arasındaki ilişki nedir?
- Sudan'ın 1956-2019 yılları arasındaki siyasi ve ekonomik yapısı nasıldı?
- Sömürgeciliğin Sudan'daki ulus inşası üzerindeki etkisi nedir?
- Askeri darbelerin Sudan'daki devlet istikrarı üzerindeki etkisi nedir?
- Darfur savaşının ve Güney Sudan'ın ayrılmasının sonuçları nelerdir?
- Siyasi istikrarsızlığın genel olarak Sudan üzerindeki sonuçları nelerdir?
- Neden Sudan'daki siyasi partiler ulus inşasında başarısız oldu?
- Kabilecilik ve mezhepçilik Sudan'daki ulus inşa sürecini nasıl etkiledi?
- Sudanlı siyasi partiler tek ulus sorununu neden çözemediler?
- Sudan'ın farklı bölgelerinde çıkan iç savaşlar nasıl başladı, nasıl sürdü ve sonuçları nelerdir?
- Sudan'daki resmi ve gayri resmi kurumların Sudan'ın dış politikasını formüle etme ve uygulamadaki rolü nedir?
- Sudan'da siyasal İslam yönetimi döneminin sonuçları nelerdir?

Bu çalışmanın odak noktası, Sudan'ın siyasi durumunu iyileştirme denemeleri ve hedeflerini analiz etmektir. Sudan, güvenliğini sağlamak ve çıkarlarını güvence altına almak için Afrika ve Arap ülkeleriyle doğrudan ve dolaylı ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

1.5 Çalışmanın Yöntemi

Araştırmanın doğası ve tezin konusu, benimsenmesi gereken yöntemleri empoze eden şeydir. Tezde iç savaşlar, idari başarısızlık ve askeri darbelerin Sudan'da siyasi istikrarsızlık üzerindeki etkisinden bahsedilirken, çalışmaya katkı sağlayan en iyi yöntemlerin görülmektedir. Buna dayanarak bu tez, Sudan'da devletin başarısızlığı ile siyasi partiler arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı tarihsel analiz kullanarak bulmaya yönelmektedir. Hem Sudan ulusal partilerinin siyasi sahnesinde bağımsızlıktan bu yana deneyimlerini inceleyerek hem de ulusal meseleleri ele alırken politikalarını analiz ederek ve farklı meselelerde tartışarak yönelmektedir. Tezin verileri çoğunlukla ilk ve ikinci kaynaklara dayanmaktadır. Araştırma aşağıdaki yöntemlere dayanmaktadır:

Tarihsel yöntem: Tarihte gerçekleşen olaylar ve bilgilerin kullanımına ve tarihçilerin bu bilgilere yaslanan çalışmalarının sistematik bir analiz noktası olarak ele alınmasına, olayların tırmanışı ve evrimine dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu tez, tarihsel tarafın gerçek ve gelecekteki değişiklikleri desteklemedeki temel rolünü tanımlamak amacıyla çalışmaya alındığı konunun tarihsel taraflarını analiz etmeye çalışmaktadır. Ayrıca bir konunun tarihsel köklerine ve uzantılarına atıfta bulunmaksızın, bulunan herhangi bir konuyu açıklığa kavuşturmak çok zor sayılır. Denebilir ki, tez, Sudan'da siyasi durumunun gelişimini izlemek ve Sudan'ın siyasi istikrarının aşamalarına ve değişimlerine ışık tutmak için böyle bir yöntemi benimsemiştir. Bu yüzden Sudan'daki siyasi istikrarsızlığının tarihsel değişiminin aşamalarını takip etmek ve siyasi rejimin siyasi istikrarsızlığına katkıda bulunan gerçekler ve olaylarla nasıl etkileşime girdiğini öğrenmek için tarihi yöntemin adımlarını kullanmak gereklidir.

Betimleyici analitik yöntem: Bu yöntem, tez konusundaki bilimsel gerçeklere ulaşabilmek için olayların toplanması ve analizine dayanır. Ayrıca bu yöntem, Sudan hükümetlerinin Sudan'ın iç sorunlarına yönelik tutumunun nedenlerini analiz edilmesinde kullanılacaktır. Yine tezin gereklerinden Sudan'da askeri darbelerin, siyasi sorunlarının ve silahlı grupların istediklerinin ortaya çıkış nedenlerini betimlemektedir. Bu yüzden bu yöntem Sudan'daki siyasi istikrarı ve problemlerin çözülmeye en uygun stratejilerin arasındaki ilişkiyi analiz etmek için çalışmada kullanılmıştır.

Örnek olay yöntemi: tezin örneği, iç savaşlar ve askeri darbelerinin yaşanması sebebiyle anlaşmazlıklara ve krizlere sahne olan Sudan'da sorunların net bir şekilde ortaya çıkmasına neden olan temel faktörlerin incelenmesi, bunlarla başa çıkma yaklaşımları ve stratejileri, tüm çabaların ne ölçüde çözüm olarak kabul edildiği ve bunu benzer toplumsal karaktere sahip başka ülkelerde genelleme veya genelleştirme yapılabilmesi oluşturmaktadır.

Genel olarak, bu tezin metodolojisi aşağıdakilere dayanmaktadır: Araçsal yöntem ana analiz aracı olarak seçilmiş, Sudan'ın siyasi sıkıntıları özellikle Güney Sudan ve Darfur'da iç savaşların temel nedenlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Sudan'daki iç savaşların ana sebebinin ırk olduğunu düşünen birçok çalışma vardır. Ancak araştırma sorularına cevaplamak için bu çalışma, ırkın siyasi seçkinler, medya ve siyasi söylem gibi açıklanmayan faktörler tarafından nasıl politize edildiğini incelemeye çalışmaktadır. Yine bu tez, ilk kaynakların yanında kitaplar, bilimsel dergilerdeki makaleler, dergiler, gazeteler, ansiklopediler, televizyon röportajları ve tezler gibi yayınlanmış ikincil kaynaklardan oluşmaktadır.

1.6 Çalışmanın Hipotezi

Sudan, yüzölçümü olarak en büyük ve birçok kültürü içinde barındıran önemli bir Afrika ülkesidir. 1 Ocak 1956'da bağımsızlığını kazanan Sudan, Güney bölgesindeki iç savaş, askeri darbeler, mezhepsel siyasi partiler, Darfur krizi ve Amerikan ekonomik ambargosu gibi bir dizi büyük siyasi krizler ile karşı karşıya geldi. Bu krizlerin çoğunun Sudan'ın son Cumhurbaşkanı Ömer El-Beşir liderliğiyle Müslüman Kardeşlerin iktidarda olduğu dönemde (1989-2019) meydana gelmesi oldukça şaşırtıcıdır.

Bu büyük krizler, Sudan'da hem devlet ve ulus inşası sorunu hem de siyasi istikrarsızlığın göstergesi olarak değerlendiriliyor. Ayrıca devlet kurumlarının ve siyasi partilerin ulus inşasında olumlu bir rol oynadıkları düşünülür ancak bu tez bir ülkedeki ulus inşa sürecinde düzgün siyasi istikrarın da bazen bir engel olabilecekleri hipotezini test etmeyi amaçlamaktadır. Sudan örneğinde ırkçılığın, bazı bölgelerde marjinalleşmesinin, silahlı hareketlerin isyanının, ordunun siyasallaşmasının ve partilerin mezhepçiliğinin Sudan'daki siyasi istikrara büyük olasılıkla bir engel teşkil edecektir.

1.7 Çalışmanın Sınırlılıkları

Türkçe olarak yazılmış akademik kaynaklar yeterli sayıda olmadığından dolayı İngilizce ve Arapça kaynaklar kullanılmıştır. Bir ülke olarak Sudan çeşitli çatışmalardan geçmiş, ancak çalışma, Sudan'da Siyasi İstikrarsızlığa Yol Açan Parametrelerle (1956-2019) sınırlanmıştır. Bu nedenle, bu çalışma Sudan'ı tanımlama ve analiz için tek bir yapı olarak ele almaktadır. Dolayısıyla çalışma, Sudan'da iktidardaki rejimlerin ve devlet kurumlarının etkinliğinin analizinde belirli bir zaman dilimi ile sınırlıdır.

Sudan, devletin Arap ve Afrika karakterinin yanı sıra dil, inanç ve etnik çeşitlilik dâhil olmak üzere farklı etnik ve dini grupları bünyesinde barındırmaktadır. Çalışma aynı zamanda Sudan'daki askeri darbeler ve aşiret bölünmelerini teorik olarak analiz etmeyle sınırlıdır. Sudan'ın tüm krizlerini anlatmayı kapsamayı amaçlamamakta ve bunun yerine Sudan'daki siyasi istikrarsızlığa ve sosyal sorunlara, özellikle de farklı ırkların siyasallaşmasına odaklanılmaktadır.

Çalışma, Sudan'daki askeri darbeler üzerinden bir analizle, Sudan'daki meydana gelen iç savaşlara ve Müslüman Kardeşler yönetiminin Sudan'daki siyasi duruma etkisine odaklanmaktadır.

Bu çalışma, Sudan'daki siyasi istikrarsızlık sürecinde gizli yan faktörlerin olduğunu ortaya koyuyor. Bu faktörler, bazı kişi ve kurumların çelişen politikaları ve çıkarları nedeniyle Sudan arenasındaki siyasi durumu daha da kötüleştirmiştir. Buna göre, Sudan'daki siyasi durumun dalgalanmasında Sudanlıların rolü analiz edilecektir.

1.8 Literatür Taraması

Sudan bağımsızlıktan beri siyasi durumunun istikrarının sarsma nedeni izlemek için pek çok çalışma ortaya çıkmıştır. Bu konuyu ele alan çalışmalar farklılık göstermiş ve her biri Sudan'ın siyasi durumunun istikrarının sarsma nedenlerinden bir ya da iki nedene odaklanmışlardır.

"Afrika'daki darbelerin nedenleri: 1969'dan beri"¹² başlıklı bir çalışma, Sudan siyasi istikrarsızlığı oluşturma sürecinin büyük ölçüde askeri darbeler tarafından belirlendiği sonucuna varmıştır. Ayrıca, bu konuya ilişkin çalışmalar, Sudan'da İngiliz sömürgeciliği döneminin de Sudan siyasi istikrarsızlık durumu ile yakından ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, hem Arabizm olduklarını hisseden Sudanlılar ve Afrikalı olduklarını hisseden Sudanlılar arasında ters bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu ters ilişkiden Sudan'ın farklı bölgelerinde iç savaşlara yol açan çıkar çatışması çıktı ve bu durum 2011 yılında Sudan'ın bölünmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bazı araştırmalar da bu iç savaşların siyasi istikrarsızlığın ana bileşeni olduğuna inanmaktadır.

"Sudan's National Unity: The Peace And Integration"¹³ başlıklı bir başka çalışmada, siyasi partileri orduyu siyasallaştırmasının denemeleriyle Milliyetçilik ve tarafsızlık durumunu kıldığı sonucuna varılmıştır. Buna göre Sudan ordusu, Sudan'da iktidar partisinin rengine bürünerek Sudan siyasi arenasında gizli bir yüze dönüşmüş ve burada sözü edilen araştırma 1989 yılında sona ermektedir. Sudan 1956 yılında bağımsızlıklarını kazanmış, ama çok tekrarlayan askeri darbeler nedeniyle Sudanlılar demokrasi pratiğini görmemiştir. Sudan İngiliz sömürgeciliğinden kurtulmuş ama askeri rejimin kontrolünden günümüze kadar hiç kurtulamamıştır. Bu çalışmada, Sudan'daki tekrarlayan askeri darbeler için farklı nedenler koyunmuş ve bu nedenler hem Sudan ordusuna hem de siyasi partilerin politikalarına dayanmaktadır. Orta doğu bölgesindeki ordular, siyasi alanında önemli bir role oynamıştır. Yine sömürgeler dönemlerinden sonra, darbenin fikrinin temeli için 3 okul kaldı:

Kalıtıl okul: Bu okulun hem bağımsızlık dönemlerinden günümüze kadar bir dereceye kadar belli istikrar bulduğu prensler ve krallar okulu sılır hem de yönetim döneminin aralarında miras kaldığıdır. Bu konuda Ürdün ve Fas gibi farklı bakışlar ne olursa olsun, Körfez ülkeleridir. Cumhuriyet okulu: Resmi ya da resmi olmayan olan, seçimlerin yapıldığı, Irak ve Lübnan gibi bir başkanlık, bakanlık ya da karma başkanlık sistemine sahip olan sistemler.

¹² Ahmed, 2010: S.25.

¹³ Orakçı, 2021: S.8-9.

Askeri darbeler okulu: Askeri darbesi şeklinde alıyor ancak askeri darbe olarak devam etmiyor ve bu okul sömürge döneminden sonrası ünlendi ve bu örnek Sudan'a uygulanabilir. 1958, 1964 ve 1989'un darbeleri, sivil hükümetlerden belli bir yozlaşma olduğu ve siyasi durumun düzeltilmesi sloganına dayanmıştır. Siyasi partiler bu tür durumlarda her zaman var olmuştur. Nasıl 1958'deki darbe Ümmet Partisi tarafından yönetildiyse, 1969'daki darbe de Komünist Parti tarafından yönetilmiş ve ardından 1989 darbesini Müslüman Kardeşler yönetmiştir. Böylelikle Sudan ordusu, siyasi partilerin kendi aralarındaki hesaplaşmaları için iktidara gelme aracına dönüşmüştür.

Sudan'da askeri darbeler, yönetici sınıfın yetersizliği ve yolsuzluğuyla ilişkili kronik siyasi krizlere atıfta bulunan bazı kaynaklara göre, farklı güdüler ve iç sorunlarla ilgili sabit ve belirli kurallar ve bir Sudan ile diğer ülkeyi arasındaki dış ilişkileri ele almaktadır.¹⁴ Buna dayanarak darbelere neden olan en önemli faktörler, birçok İngilizce, Türkçe ve Arapça kaynakta açıklanmaktadır. Sudan, başarılı ve başarısız askeri darbelerin yaşandığı en önemli Afrika ülkelerinden biridir. Sudan devletinin bir dizi askeri darbe yaşaması, iç ve dış siyaset, ekonomi, eğitim ve diğer tüm alanlarda ayrıntılı bir çalışma gerektiren bir durumu ortaya koymuştur. Bu nedenle, bu tez, 1958, 1969, 1985 ve 1989 yıllarında başarılı askeri darbeleri incelemek amacıyla bir çalışma yapmayı ele almaktadır.

Son otuz yılda konuya ilişkin Sudan'da siyasi istikrarsızlığa yol açan çok iç çatışmaların yaşandığı bilinmektedir. Tezimiz, Sudan'daki siyasi istikrarsızlığının farklı aşamalarına kritik çalışma, Sudan'ın son hükümeti, siyasi İslam adına, Sudan'ın durumunu daha da kötüleştirmeyi nasıl başardığını ve durumların sakinleştirilmesi için Sudan'da milli rolünün neden azaldığını konuya alınarak katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Daha önceki farklı çalışmada Sudan'daki siyasi istikrarsızlığının faktörleri konusuna değinilmiştir. Bazıları, Sudan'ın yönetimine yönelik Sudan'ın siyasi partilerin politikasının amaçlarını ve hedeflerini tartışmıştır. Önceki çalışmalar Sudan'ın farklı sorunlarının gelişme aşamalarını ve bunun siyasi durumu istikrarıyla olan ilişkilerini incelemiş, bazı diğer araştırmalar da Sudan'ın farklı sorunlarının Arap-Afrika ulusal güvenliği üzerindeki etkilerine odaklanmıştır.

Ancak bu çalışmalar, Başkan Ömer El-Beşir liderliğindeki Müslüman Kardeşlerin bu problemlere yönelik politikasını özel olarak incelemeyen, Sudan'ın iç sorunlarının tarihsel kökenlerini genel olarak tartışmışlardır. Bu bağlamda Sudan'ın farklı kabileleri arasında siyasinin faaliyetlerinin yoğunluğu açısından bir farklılık olsa da, Müslüman Kardeşlerin hükümeti, çabalarını kendi çıkarlarına hizmet eden ve popülist ağırlığı olan kabilelere

¹⁴ <https://2u.pw/E0ERe> (Erişim tarihi: 17.03.2023).

yoğunlaştırmıştır. O nedenle Müslüman Kardeşlerin dönemine odaklanmak çok büyük önem taşımaktadır.

Haj hamd, M. kitabını¹⁵ kullanarak Sudan'ın ABD veya İsrail'e yönelik dış politikası literatüre bir katkı olarak sayılmıştır. Çünkü bu tezde kısmen de olsa Sudan-ABD-İsrail ortak ilişkilerinde yapılan çalışmaların okunmasının denemesi bulunmuştur.

Hem Sudan hem de Arap ve Afrika çalışmalarında Güney Sudan Meselesi çok önemli bir yer tutulmasına rağmen, ancak literatür taraması sürecinde dini ve etnik kimlikler bağlamında Sudan'da ulusal entegrasyonu ele alan ciddi akademik bir çalışmaya bulunmamıştır. Sudan'ın bağımsızlıktan sonra bu kiriz ve Darfur kirizi de hakkında bazı çalışmalar yazılırken, ancak George W. Shepherd,¹⁶ Francis Mading Deng,¹⁷ Mohamed Hashim Awad¹⁸ ve Richard A. Lobban¹⁹ gibi akademisyenler 1972-1983 yıllar arasında yaşanan barış sürecinin etkisinden dolayı Kuzey ve Güney Sudan'ın entegrasyonu üzerinde pek durulmadığı açıkladılar.

1983'Te barış sürecinin bitmesi ve Sudan'da Şeriat ilanıyla akademik çalışmaların hızlı bir şekilde Sudan'da siyasal İslam meselesine düzgün kaydığı görülmektedir. 1989'da İslami Hareket'in iktidara gelmesiyle Sudan'da hem siyasal İslam ve Şeriat hem de İslam Devleti akademik araştırmaların odak noktası olmuştur. 90'larda kimlik siyasetinin yükselmesinin geçişi, çatışma bölgelerinin artması ve petrolün ticarileşmesi akademik alanda çatışma çözümü, kimlik siyasetine ve petrol odaklanan çalışmalara olan ak vermiştir.

Literatür taramasında Sudan'ın farklı bölgelerinde yaşanan çatışmaları açıklamak için kullanılan argümanların uzun bir liste şeklinde görülmesine rağmen ancak bu argümanlar temel şeklinde aşağıda sıralanan üç yöntem etrafında toplandığı görülmektedir:

- 1) Sömürge dönemden beri bugüne kadar bölgesel ve küresel dış aktörlerin yararları doğrultusunda Sudan'ı ayırma isteği üzerine oturan çalışmalar: Siyonist planı, Hristiyan planı, Amerikan planı ve Sömürge planıdır.
- 2) Petrol, doğal ve ekonomik kaynakların adil bölüşülmemesi üzerine oturan çalışmalar: İç sömürgecilik çalışması, adaletsiz ve marjinalleştiren devlet çalışmalarıdır.
- 3) Etnik ve dini kimliklerin çatışmasından dolayı, Sudan dışlayıcı ve baskıcı kötü yönetim anlayışına tanık oldu ve buna göre siyasi ve ekonomik güç üzerinde rekabet artılmıştır. Bu durum ülkedeki barış ortamının bozulmasına ve Sudan, parçalanmak için uygun bir bölge olmuştur.

¹⁵ Haj hamd, 1996: S.123.

¹⁶ George, 1966: S.200.

¹⁷ Francis, 1973: S.18.

¹⁸ Awad, 1974: S.94-95.

¹⁹ Richard, 1978: S.14.

Arap aydınları tarafından sık sık dile getirilen bu ifade üzerine düşünceler, İslam-Hristiyan çatışması veya İslam-Yahudi çatışması şeklini alıyordur. Örnek olarak Nazemroaya'ya²⁰ göre Sudan ülkesinin bölünmesi genel olarak tüm Arap ülkelerinin küçük ve güçsüz ülkelere bölünmesini hedefleyen makro ölçekli Yahudi Yinon Planı'nın bir parça sayılmaktadır. Ayrıca paralel bir analiz sunan Fahmi Howeidi'ye²¹ göre de Güney Sudan'ın bölünmesi İsrail tarafından yazıldığı ve yönetildiği bir senaryo sayılmaktadır. Hassan Makki Mohamed Ahmed²² gibi birçok Arap düşünür, Batı dünyasının İngiliz sömürgesi döneminde Hristiyanlaştırılan Güney Sudan'a sağladığı güçlü kültürel etkisi ve maddi desteğinin Güney Sudan'ın ayrılmasını Güney Sudan'daki bulunan Hristiyan misyonerleri tarafından uygulanan bir siyasi projesi olarak görmektedirler. Ayrıca Sudanlı politik düşünür Hasan El-Turabi²³ tarafından Sudan'daki Güney-Kuzey çatışmasının ve toplumsal kopukluğunun başlıca sebebi olarak İngiliz sömürmesine odaklanmıştır.

Öte yandan örnek olarak Darfur krizi Johnson²⁴, Ylönen²⁵ ve El-Tom²⁶ gibi akademisyenlerce, Sudan'da gerçekleştirilen kanlı ve uzun iç çatışmaların ülkedeki doğal kaynaklarının paylaşımıyla ilgili adaletsiz dağılmasına odaklanarak Sosyo-ekonomik perspektiften ele almaktadırlar. Sonuç olarak, 70'lerde Sudan'da keşfedilen petrol kaynakları çok önemli bir odak noktası hâline gelmektedir. Douglas H. Johnson, analizi genişletmek için iç sömürgecilik çalışma konusu olarak tezine yer verirken sadece petrolü değil ama su ve toprak gibi tüm doğal kaynakların da ciddi önemine dikkat çekmektedir.²⁷ Sudan'da belirli alanlarda kalkınmanın sağlanması, Devlet entegrasyonunun ekonomik alanında zayıf entegrasyona ve gerçek bir soruna yol açmış, bu da Sudan'daki bazı alanların başka yerler pahasına sorunlu, zayıf ve az gelişmiş olmasına yol açmıştır. Doğal Kaynakların paylaşımını ön planda tutan bu bakış açısına göre, Sudan'daki devlet sistemi, ekonomik ve siyasi güce egemen olan merkezin ekonomik kalkınmasının çevre üzerinde sömürgeci bir sistemin inşası yoluyla olduğu politikasını her zaman benimsemiştir. Ancak bu durum ülkede istikrarsızlık yaratan büyük huzursuzluklara yol açabilir.

Ayrıca bir diğer bakış açısı ise bağımsızlıktan bu yana iktidarda olan ve küçük bir grubun çıkarlarını koruyan ve diğerlerini dışlayan Arap elitinin yönetsel yaklaşımına dikkat

20 Nazemroaya, 2012: S.57.

21 <https://www.middleeastmonitor.com/20140125-israelis-can-tell-the-whole-story-of-sudans-division-they-wrote-the-script-and-trained-the-actors/> (21.04.2023).

22 Ahmed, 1989: S.56.

23 El-Turabi, 1994: S.15.

24 Johnson, 2003: S.57.

25 Ylönen, 2009: S. 32.

26 <http://mural.maynoothuniversity.ie/2180/1/Sudan.pdf> (20.03.2023).

27 Johnson, 2003: S.58.

çekiyor ve bu, ekonomik ve politik gücün tekeline ve kendi kültürel değerlerinin dayatılmasına yol açmıştır. Bu bakışa göre kimlik siyasetlerinin ön planda, zira Kuzey ve Güney Sudan arasındaki belli gerilimin temelinde dini-kültürel öğeler yer almaktadır.

Fransic M. Deng'in bu durum iki farklı dünya görüşünün çatışması olduğunu ve Ann Mosely Lesch'in²⁸ bu durum iki farklı milli kimliğin çekişmesi olduğunu, ancak Samuel Huntington'un²⁹ medeniyetler çatışması, Arap seçkinlerinin iktidardaki ırkçı tutumundan kaynaklandığını düşünüyordur. Heather J. Sharkey'in³⁰ Arapideoloji; Jalal Hashim kendi kitabında³¹ İslamo-Arabizm olarak adlandırdığı bu tutum Sudan'da ırk ve dil gibi belirleyiciler üzerinden yönetimin belirleyicisi hâline gelmektedir.

Yukarıdaki bahsedilen argümanları bize göre önemli olmadığı kesinlikle mümkün değildir. Zira bütün bu izahatlar, Sudan'daki bazı anlaşmazlık nedenlerini açıklamaktadır. Ancak karmaşık yapıya sahibi Sudan ülkesini anlaşılır kılmak da gözüktüğü gibi hiç kolay değildir. Bu bağlamda çok faydalı bir şekilde Peter Kok³² Güney Sudan sorunu bağlamında adaletli bir şekilde merkez ve çevre arasında doğal kaynak ve güç dağılımı üzerine, Güney'de bulunan bağımsızlık hareketinin liderliği üzerine, başkentteki rejimin meşruiyeti üzerine ve etnik gruplar arası doğal kaynak paylaşımı üzerine bulunan birbirine belli dört mücadele alanına işaret etmektedir. 2011'a kadar belki geçerli olan bu düşünceden dolayı Sudan'da bulunan çatışma ve çözülme dış güçler, petrol ya da din gibi tek bir nedene indirgeyerek açıklama getirmek bize göre mümkün görünmemektedir. Zira sömürge dönemine bakmadan ABD, İsrail ve Sovyetler gibi uluslararası aktörlerin Sudan'a müdahaleleri 70'lerde söz konusu olarak ortaya çıkmaya başlarken Şeriat yasaları ve petrol paylaşımıyla ilgili anlaşmazlıkların da 80'lerde başladığı görülmektedir. Ancak bize göre Sudan'daki bölgesel sıkıntıların başta hem Güney Sudan sıkıntısı hem de Darfur sıkıntısı olmak üzere hem sadece bir döneme indirgenemeyecek seviyede daha köklü hem de sadece bir noktaya indirgenemeyecek seviyede daha kapsamlıdır.

Böylece şu kısa şekilde sıralanan iç içe geçmiş iç ve dış dinamikler Kuzey-Güney ayrılışmanın konusunu mümkün hâle getirmesine rağmen, ancak dikkat çekmeye çalıştığımız konu daha çoktan toplumsal düşüncelerle ilgili derin bir problemin varlığına işaret etmektir. Buna dayanarak bize göre iki farklı yapıyı temsil eden Kuzey ve Güney'in oluşturmamasının temel nedeni aralarında gerçek bir bütünsel entegrasyonun tesis edilmemesidir. İngiliz sömürgesi döneminde birbirinden ayrılan bu iki bölge arasındaki ayrım sömürge sonrası

²⁸ Lesch, 1998: S.90.

²⁹ Huntington, 2017: S.84.

³⁰ Sharkey, 2008: S.21.

³¹ Hashim, 2019.S.130.

³² Kok, 1996: S.562.

dönemde telafi edilememiş ekonomik, siyasi ve toplumsal alandaki ayrışma derinleşerek devam ettiğini çok belliydi. Yine bu bağlamda bu ayrışmanın derinleşmesi için 1930'lardan beri yükselişe geçen dini ve etnik kimlikler etkili çok bir rol oynamıştır.

Öte yandan Sudan üzerine yapılan araştırma ve çalışmaların çoğu iç savaşlarla ilgili olduğundan, bizce Türkiye'deki bilimsel araştırmalarda Afrika kıtasındaki, özellikle Sudan'daki askeri darbelerle ilgili çalışmalardan yoksundur. Bu konuda basitçe yeterli çalışmaların bulunmaması nedeniyle Türkçe çalışmalarında temel alınan kaynaklara dayalı olarak İngilizce ve Arapça kaynaklara yönelme eğilimi ortaya çıkmıştır. Ayrıca 2019'da Hasan Emir Aktaş tarafından yazılan “Askeri Darbelerin Sebepleri, Dinamikleri ve İdeoloji Temelleri- Irak Örneği” en önemli Türkçe kaynaklardan biri sayılmaktadır. Genel olarak, askeri darbeler ile birlikte tezin temel hatlarını oluşturan İç savaşlar, dengesiz kalkınma, devlet kurumlarının partizanlığı ve Sudan'da siyasi istikrarsızlığa yol açan tüm parametreler gibi problemlerin neden ve sonuçları ile analiz edilmelidir. Bu yüzden bu bağlamda bilimsel tezimiz, verilere bir dizi farklı teknik yaklaşıma dayanması bakımından öncekilerden farklıdır. Tezimiz aynı zamanda Sudan'ın sorunlarının gerçek nedenlerini, önceki çalışmalarda kullanılmayan mülakatlar ve anketler ve analizleri gibi çeşitli şekillerde açıklayan bilimsel belgelere dayanmaktadır.

Birinci Bölüm: Tezin Sorunu, Amacı, Önemi, Sorusu, Yöntemi, Sınırlılıkları, Hipotezi ve Litretür Taraması içermektedir.

İkinci Bölüm: Sudan'daki İngiliz işgali dönemini, Sudanlıların İngiliz sömürgecilerine karşı direnişinin biçimini ve Sudan'daki siyasi durumun çalkantısında siyasi partilerin rolünü de kapsamaktadır. Sudan'da devlet kurma sürecinin nasıl olduğunu ve ne gibi sonuçlarla karşı karşıya kaldığını ve Sudan'da partizan çatışmalarının siyasi durumun istikrarını nasıl etkilediğini de göreceğiz, bu da nasıl ordunun iktidar hırsına kapılmasına neden oldu ve ordu nasıl Sudan'ı uzun süre yönetebildi.

Üçüncü Bölüm: Sudan'daki son resmi hükümetin dönemine ilişkin bir açıklama içermektedir. Ayrıca hem bu hükümet 30 yıl boyunca siyasi ve ekonomik durumun istikrarını nasıl olumsuz yönde etkilemiş, hem de nasıl İslami bir ideolojiyle iktidara gelmiş ve ardından da nasıl çağrıda bulunduğu tüm sloganları çelişmiştir. Ama burada din unsurunun Sudan'da sadece kişisel çıkarlar elde etmek ve iktidara ulaşmak için bir araç olduğu açıktır. Buna ek olarak bu bölüm, Sudan rönesansını etkileyen iç savaş ve onun dezavantajları konusunu ele almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA SUDAN'DAKİ DEMOKRATİK YANSIMALAR (1956-1989)

2.1 Sudan'ın Eski Tarihi

Ancak bugün Sudan'ın ülkesinin tarihine bakıldığında dünyanın en eski ülkelerinden biri olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda Sudan, bağımsız bir devlet haline gelmesine kadar Osmanlı Devletiyle yakından ilişkili olan ülkelerinden biridir. Dünyada “Bronz Çağının”³³ sona ermesi ile birlikte tam olarak M.Ö 800 – M.S 3750 arasında Kuş Krallığı, bugünkü Sudan ülkesi toprağında olan, o zamanlarda Nubiler tarafından güçlü otorite olarak kurulmuştur. Kuş Krallığı; Meroe, Kerma ve Napata isimleri ile bilinmektedir. O günün şartlarında bölgede hâkim güç olarak bilinen Kuş krallığı, hayvancılık, verimli toprakları, bol suyu ve diğer maden kaynaklarıyla bilindiği gibi ayrıca dünyanın kayda değer altın üreticisi konumunda bulunmaktaydı, Afrika bölgesi dışından Arap Yarımadası ve Hindistan ile ticari ilişkiler Kızıldeniz üzerinden kurduğu bilinmektedir.³⁴ Ancak Kuş Krallığının inandığı din Hristiyanlık olduğundan dolayı Sudan'da M.S 4. Yüzyılın başlangıcında İslamın yayılması ile sona ermiştir.³⁵ Buna göre İslam tüm Sudan taraflarında yayıldıktan sonra, tam olarak 1504 yılında Sudanlılar tarafından Nil nehrinin güneydoğusunda kurulan Func Krallığı, Sudan'da ilk İslami Arap Sultanlığı olarak bilinmiş ve böylece Kuş Krallığı dönemi sona ermiştir.³⁶

Öte yandan Kızıldeniz, asırlar önce dünyayı yönettiği bütün güçlere ticaretinin en önemli yollarından biri sayılan, Portekiz, Kızıldeniz'i ele geçirmek için 1513 yılında Sudan'ın doğusunda, Kızıldenize yakın ve Func Krallığına ait olan Sevakin adasını ele geçirdi. Yine de Kızıldeniz'in coğrafi öneminin yanı sıra, Mekke ve Medine'ye giden önemli bir yol olduğu için dini önemi ve genel olarak Kızıldeniz'de kıyı ülkesi olarak Sudan'a jeostratejik önemi bulunmaktadır.³⁷ Dolayısıyla Kızıldeniz Portekiz'in hâkimiyetinin altına girmemek için, dönemin Osmanlı Devleti Sultanı olan Sultan Selim, 1517 yılında Sudan'ı fethedip Sevakin adası dâhil olmak üzere, Sudan'ın büyük bir kısmını kendi egemenliği altına almıştır.³⁸

Böylece Sultan Selim, Osmanlı himayesi'nin altında bulunan Sevakin adası ve Sudan'dan büyük bir kısım üzerindeki kontrolünü kabul ettirebildi, bu olay, Sudan'daki

³³ Topuz, 1971: S.11.

³⁴ Ahmed, 1989: S.73.

³⁵ Peters, 1996: S.20.

³⁶ Sidahmed, 1997: S.104.

³⁷ Topuz, 1971: S.53.

³⁸ Abdul Rahman, 2005: S.104.

Osmanlı Devleti'nin varlığının ilk resmi temsili olarak kabul edilmektedir. 1520 yılında Sultan Selim'in vefatından sonra, Osmanlı Devletinin Sudan'a olan ilgisi oğlu Kanuni Sultan Süleyman döneminde devam etmekteydi.³⁹ Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman dönemi, dünya çapında Osmanlı Devleti'ne en çok bölgesel genişleme dönemi belirtmek gerekir. O yüzden Osmanlı Devleti, Doğu'da bulunan ürünleri ve baharatlarını Mısır ve Suriye üzerinden, Avrupa'ya taşıyan ticaret yollarını hâkim olmak isteyen Portekiz'in egemenliğine son verme amacıyla Kızıldeniz'i tamamen kendi kontrolü altında tutmak istemiştir.

Buna göre Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı Devleti'nin Sudan'da istediği adımları gerçekleştirmek için Sevakın'e Özdemir Paşa'yı (1555-1562) göndermiştir. Özdemir Paşa, Sudan'a gelir gelmez Func Krallığına ait olan Sevakın adasında Portekizlilerden korumak için kaleler ve savaş topları kurup Habeşistan Eyaletine ilhak etmiştir. Dolayısıyla Özdemir Paşa'nın gönderilmesi ile Osmanlı Devleti'nin Sudan'daki siyasi, askeri ve ekonomik anlamda hegemonyası artmıştır.⁴⁰ Ayrıca Sevakın tarihin her döneminde günümüze kadar bölge ticareti için oldukça stratejik bir konumda olmuş, okyanusları Kızıldeniz üzerinden Afrika'ya bağlayan bir kapı olarak görülmüştür.⁴¹ Dünya'da o dönemde süren otorite dine göre ayrılmış durumdaydı, Sudan'daki Func Krallığı İslam dininin bayrağı altında yönetirken, Etiyopya'daki Habeşistan Krallığı Hristiyan dininin bayrağı altında yönetmektedir. O zamanki dini sadakat nedeniyle Func halkı, Özdemir Paşa'nın Müslüman bir hükümdar olduğu için Sevakın'e girip yerleşmesine itiraz etmediler ancak Sevakın'in Habeşistan krallığına ilhak edilmesine Habeşistan Krallığı'nın Hristiyan olması nedeniyle itiraz ettiler. Bu şekilde Özdemir Paşa, Sevakın adasını Habeşistan Krallığına ilhak etmesinin kararıyla Osmanlı Devleti'ni Sudan mahallî gücü Func Krallığı ile karşı karşıya getirdi.⁴²

Ancak 1562 yılında Özdemir Paşa vefatından sonra, özellikle 1574 ile 1585 yılları arasında dönemin Osmanlı Devleti tarafından Func krallığına karşı bir dizi sefer düzenlenmiştir. Func krallığı altın ve zambak gibi farklı çok değerli doğal kaynakları sahibi olduğu için bu seferler büyük bir tehlike sayılmıştır. Ancak 1585 yılında Osmanlı güçleri, Func krallığını yenip Sevakın adasının yönetimini Hicaz Eyaletine ilhak edilmiştir.⁴³ Bundan

³⁹ Topuz, 1971: S.53.

⁴⁰ <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/64627/22981.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
(Erişim tarihi: 05.03.2023).

⁴¹ Sevakın Adası Anlaşması,

<https://www.aljazeera.net/news/politics/2019/4/26/%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7-%D8%AC%D8%B2%D9%8A%D8%B1%D8%A9-%D8%B3%D9%88%D8%A7%D9%83%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9>

(Erişim tarihi: 05.03.2023).

⁴² Topuz, 1971: S.53.

⁴³ <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/64627/22981.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
(Erişim tarihi: 05.03.2023).

sonra 17. ve 18. Yüzyıllarında bölgede barış hâkim oldu ve ticaret kervanları Sevakın Adası ve Osmanlı'nın Mısır ve Hicaz diğer eyaletleri gibi arasında düzenli olarak hareket ettiler. Bu şekilde Sevakın Adası, Hicaz eyaletine katılmasının ardından 1517 yılında Sudan ile Osmanlı Devleti arasında başlayan ilişki istikrarlı hale gelmiştir. Ayrıca bütün bu olaylar, Osmanlı Devleti ile Sudan arasındaki ilişkinin başlangıcının dini ve ekonomik çıkarların korunmasına dayandığını göstermektedir.

Böylece Sevakın Adası, 19. Yüzyılda tam olarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a gelişine kadar statüsü Osmanlı Sultanı tarafından Hicaz Eyaleti'nin himayesi altında kalmıştır.⁴⁴ Bundan sonra 19. Yüzyılda bazı uluslararası değişikliklerden dolayı 1821 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a gelişi ile yeniden Osmanlı-Türk güçleri, Sevakın adası, Hicaz Eyaletinden Func Krallığına ilhak etmiş. Sonrasında hem Sevakın adasını hem de Func Krallığı'nı tamamen ele geçirdiler ve 1821 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a girişi, Func Krallığı'nın gerçek sonu sayılmaktadır. Sonradan Sudan'da Kavalalı Mehmet Ali Paşanın hâkimiyeti altında akademik kaynaklarda bahsedilen Sudan'daki Osmanlı-Türk yönetim dönemi yeni bir dönem olarak başlamıştır.

Bununla birlikte, Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a yönelik politikasının Osmanlı Devleti'nden tamamen farklı olduğunu belirtmek gereklidir. Osmanlı Devleti ile Sudan arasındaki ilişki I.Sultan Selim'in döneminden beri Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a gelişinin öncesine kadar düzenli değildi. Buna dayanarak o konuda iki ülkenin arasındaki tarihte I.Sultan Selim döneminden 4.Sultan Mustafa dönemine kadar (1512-1808) akademik Türkçe ve diğer yabancı kaynaklar azalmaktadır. Ancak hem Kavalalı Mehmet Ali Paşa Sudan'a varır varmaz Osmanlı Türk-Sudan ilişkileri düzenli olarak başlamıştır. Ayrıca iki ülkenin tarihlerinde tarihçiler ve araştıran yazarlar, 1821 yılı Türk-Sudan'ın ortak tarihine gerçek yılı olarak sayılmış ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa Sudan'daki yeni devletin kurucusu olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a gelişi ile günümüze kadar devamlı Türk-Sudan ilişkileri başlamıştır.

⁴⁴ Hamad, 2013: S.57.

2.2 Sudan'ın Modern Tarihi

Sudan 1821-1899 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve oğullarının dönemlerinde ilk kez modern devletin ortaya çıkmasına tanık oldu, o dönemde Sudan'ın adı Osmanlı Sudan'ıydı.⁴⁵ Bu dönem, Sudan altyapısının temel gelişimine ve kurumsal anlayışıyla Sudanlı modern devletin ortaya çıkışına tanık olmuştur.⁴⁶ Hartum şehrinin kuruluşu, Osmanlıların günümüze kadar gelen Sudan'daki en önemli faaliyetlerinden biri sayılır.⁴⁷ Buna ek olarak kamu tesisleri iyileştirilmiş ve okullar, hastaneler ve diğer kurumlar inşa edilmiş ve birçok ülke ile arasında tarım, sanayi, ticaret, kara yolu ve deniz taşımacılığı geliştirilmiştir. Bunun yanında Sudan'daki siyasi durum istikrarlı bir şekilde ilerlemek için Mehmet Ali Paşa, yeni merkezîyetçi bir sistemi kurma amacıyla, Sudan'ı yedi eyalete veya müdürlüklere bölmüştür.⁴⁸ Bunlar; Hartum, Sinnar, Berber, Dongola, Kordofan, Fazuglive Taka şeklinde sıralanmakta ve her eyalete bir hükümdar, yardımcı ve hâkim atamıştır.⁴⁹ Bu yeni idarî sistem, güvenliği sağladığı gibi açık bir şekilde Sudanlıların sosyal, siyasi ve ekonomik koşullarını iyileştirmeye ve geliştirmeyede katkı sağlamıştır. Ayrıca batı yasalarından etkilenen askeri ve sivil yasaların bu dönemde devreye girdiği söylenmelidir. Bu şekilde, ilk kez Sudanlılar, Avrupa yasalarının bilinmesine tanık olmuşlardır. Yine bu dönem, yargı işlerini düzenlemek ve denetlemek için Sudan'da ilk defa Sudan baş yargıçlığı oluşturulmasına tanık olmuştur. Böylece geniş bir bürokrasi ağının teşekkülü ile devlet otoritesi tam anlamıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Hartum ve diğer şehirler gelişirken, Sudan'da yabancıların sayısı Türkler, Mısırlılar, Suriyeliler, Lübnanlılar, Yunanlılar, İtalyanlar ve Avusturyalılardan toplam sayının 150.000'e ulaşmasına kadar, çok farklı milliyet Sudan'a yaşamak ve çalışmak için gelmiştir.⁵⁰ Sudan'da modern idarî teşkilatın ortaya çıkışı Mehmet Ali Paşa Mısır'daki idaresiyle bağlantılı olarak şekillenmiş ve Sudan modern kabul edilmiş ve üzerinde anlaşılmış anlamda bir devlet olmasına kadar ilerleme ve refah içinde devam etmiştir.⁵¹ Böylece Sudan'ın tanık olduğu altyapının ilk görünüşünün, Mehmet Ali Paşa döneminde olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle Mehmet Ali Paşa dönemi, Sudan toplumunun geleneksel aşamadan modern aşamaya geçiş dönemi olarak kabul edilir.⁵² Yönetiminin süresinde hem Sudan'daki Avrupa ticareti çok aktifti hem de kabile büyüklerinin statüsü güçlendirildi. Böylece Sudan ve Mısır'daki altyapının gelişimi, İngiliz

⁴⁵ Afyoncu, 2001: S.36.

⁴⁶ Abdullah, 2013: S.35-38.

⁴⁷ Green, 2008: S.20.

⁴⁸ Abdul Rahman, 2005: S.30.

⁴⁹ Ataöv, 1977: S.49.

⁵⁰ Khalid, 2000: S.102.

⁵¹ Banga, 2011: S.30.

⁵² Afyoncu, 2001: S.59.

işgalinin gelmesine kadar Mehmet Ali Paşa ile oğulları ve torunlarının yönetimi altında devam etmektedir.

2.2.1 Mehdist Devrimi

1881 yılı da, Sudan hafızasında seçkin tarihlerden biri olarak kabul edilir, çünkü bu yılda Sudan'da Muhammed Ahmed El-Mehdi önderliğinde El-Mehdilik devrim başlamıştır.⁵³ Bu devrim, o dönemde Mısır ve Sudan'ı yöneten Mehmet Ali Paşa'nın torunu Hidivi Tevfik'e karşı bir itirazdı, Sudan'ı kontrol etmek için Mısır'dan Sudan'a askeri kuvvetler göndermiştir. Ancak gönderilen kuvvetler onun kuvvetleri değil, İngiliz kuvvetleriydi. Zira İngiltere bu dönemde Mısır'daki Hidivi Tevfik ve hükümetini kullanarak Sudan'a gizli müdahale etmeye çalışıyordu.⁵⁴ Hatta bu mesele ilerleyip iki hükümet arasında Sudan'ın yönetimi konusunda rekabet noktasına gelmiştir.⁵⁵ Aralık 1881'de El-Mehdi, Sudan'ın tüm Arap ve Afrika kabilelerini Sudan'dan gelen İngiliz askeri kuvvetlerini kovmak için etrafında toplanmaya çağırıştır. Nitekim Sudan'ın tüm kabileleri, İngilizlerle yüzleşmek için onu destekleyerek ve etrafında toplanmaya karşılık verdi. Bu devrim, Sudan'ın tüm farklı kabilelerinin ilk gerçek buluşmasıydı, ancak tamamen dini bir temele dayandığını da belirtmekte fayda var.⁵⁶ Hem El-Mehdi'nin destekçileri tarafından atılan ve düşmanlara karşı cihadı teşvik eden ilahiler ve sloganlar, tamamen İslami ve dini idi, hem de burada El-Mehdi'nin tasavvuf tarikatını takip ettiğini de belirtmek gereklidir. Genel olarak 1881-1885 yılları arasında EL-Mehdi ve Hidivi-İngiliz orduları arasında dört savaş yaşanıp ve bu dönem, EL-Mehdi devrimi dönemi denilmiş, yine Hidivi ve İngiliz yönetimlerine mensup birçok sefer lideri öldürülmüş, El-Mehdi ordusu bütün bu savaşlarda zafer kazanmıştır.⁵⁷ El-Mehdi zaferlerinden sonra ordusunun manevi gücünü arttırmış ve bu zaferleri Mısır'daki Hidivi-İngiliz hükümetine büyük bir tokat gibi olmuştur. Bu zaferler, Hidivilik ve İngiliz hükümetleri karşında savaşta Sudanlıları birleştirmeyi başardı, bu yüzden El-Mehdi girdiği savaşları kazanarak Sudan içinde ve dışında ünlü biri oldu, bu nedenle bazı heyetler onu desteklemek için Hicaz, Hindistan, Tunus ve Fas'tan gelmişlerdir.⁵⁸ Buna dayanarak İngiliz hükümeti Sudan'ın bütün farklı bölgelerinden tüm kuvvetlerini geri çekmiştir. Bu dönemin hükümeti, Hidivi Tevfik başkanlığında olmasına rağmen, Sudan'ın işleri EL-Mehdi Hareketi yönetimdeyken, Mısır'ın işleri İngiliz yönetiminde olduğu söylenebilir.

⁵³ Halef, 2020: S.13.

⁵⁴ Amer, 2011: S.103.

⁵⁵ Sabah ve İftikhar, 2017: S.9.

⁵⁶ Green, 2008: S.31.

⁵⁷ Ataöv, 1977: S.72.

⁵⁸ El-Şeyb, 2010: S.11-12.

Ayrıca El-Mehdi devrimi dayandığı radikal bir İslam ideolojisi, günümüze kadar Sudan toplumuna yerleşmiş ve birkaç siyasi partinin vizyonunda hala mevcuttur.⁵⁹ El-Mehdi'nin ordusu bu ardışık zaferleri, Sudan toplumunun o andaki karşılıklı bağımlılığının ve gücünün boyutunu göstermekteydi, çünkü EL-Mehdilik devrimi, Sudan'ın tüm kabilelerini bayrağı altında bir araya getiren tek devrimdir.

El-Mehdi, ordusuyla İngiliz ordusuna karşı art arda birkaç zafer kazandıktan sonra yatağında öldü. Yine 1885 yılında Sudan'daki İngiliz subay Charles George Gordon'un Mehdist devriminde vahşi bir şekilde öldürülmesinden sonra Abdullah Ibn-Mohammed Al-Khalifa, Mehdist devrimi liderliğine gelmektedir. Netçe Abdullah Ibn-Mohammed Al-Khalifa, Mehdist Devrimi güçlendirilmesi ve İngilizleri Sudan ve Mısır'dan çıkarmak için 1885'ten 1899'a kadar güçlü bir ordu kurmaya çalışmıştır. Bu nedenle Sudan'daki İngiliz subay Charles George Gordon'un Mehdist devriminde vahşi bir şekilde öldürülmesine ek olarak 1889 yılında İngiltere Başbakanı Robert Cecil, Sudan'ın işgalı için Kahire'deki İngiliz yüksek komiseri Lord Cromer'i emretmiştir.

⁵⁹ Bamba, 2016: S.33.

2.3 Sudan, İngiliz Yönetimi Döneminde

İngiltere, Mısır'dan Sudan'a doğru ordusunu yönlendirip 3 Ağustos 1889 tarihinde Mehdi'nin güçleri, Mısır'ın güneyinde ve Sudan'ın kuzeyinde yer alan Toksi bölgesinde bu ordusunun karşına çıkıp aralarında adlandırılan Toski Muharebesi bir muharebe yaşanmıştır. El-Mehdi'nin ordusunun amacı, İngiliz kuvvetlerin Sudan'a girmesinin yasaklanmasıydı. Ancak bu Toski Muharebe, İngiliz subayı Horatio Herbert Kitchener liderliği altında İngiliz ordusunun zaferini kazanmasıyla bitmiştir. Sonrasında Sudan'ın farklı bölgelerinde iki ordunun arasında birkaç muharebe gerçekleştirilip hepsi Kitchener ordusunun zaferiyle ve Mehdist Devrimin lideri Abdullah Ibn-Mohammed Al-Khalifa'nın öldürülmesiyle bitmiştir.⁶⁰ Ayrıca bundan sonra subay Horatio Herbert Kitchener, Sudan şehirlerini tek tek İngiliz egemenliğine ilhak etmeye başlamıştır.⁶¹

İngiliz ordusu Sudan'da genişlerken, Hartum şehrinin güneyinde yer alan Beyaz Nil şehrindeki Faşoda bölgesine vardığında orada askeri kamp kurmakta olan Jean-Baptiste Marchand'ın önderliğinde başka bir Fransız asker baskınıyla karşılaştırlardır.⁶² İngiliz ve Fransız orduları Faşoda bölgesinde çatışarak iki ülke arasında neredeyse büyük bir savaş olacaktı ancak bu çatışma diplomatik olarak çözülüp bu vaka tarihte Faşoda Buhranı olarak adlandırılmaktadır.⁶³ Bundan sonra Fransa, Sudan'ı kontrol etme iddiasından vazgeçip 3 Kasım 1898'de Jean-Baptiste Marchan, Faşoda bölgesinden çekilmişlerdir. Ancak bu vakadan yedi yıl sonra ve özellikle 1916'daki Sykes-Picot Anlaşması'ndan sonra Sudan'daki İngiliz varlığı daha geniş ve etkili bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ayrıca İngiltere, o dönemde Afrika'yı kontrol etmek için (Kahire-Cape Town) Projesini gerçekleştirmeye çalışırken, yan tarafta Fransa'nın da aynı amaca ulaşmaya Moritanya'dan Cibuti'ye kadar bulunan mesafeyi kontrol etmesiyle çalıştığını belirtmek gerekir.⁶⁴ Buna dayanarak, Sudan'daki doğal kaynakların varlığından dolayı Sudan için Avrupa rekabeti çok fazlaydı.⁶⁵

İngiltere, egemenliği tamamen Sudan'da yayındıktan sonra 19 Ocak 1899 tarihinde resmi olarak Sudan'ın yönetimi hakkında Lord Cromer ve Mısır Dışişleri Bakanı Boutros Ghali arasında ikili hüküm anlaşması imzalanmıştır.⁶⁶ Bu anlaşma, Sudan'ın İngiltere ve Mısır (Hidivilik) için çifte yönetimini sıraladı, ancak Lord Cromer, anlaşmanın İngiltere Dışişleri

⁶⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cin-den-dunyaya-gordon-pasa-li-mesaj-28056469> (Erişim Tarihi: 09.01.2023).

⁶¹ Ashyüce, 2001: S.30-31.

⁶² Awdah, 2003: S.19.

⁶³ Ahmed, 2010: S.70.

⁶⁴ Peters, 1996: S.34.

⁶⁵ https://www.marefa.org/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE_%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%AF%D8%A7%D9%86 (Erişim Tarihi: 09.01.2023).

⁶⁶ Bölme vd., 2011: S.79.

Bakanı Robert Cecil tarafından yazıldığını ve ortaya konduğunu açıklamıştır.⁶⁷ Lord Cromer'in söyledikleri, Sudan üzerindeki gerçek egemenliğin Mısır'ın değil İngilizler'in olduğunu gösterir. Bu anlaşma, kendi tarihinden itibaren Sudan'ın bağımsızlığına 01.01.1956'ya kadar sürerek İngilizler, İngiltere'nin Sudan'daki hedeflerine ulaşmak için Mısır'ı, Hidivi'nin hükümetini kullanarak Sudan'daki egemenliğin Mısırlılarda olduğunu iddia ediyorlardı. Bu şekilde Sudan, İngiliz yönetimine yeni dönemde girmiştir. Böylece İngiltere, Sudan'da hem kendi bayrağı hem de Hidivili Mısır bayrağını çekmiştir.

Bu dönemde Hidivi'nin hükümeti Sudan'da gerçek gücü yoktu, bu yüzden 19 Ocak 1899 tarihinde İngiliz hükümeti ve Hidivilik hükümeti ikili hüküm anlaşmasını imzaladıktan sonra İngiltere, Sudan'da İngiliz işgali'nin gücünü açıkça göstermemek için zeki hileyle Sudan ülkesi'nin resmi ismi de “İngiliz-Mısır Sudanı” olarak değiştirdi ve bu yeni isim 1956 yılında Sudan bağımsızlığına kadar kalmaktadır.⁶⁸ Bunun karşılığında Osmanlı Devleti iyi halde olmamasına rağmen Sultan II.Abdülhamid, 19 Ocak 1899 tarihinde arasında kurulmuş olan İngiliz-Mısır ortak idaresini reddetmiş ve İngiltere'ye karşı itiraz ederek hiçbir uluslararası antlaşmada Sudan'ın hakimiyetine zarar veren hukuki kararları kabul etmemiştir.⁶⁹ Ayrıca Sudan'ın topraklarını Osmanlı Devletine ait olduğunu ve İngiltere tarafından yapılan bütün antlaşma ve kayıtları geçersiz olarak ilan etmiştir.⁷⁰

Bu şekilde Sudan hakkında Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki anlaşmazlık başlamış, çünkü dini açıdan Osmanlılar Müslümanların toprakları onlara ait olduğunu ve her karış topraklarını binlerce şehidin kanı ile yıkamadan bırakmadığını görürken, İngiltere veya İngiliz-Mısır hükümeti de, işgal ettiği yerleri kendilerine vatan olarak görmediği için Osmanlı Devleti'nin karşına Milliyetçinin fikrini destekleyenlerini çağırmaya başlamışlardır.⁷¹ O zamanlarda El-Fetât Cemiyeti ya da Genç Araplar Cemiyeti ve Jön Türkler gibi farklı Milliyetçilik dernekleri ortaya çıkmasından dolayı, özellikle Sultan II.Abdülhamid düşürülmesiyle Osmanlı Devleti sona ermeye başlamaktadır.⁷² Bundan sonra din gücü temsilci olan Osmanlı Devleti'nin yokluğu ile İngiltere, kolayca Sudan'a hâkim olmaktadır.⁷³

⁶⁷ Dodwell, 1931: S.90.

⁶⁸ Amer, 2018: S.6.

⁶⁹ Halef, 2020: S.85.

⁷⁰ Arslan, 2011: S.17.

⁷¹ Zengin, 2013: S.12.

⁷² Kavaş, 2006: S.31.

⁷³ Ataöv, 1977: S.82.

2.3.1 Sudan'da İngiliz Politikası

Öte yandan Radikal İslami ideoloji, Sudan'ın her yerine özellikle El-Mehdi devriminden sonra yayılmıştı, hatta Sudan'ın Osmanlı Devleti'ne bağımlılığının ana sebebiydi. Bu nedenle İngiltere, Sudan'daki Osmanlı ve dini kültürden kurtulma operasyonuna ve kendi yeni stratejisini koymaya başlamıştır.⁷⁴ Sudan toplumu farklı etnik ve kabilelerden oluşması nedeniyle İngiltere, yeni stratejisini gerçekleştirmeyi Sudan'ın kuzeyi gibi yerlerde başardı ve Sudan'ın batısı gibi diğer yerlerde amacına ulaşamamıştır.⁷⁵ Böylece İngiltere, El-Mehdi hareketi gibi karşına yeniden herhangi bir muhalif halk hareketi ortaya çıkmaması için farklı yollarla Sudan toplumunu dağıtmaya çalışmıştır.⁷⁶

O yüzden İngiltere, Sudan toplumunda ırk, sınıf ve sosyal ayrımının yaratması için dengesiz kalkınma ve marjinalleştirme politikası koalamıştır.⁷⁷ Sudan'ın kuzeyinde Araplar ve Müslümanlar varlığı açısından, önemli hükümet merkezleri ve temel altyapı da kurulmuş. Buna karşı Sudan'ın Güneyinde Afrikalı ve Hristiyanlar varlığı açısından, reddetmelerine rağmen hem İslamlaştırılma ve yerel dilleri kaldırılmasını zorlayarak Arapça konuşurma hem de kiliselerin yıkılması ve binlerce mescitler kurarak politika uygulamıştır.⁷⁸ Bu şekilde İngiltere, Sudan'daki Kuzeyliler ve Güneyliler arasında ayrılıkçı fikirlerinin gelişmesi için uygun ortamlar oluşturmuştur.⁷⁹ Ayrıca Sudan toplumunda İngiltere'nin önemli operasyonlarından Güney Sudan'ın dengesiz kalkınma politikası ve İslamlaştırması sayılmış, çünkü Güney Sudan'ın gelişme açısından dışlanmasının yanında İslamlaştırması ve Araplaştırması, Güney Sudan ülkesi 2011 yılında ayrılmasına kadar süren Kuzeyliler ve Güneyliler bütün arasındaki çatışmaların sıkıntılarının sebebidir.⁸⁰ Buna dayanarak Sudan'daki İngiltere'nin bütün bölücü girişimleri toplumun kimliğinin bozulması sayılmaktadır. Genel olarak Sosyologların çoğunluğu, herhangi bir toplum, belirli kimliğin sahibi olmadığında ülkenin siyasetinde herhangi bir karar alması zor geldiğini söylemişlerdir. Yine Sudan, Kuzey ve Güney arasında dünyanın en uzun süren iç savaşa tanık olduğunu belirtmek gerekir.⁸¹ İngiltere'nin politikası bazı bölgelerin kalkınmasına ve diğerlerinin marjinalleştirilmesine dayanmasına rağmen, kalkınma operasyonu Sudan'daki Hidivi devletinin birçok binası yıkılana kadar başlatmadılar.

⁷⁴ <https://2u.pw/KUa4u> (Erişim tarihi: 15-05-2023).

⁷⁵ Arslan, 2011, S.110.

⁷⁶ Gopaldas, 2021: S.152.

⁷⁷ Kavaş, 2006: S.100.

⁷⁸ Dodwell, 1931: S.92.

⁷⁹ Hamad, 2013: S.152-153.

⁸⁰ Gallab, 2008: S.52.

⁸¹ Arslan, 2011: S.140.

Böylece İngiltere, Sudan'ın zayıflamasına İngiliz işgal yönetimine zararı dokunacak ne varsa eskiye dönük ortadan kaldırdı ve Hidivilik döneminde uygulanan “merkeziyetçi yapıyı” yıkarak ve Hidivilik dönemi öncesindeki “kabile tarzı” idari yapıya döndürdüler.⁸² Ayrıca İngiltere, Sudan'ın toplumuna yeni bir kimlik yaratmaya girişmek için ve üst kademelere kendi vatandaşlarını yerleştirmek için Vilayet sınırlarını tebdil edip her vilayetin başına İngiliz vali atamıştır.⁸³ Ayrıca İngiltere, Sudan'ın Mısır'la Kuzey sınırları belirlemiş ve Viktorya Gölüne kadar genişleyen Sudan topraklarını Uganda devletini kurmak için bölmüştür.⁸⁴

Ayrıca İngiltere, Sudan'da Osmanlı altyapısından kurtulmak istediği gibi, aynı şekilde kendine yeni bir altyapı kurmak istemiştir. Bu yüzden hem Sultan I.Selim döneminden beri bulunan Kızıldeniz sahilindeki Sevakin limanını hem de Port Sudan şehirindeki Osmanlı kaleler ve binaları yıkmıştır.⁸⁵ Ancak İngiltere, Osmanlılar tarafından yapılan Sevakin limanı yıkıp yerine günümüze kadar bulunan Port Sudan limanı inşa etmiştir. Böylece Port Sudan Limanı tamamladıktan sonra Sevakin limanı eski önemini yitirmiştir. Osmanlı Devleti, güçsüz hale gelerek ve Sultan II.Abdülhamid yalıtılması nedeniyle Sudan'a herhangi müdahale politikasını uygulayamamıştır.⁸⁶ Bu bağlamda: İngiltere, El-Mehdilik Hareketi'nin rolünü azaltmak, Sudan'da meşruiyet kazanmak, kuzey ve güney Sudan arasında çekişme yaratmak, Sudan'da iç karışıklık yaratmak için Mekke'nin şeriflerine soyu dayanan Sudanlı Ali Al-Mirghani'ye desteklemiştir.⁸⁷

İngiltere, I.Dünya savaşı sürecinde Osmanlı Devleti aleyhinde Hicaz'daki Arap ayaklanmasının desteklenmesi ve bu Arap ayaklanmasının başarının temini için Sudanlı Ali Al-Mirghani, İngiliz subay Horatio Herbert Kitchener, Bağdat'taki Osmanlı valisi Cemal Paşa, Arabistanlı Lawrence ve Henry McMahon ile iletişim kurmuştur.⁸⁸ İngiltere, Ali Al-Mirghani'ye, Arap ayaklanması'nın lideri, Mekke şerifi ve Hicaz kralı Şerif Hüseyin'e tam destek vermesi karşılığında, Sudan'da istediği gibi kontrolünü dayatması için ona hükümette üst düzey bir pozisyon vereceğine söz vermiştir. Bu yüzden Ali Al-Mirghani, İngiltere'ye sadakatini göstermek için yeni devrimci hareketi Osmanlı Devleti ve Sudan'daki El-Mehdilik hareketi karşına silah olarak kullanmak istemiştir.⁸⁹ Bu şekilde İngilizler, Sudan ve Ortadoğuda ayrılık tohumları dikerek Feodaller, kabilelerin reisleri, din adamları ve herhangi

⁸² Abdullah, 2013: S.27.

⁸³ Ataöv, 1977: S.111.

⁸⁴ Banga, 2011: S.107.

⁸⁵ Amer, 2018: S.38.

⁸⁶ Ahmed, 2010, S: 76.

⁸⁷ Peters, 1996: S.40.

⁸⁸ Zengin, 2013, S:73.

⁸⁹ Halef, 2020, S: 176.

bir taraf ile kendilerine hizmet edebilecek işbirliğini kurdular öte yandan mücadeleye devam edenleri öldürdüler.⁹⁰ Osmanlı Devleti, Sultan II.Abdülhamid görevinden almasıyla resmi olarak sona ermesi sayılmasına rağmen, Sudan'daki İngiltere'nin politikasını reddedenler savaşılarak dini Osmanlı Devletinin hayalini tutarak devam etmişlerdir.⁹¹

İngiltere'nin Sudan'daki çabaları El-Mehdi ordusuyla mücadelesine ve Güney Sudan'da ayrılıkçı bir ortam yaratmasına odaklanmaktaydı. Öte yandan Sudan'ın batısındaki yer alan Darfur, Sudan'ın kuzeyindeki İngiliz yönetiminden uzak bir yere sahip olduğundan dolayı hemen orada İngiliz hükümdar atanmamıştır. Ancak uzaktan Darfur'daki durumu kontrol etmek için Sudan'ın ilk İngiliz hükümdarı Horatio Herbert Kitchener, 1901 yılında İngiltere'ye aylık vergi ödenmesinin karşılığında Darfur oğullarından biri Ali Dinar'ı Darfur Sultanlığın hükümdarlığına görevlendirmiştir. Ali Dinar, Darfur sultanlığındaki dini ortamdan ve muhafazakâr insanlardan etkilenmesinden ve İngiltere, Kuzey Sudan'da Ali Al-Mirghani liderliğindeki Sudanlıların bir başka kesimini desteklemesinden dolayı, bir an önce İngiliz işgaline karşı direnmek istemiştir. Ancak Ali Dinar, Darfur Sultanlığını Sudan'dan bağımsız bir devlet olarak ayırmak istedi ama İngiliz Emperyalist güçlerin ne Sudan'da ne dünya'nın hiçbir yerinde bağımsız ve milli bir devlet kabul etmeyeceğini öğrenmiştir.

2.3.2 İngiliz Sömürgesine Karşı Sudan Direnişi

Ali Dinar, tüm çabasını Darfur'u kurumlarıyla dini bir Sultanlık olarak kurmaya odaklamış, buna dayanarak Darfur'da reformlar gerçekleştirmiş, yönetimin kolayca yönetilmesi için gelişmiş bir idari sistem kurmuş, bir Şura Konseyi ve bakanların kurulu oluşturmuş, bir müftü atamış ve bir ordu kurmuştur. Ali Dinar, Sudan'daki İngilterenin politikasını kabul etmemesine ve İslami ülke devlet kurmak istemesine rağmen herhangi bir ülke siyasi ve ekonomik destek olmadan yaşayamayacağını çok iyi anlamıştır. Buna dayanarak 1909 yılında İslam birliği ve siyasi hedeflerine ulaşabilmek için gizli bir şekilde İngiltere'ye haber vermeden Osmanlı Devleti ile iletişim kurmaya başlamaktadır.⁹² Osmanlı Devleti, Afrika'daki Müslüman idarelerin emperyalist ve gayrimüslimlerin eline geçmemesine yönelik siyaseti nedeniyle Ali Dinar'a yardım edeceğini açıklamıştır. Yine o dönemde siyasi olaylarda din görüşünü tutan Sultan II.Abdülhamid iktidarda olmamasına rağmen, Ali Dinar, Sultan Mehmed Reşad döneminde bile Osmanlı Devletine bağlılığına devam etmiştir. Darfur'un Çad ve Orta Afrika gibi sınır ülkelerini işgal eden Fransa, Ali Dinar'ın planını öğrenince Darfur'u işgal etmek için asker gönderdi. Karşılığında Ali Dinar,

⁹⁰ Japhet, 1987, S: 176.

⁹¹ Daly, 1980, S: 17.

⁹² Montada, 2016, S: 74.

Hartum'daki İngiliz-Mısır hükümetinden yardım istedi ancak hükümet, Fransız kuvvetleriyle bir çatışmayı önlemek için ona yardım etmeyi reddetmiştir. 4 Ocak 1910 tarihinde Fransız kuvvetleri, Ali Dinar kuvvetlerinden büyük yenilme görmüş, ayrıca aynı yılda 9 Kasım tarihinde Fransız kuvvetleri, Ali Dinar'dan intikam almak için tekrar Darfur'a gelip yeniden büyük bir yenilme almıştır.⁹³

O olaydan sonra Osmanlı Devleti, Ali Dinar gücünü fark etmiş, 1911 yılında İtalya, Osmanlı Devletine ait topraklarına genişleme amacı ile Trablusgarb'ı (bugünkü Libya ülkesi) işgal ettiğinde Ali Dinar, Osmanlı Devletini destekleyerek İtalyan işgali karşısında katılmıştır.⁹⁴ Bu yüzden Osmanlı Devleti, İtalyanlara karşı Savunma Bakanı Enver Paşa'ya bağlı olarak kurulan gizli olan Teşkilatı Mahsusa üzerinden Ali Dinar ile irtibatını devam ettirmiştir. Trablusgarp savaşında Osmanlı-Türk askerleri, Ali Dinar kuvvetleri ve Senusi hareketi de, zamanın en ileri silahları ile donatıldığını belirtmekte fayda var. Buna göre İtalyan İşgal kuvvetlerine karşı yayan, daha düzenli ve planlı mücadeleye geçilmesini sağladılar. Bu savaşta iki tarafta düzenli ordular olmasına rağmen, İtalyan kuvvetleri, 18 Ekim 1912 tarihinde zorlukla Osmanlı-Türkler, Ali Dinar kuvvetleri ve Senusi hareketini yenmiştir. Öte yandan Sudan, İngiliz sömürgesinin altındayken, Sudanlılar, hem Trablusgarp savaşı hem de I.Balkan savaşında Osmanlı-Türk askerlerle yan yana sonuna kadar savaşmışlardır. Yine Sudanlılar, 1913 yılında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan-Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki gerçekleştirilen II.Balkan savaşında Osmanlı Devletine destekleyerek sonuna kadar savaşmışlardır.⁹⁵

İngiltere, baskıcı politikalarını kuzey ve güney Sudan'a odaklıyordu ancak Darfur bölgesi, merkezden uzaklığı nedeniyle doğrudan politikalarında İngilizlerin gözü önünde değildi.⁹⁶ Bütün Müslümanlar gücünün bir çatı altında birleştirilmesi ve Avrupa'nın saldırıları karşısında bir kurtuluş fikrini belirleyen Pan-İslamizm, 2 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Devleti desteklenmesine Hidivi II.Abbas Hilmi Paşa, cihadı destekleyeceğini ilan ettikten sonra açıklıkla ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna dayanarak İngiltere, Aralık 1914 tarihinde onun yerine amcası Sultan Hüseyin Kâmil'i görevlendirmiştir.⁹⁷ Bu sürede Padişah Mehmed Reşad halife sıfatıyla, Üçlü İtilaf isminin altında birleşenler İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemek için tüm Müslümanları topyekûn ayaklanmaya davet etmiştir. Zamanın siyasi durumun hakim olan İttihat ve Terakki ve Jön Türklerİslami

⁹³ <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/5115> (Erişim Tarihi:09.06.2020).

⁹⁴ Sabah ve İftikar, 2017: S:33.

⁹⁵ Kutay, 1963, S: 79.

⁹⁶ Muhamed, 2017: S: 1.

⁹⁷ Osama, 2010, S: 124.

görüşünün sahipleri olmamalarına rağmen, ilan edilen Cihad-ı Ekber ve Pan-İslam hareketlerinin dünya siyasetinde nüfuz elde etmek için etkili olduğunu düşünülmektedir.

Bu esnada özellikle II.Balkan savaşıdan sonra Avusturya İmparatorluk prensi Arşidük Franz Ferdinand Sırbistanlılar tarafından öldürülmesinin 1914 yılında gerçekleştirilen I.Dünya savaşının gerçek başlangıcı sayılmaktadır. Ali Dinar, Sudan'ı işgal eden emperyalist İngilizlerle savaşarak etrafındaki sömürgeci'nin çemberi kırmak ve baskılarından kurtulmak isteyerek I.Dünya Savaşını iyi bir fırsat olarak görerek halifenin cihat çağrısına direk iştirak etmiştir.⁹⁸ Ayrıca Enver Paşa'nın, 1914-1915 yılları arasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın Arap Yarımadasından sorumlu başkanı olarak görevinde varlığını iletişim açısından Ali Dinar'a yardım etmektedir. Bu şekilde Nisan 1915 tarihinde Ali Dinar, İngilizlere vergi vermeyeceğini ve Cihad-ı Ekber'e katılacağını ilan etmektedir.⁹⁹ Ali dinar'ın ilanıyla Osmanlı Devleti ve İngilterenin arasında açık bir şekilde hem varoluş mücadelesi hem de Sudan'ın kontrolü üzerine çatışmaya başlamaktadır. İngilizler, ilk başta Cihad ilanına başlangıçta fazla bir önem vermemiş, ancak Osmanlı Devleti Cihad'a Ali Dinar'a destekleyince Sudan'da oluşacak beklenen tepkiler için önlem almaya başlamaktadır. İngiltere, Ali Dinar'ın harekete geçerek kendilerine saldırarak Hartum'dan uzaklaştıracağını düşündüğü için İngiltere ve Mısır'dan Sudan'a 18.000 asker gönderip bunun yanında Mısır'ı sağlanasına 50.000 İngiliz ve Hintli asker yerleştirdilerdir.¹⁰⁰ Ayrıca İngiltere, hem Cihad'a katılan Sudanlıları cezalandırmak ve katılacak için Ali Al-Mirghani ve bazı din adamlarını kullanmış hem de Cihad ilanına karşı fetva ve beyannameler hazırlayıp yaymıştır.¹⁰¹

Ayrıca Ali Dinar, Cihad'a ilan ettiği zaman İngilizler karşına da Darfur sınırında bulunan Trablusgarp ve Libya çöllerinde ayaklanmalar başlatılmış olmuştur. Bu Bu yüzden bu dönemde İngiliz işgal yönetimi Darfur'un tutumunu çok meraklıydı, Hartum'daki Sudan'ın İngiliz valisi Reginald Wingate Kahire'deki İngiliz-Mısır hükümetine yazdığı raporda korkusunu belirtmiştir.¹⁰² Öte yandan aynı zamanda Rusya, Çanakkale savaşında Osmanlı Devletin kuvvetleri ve Alman kuvvetleri karşı İngiltere, Fransa, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan destek istemiştir.¹⁰³ Bu sürede İngiltere, Çanakkale Savaşında Rusya ve Fransa'ya verdiği destek nedeniyle Sudan'dan biraz uzaklaştırıldı. Buna daynarak İngiltere hem Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak hem de Rusya'ya yardım etmek için kuvvetleri çoğunu Fransız, Avustralya ve Yeni Zelanda kuvvetleri yanında İstanbul işgalına yoğunlaştırmaktadır. Ancak

⁹⁸ Ögdür, 2010, S: 141.

⁹⁹ Hamad, 2016, S: 112.

¹⁰⁰ <https://2u.pw/oOEFz> (Eriş tarihi: 07.06.2023).

¹⁰¹ Toumi, 2016, S: 68.

¹⁰² <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00263209908701277> (Eriş tarihi: 04-06-2023).

¹⁰³ Acar, 2010, S: 68.

19 Şubat 1916 yılında İngiliz ve diğer kuvvetler Çanakkale boğazına varır varmaz İngiltere'nin yenilmesiyle biten Çanakkale savaşı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁴

Çanakkale Savaşı'ndan sonra İngiltere, gücünü yeniden kazanmak için Mısır'a dönmüştür. Ancak İngiliz hükümetin merkezi de Mısır'da olduğu için, İngiliz açısından Mısır, hem Süveyş Kanalı'ndan Hindistan'a gidişin kapısı ve en büyük hayat sahası sayıldığı için ve Mısır'ın sınırları Batıda Senusi kuvvetleri, Güneyde Ali Dinar kuvvetleri ve Doğudan Filistin cephesi gibi hepsi Osmanlı Devleti'ni destekleyen yerler olduğundan, İngiltere'nin Mısır'ın her taraftan kurtarmasına karşı ve kendisini tehdit eden her türlü tehlikeden kurtulma kararı aldı.¹⁰⁵ Buna dayanarak politikasını uygulayarak Çanakkale savaşından üç ay sonra Ali Dinar'dan kurtulmak için güneye Sudan'a yönelmiştir.

İngiliz kuvvetleri Darfur'a varır varmaz modern silahlara sahip İngilizlere karşı Ali Dinar basit silahlar ile ancak gerilla taktiği kurabilmektedir.¹⁰⁶ 22 Mayıs 1916 tarihinde Sultan Ali Dinar, Emperyalizme karşı lider olarak, Sudan'a milli bir kahraman olarak, İslam'ın izzetini korumak için ve bağımsızlığını Cihada devam ederek İngilizlerin güçleri tarafından öldürülmüştür.¹⁰⁷ İngilizler, Ali Dinar'ı öldürdükten sonra tamamen Darfur İngiliz kontrol altına olmuştur.¹⁰⁸ Ali Dinar öldürülmesine ve İngiliz işgalı devam etmesine rağmen, Darfur'da Osmanlılara karşı olan bağlılık, 1923 yılına kadar sümektedir.

¹⁰⁴ Özdağ, 2018, S: 80.

¹⁰⁵ Zeyd, 2018, S: 79.

¹⁰⁶ Kutay, 1963, S: 79.

¹⁰⁷ Abdullah, 2013, S: 112.

¹⁰⁸ Banga, 2011, S: 79.

2.4 Sudan’da Milliyetçilik Hareketleri

Hem Ali Dinar hem de EL-Mehdi'nin direnişi, İngiliz sömürgeciliğine karşı dini temellere dayanmaktaydı. Ancak bundan sonra ve özellikle Mısır'da milliyetçilik hareketlerin ve İngiliz sömürgecilerine karşı 1919 devriminin ortaya çıkmasıyla Sudanlı bilinci etkilenmiş ve İngiliz işgaline karşı koyma yöntemi değişmiş ve Sudan direnişi alışlagelmiş biçiminden çok uzakta yeni bir biçim aldı. Sudan direnişinin yeni aşaması, Sudanlılar arasında yeni sosyal ilişkiler, duygusal bağlar ve ulusal bir duygu yaratmak için kültürel ve edebi nitelikteki derneklerin ve sendikaların ve eğitim kurumlarına dayanmıştır. Modern eğitim kurumları, sendikalar ve dernekler kuruldu ve bu derneklerin en ünlüleri arasında 1918'de kurulan Sudan Birliği Derneği ve 1922'de Beyaz Tugay Derneği vardı. Bu dönemin en önemli sonuçlarından biri düzenli devrimci çıkışı ve Beyaz Tugay Devrimi olarak bilinen Sudan düzeyinde ilk sivil devrimin ortaya çıkmasıydı.¹⁰⁹ Ancak sömürge yetkilileri buna baskı ve şiddetle karşılık verdi. İngiliz subay, asker ve Sudanlı sivillerden oluşan bir grup şehit oldu. Öte yandan, özellikle 1923’Te Mısır’ın kısmen bağımsız olduktan sonra, Sudanlılar ile beraber Mısır hükümeti Sudan’ın İngiltere’den bağımsızlığını arıyordu. Bu konu, hem Mısır ve Sudan’daki devrimci güçlerin görüşlerinin yakınlaşmasına hem de İngiltere ile yeni Mısır’ın hükümeti arasında siyasi bir anlaşmazlık oluşmasına neden olmuştur.

Sudan’ın dış dünya ile irtibat sağlamasındaki neredeyse tek araç olan Mısırlı gazeteciler Sudan’da da bazı gazeteler yayınlamaya başlamışlar ve Sudanlı gençleri bu konuda teşvik etmişlerdir.¹¹⁰ İngiltere bu durumun birçok Mısırlı sivil ve askeri görevlinin bulunduğu Sudan’a daha fazla yansımaları ve organize bir hal almasını istememiştir.¹¹¹ Mısır’ın Sudan üzerindeki nüfuzunu kırmak isteyen İngiltere bu kapsamda ilk olarak Sudan’da yer alan Mısırlı bürokratların görevlerine son vermiştir.¹¹² 1923’Te bağımsızlığını kazanmış olan Mısır’da ilan edilen anayasada Mısır kralının Sudan’ın da kralı olduğuna dair olan maddeye müdahale ederek Sudan ibaresini sildirmiştir.¹¹³ İngiliz yönetimine göre, Sudan’daki Mısır etkisini tamamen ortadan kaldırma görüşünü destekleyen iki olay 1924’Te meydana gelmiştir. Birincisi Sudan Genel Valisi Lee Stack’ın Kahire’de suikasta uğraması diğeri, ve en önemlisi de Sudan’ın Atbara şehrinde Mısır askeri birliğinde çıkan darbe denemesidir. Bu olaylara göre İngiltere hükümeti tarafından aynı yıl içinde Sudan’da bulunan bütün Mısırlı askerlerin ve bürokratların görevlerine son verilerek Mısır’a geri gönderilmelerinin kararı alınmıştır.¹¹⁴

¹⁰⁹ Bilgenoğlu, 2013, S: 153.

¹¹⁰ Nour, 2005, S: 239-240.

¹¹¹ Sharp, 2016, S: 153.

¹¹² Faruk, 2022, S: 52.

¹¹³ Al-Nour, 2011, S: 52.

¹¹⁴ Bilgenoğlu, 2013, S: 153.

Sudan'da milliyetçilik hareketin mücadelesi 1925'ten 1938'e kadar devam etti. O dönemdeki Sudan direnişi kültürel, entelektüel ve edebi eserlerde temsil edildi. Bu, hem kulüplerin rolü ve bu dönemde ortaya çıkan gazeteciliğin sayesinde, hem de eğitim kurumlarında grevler ve devrimlerin devam etmesinde oldu. Bu grevlerin en ünlülerinden biri, 1931'de Gordon kolejini öğrencileri grevidir. Bu kolejin 1902 yılında İngiliz subayı Horatio Herbert Kitchener tarafından Mehdist devrimde öldürülen İngiliz general Charles Gordon'un anısına kurulduğunu ve bu kolejin daha sonra şimdiki Hartum Üniversitesi olduğunu belirtmekte fayda var. Ayrıca, bu dönemde feminist hareketi, milliyetçilik hareketin yürüyüşüne etkili bir katkı sağlayan kadın liderlerin ortaya çıkmasıyla etkili bir varlığa sahipti.¹¹⁵

1938'de, Sudan toplumunun tüm kesimlerini dahil edebilen en iyi toplantı olarak kabul edilen Mezunlar Konferansı kuruldu. Mezunlar konferansı, milli mücadele ve bağımsız bir milli devlet için yol haritasının çizilmesi yoluyla Sudan'ın bağımsızlığında büyük rol oynadı. Bu konferansa üniversitelerden, okullardan ve çeşitli teknik enstitülerden mezun olanlar katılmıştır.¹¹⁶ Bu konferansın birkaç hedefi vardı, ancak bunlardan en önemlisi Sudan'ın İngiltere'den bağımsızlığıydı. Bu nedenle, 1942'de konferans üyeleri İngiliz yönetimine Sudan'ın geleceğine ilişkin siyasi vizyonları ve Sudanlıların ülkelerinin işlerini yönetme hakkı içeren bir dosyayı sundular. O dönemdeki üniversitelerin öğrencileri, İngiltere'den bağımsızlık fikrini sadece ulusal birlik merkezli hale getirmeyi başardılar. Bu dönemde herhangi bir kabile ya da mezhebin hiç ortaya çıkışı görülmemiş ve adım adım yeni yurtseverler bu ulusal hareketle bağımsızlığı elde etmeyi başardılar. Bu adımın en önemli kazanımı ulusal siyasi partilerin kurulmasıdır.¹¹⁷

¹¹⁵ Uz, 2007, S: 38-40.

¹¹⁶ Thyne, 2011, S: 238-240.

¹¹⁷ Hasnain, 2011, S: 153.

2.5 Sudan’da Siyasi Partiler

Net bir şekilde Sudan üzerindeki mücadele İngiltere ve Mısır hükümetleri arasında devam ederken, Sudan’da bağımsızlık mücadeleleri artış gösterdi ve siyasi bir kimlik kazanmaya başladı.¹¹⁸ 1943’te İsmail El-Ezherî’nin başkanlığında “El-Eşikka” ismiyle Sudan’ın ilk siyasi partisi kurulmuştur.¹¹⁹ Sonra 1951’de parti dağılmış ve El-Ezherî yeni kurulan Ulusal Birlik Partisi’nin başkanlığına geçmiştir.¹²⁰ Ayrıca 1945 yılında Ümmet Partisi, Mehdist devrimi liderin oğlu Abdurrahman El-Mehdi liderliği altında kurulmuş ve ardından diğer siyasi partileri de izlemiştir.

Bu dönemde milliyetçilik hareket yoğun bir şekilde ulusal siyasi partiler tarafından temsil edilmekteydi. Bundan sonra, Sudanlı kitleler kendilerini bu ulusal partilerin bayrakları altında örgütlediler. Ulusal siyasi irade, Sudan’ın kaderini belirlemeyi, önemli konulara yönelik fikir birliği, Siyasi mutabakat ve geçiş anayasası ile ilerlemeyi, Devletin yasama ve yürütme kurumlarının oluşumu, Devletin liderlik pozisyonlarının Sudanlaştırılmasını ve bağımsızlık kazanmayı anlaşılmıştır.¹²¹

1951 yılında, Sudan’ın bağımsızlık arayışında ilerlemesini sağlayacak bir önemli olay gerçekleşti: Mısır hükümeti tarafından tek taraflı olarak Kondominyum anlaşması sonlandırılmış ve Sudan’ın Mısır ile birleştiği resmen duyurulmuştur. Yine kısa bir süre sonra General Necip liderliğindeki serbest subaylar darbesiyle Mısır’daki hükümet devrilmiş ve yerine bir darbe hükümeti kurulmuştur.¹²² Böylece Sudan’ın bağımsızlığın yolu açılmıştır.¹²³ 1952’de Mısır, İngiltere ve Sudan’daki partiler arasında gerçekleşen yoğun görüşmeler ve anlaşmalar üzerine Şubat 1953’te İngiltere ile Mısır arasında bir protokol imzalanmıştır.¹²⁴ Seçimlerin yapılp hükümetin kurulabilmesi için en fazla üç yıl sürecek bir geçiş aşamasını öngören protokolle Sudan’ın bağımsızlığı kabul edilmiş ve Kondominyum süreci son bulmuştur. 1952’de Mısır, İngiltere ve Sudan’daki partiler arasında gerçekleşen yoğun görüşmeler ve anlaşmalar üzerine Şubat 1953’te İngiltere ile Mısır arasında bir protokol imzalanmıştır. Seçimlerin yapılp hükümetin kurulabilmesi için en fazla üç yıl sürecek bir geçiş aşamasını öngören protokolle Sudan’ın bağımsızlığı kabul edilmiş ve Kondominyum süreci son bulmuştur.¹²⁵

¹¹⁸ Görgün, 2001, S:105.

¹¹⁹ Abdullah, 2013, S: 105.

¹²⁰ Banga, 2001, S: 107.

¹²¹ El-Şeyb, 2010, S: 53.

¹²² Faruk, 2022, S: 54.

¹²³ Tulga, 2017, S: 155.

¹²⁴ Yılmaz, 2018, S: 162.

¹²⁵ Holt, 1961, S: 162.

Bu geçiş aşamasında Sudanlılar, lke için ilk geçiş anayasasını kabul etmeyi ve Kasım 1953'te Sudan tarihinde ilk kez çok partili parlamento seçimlerini yapmayı kabul edebildiler. Buna dayanarak Ali El-Mirganî'nin başkanlığını yaptığı Demokratik Birlik Partisi ile iş birliği yapan İsmail El-Ezherî'nin başkanı olduğu Ulusal Birlik Partisi seçimi kazanmıştır.¹²⁶ İlk geçici ulusal hükümet, 9 Ocak 1954'Te, Sudan'ın ilk başbakanı olan Mezunlar Konferansı üyesi İsmail El-Ezherî liderliğinde kuruldu.¹²⁷ Sırayı ikinci olarak Ümmet Partisi, üçüncü olarak ise Sosyalist Cumhuriyetçiler tamamlamıştır.¹²⁸

Seçilmiş olan hükümet vakit kaybetmeden tam bağımsızlık için geçiş sürecini başlatmıştır. Bu süreçte bağımsızlık için gerekli özgür ve tarafsız ortamı sağlamak üzere "Sudanization Committe" kurulmuştur. Bir İngiliz, bir Mısırlı ve üç Sudanlıdan oluşan bu komitenin görevi yönetim gelişimi, kolluk uygulanması ve orduyu Sudanlıların haricindeki unsurlardan arındırıp tamamen milli hale getirmektir.¹²⁹ Yine bu komitedeki Sudanlılar ve Mısırlılar, Sudan ve Mısır'dan İngiliz kuvvetleri çıkarmayı çalıştığını çok belli idi.

Bu nedenle Sudan'ın ordusu Sudanlaştırılması için 14 Ağustos 1954'te ilk Sudanlı komutan orduya atanmıştır. Ayrıca Devletin yasama ve yürütme sistemleri ve Komuta noktaları ve diğer düzenli kuvvetleri de Sudanlaştırılmıştır. Siyasi partilerin attığı tüm bu başarılı adımların ardından İsmail El-Ezhari, 19 Aralık 1955'te Sudan parlamentosu içinden Sudan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Sudan'ın İngiltere ve Mısır'dan bağımsızlığını kazandığı gün 1 Ocak 1956 olduğunu karar verilmiştir. İngiltere ve Mısır, Sudan'ın bağımsızlığını tanıyıp 1 Ocak 1956 sabahı Cumhuriyet Sarayı'nda düzenlenen törende Mısır ve İngiltere bayrakları indirildi, Sudan bayrağı çekilmiştir. Başbakan İsmail El-Ezhari ve hükümeti, bağımsız Sudan devleti için ilk ulusal hükümetin başkanlığı üstlenmiştir. Böylece, ulusal siyasi partiler Sudan için kendi kaderini tayini, duygu birliğini, ulusal bağlılığı ve devletin idaresi için rıza ve uygunluğunu elde edebildiler.¹³⁰

Belki bu süre ulusal bir devlet kurmak ve siyasi istikrara için yeterliydi, ama büyük sorumluluk taşıyan siyasi partiler farklı bir görüşü vardı. Partiler devleti yönetme tecrübesi yoktu, dolayısıyla bağımsızlıktan sonra mezhepçilik eğilimleri ama bu sefer siyasi partilerin şeklinde siyasi arenasında çıkmaya başlamıştır. Milliyetçilik hareketi bağımsızlık yolunda başarı olmasına rağmen, Sudan siyasi partilerinin ortaya çıkmasıyla birçok problem ortaya çıkmıştır.¹³¹

¹²⁶ Kavas ve Avcı, 2009, S: 136.

¹²⁷ Abdülselem, 2009, S: 108.

¹²⁸ Amer, 2018, S: 57.

¹²⁹ Nour, 2005, S: 168.

¹³⁰ <https://ankasam.org/guney-sudan-krizinin-nedenleri-ve-cozum-onerileri/> (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

¹³¹ Faruk, 2022, S: 57.

Bazıları, milliyetçilik ve birlikçilik için ideolojik gruplar olarak başlamış ve Al-Khatmiya ve Al-Ansar gibi diğer siyasi partiler mezhepliğine dayanarak ortaya çıkmıştır. Sudan siyasi partilerinin farklı fikirler ile ortaya çıkmasının birçok nedeni vardı ve bu, Sudan'da olması gereken durum hakkında çok çeşitli görüşlere ve farklılıklara yol açmıştır. Buna göre Sudan'ın siyasi partileri iki grup şeklide ayırabilir:

- Federal partiler, Sudan'ın özerkliğe sahip olması şartıyla Mısır'la birlik, yani Nil'in iki devletinin birleşmesi çağrısında bulunan partilerdir. Bunlar: Müslüman Kardeşler, Demokratik Birlik Partisi, Liberal Birlikler, Nil Vadisi Birliği ve Ulusal Cephesidir.

- Bağımsızlık partileri, herhangi bir birlik veya bağ olmaksızın Mısır ve Sudan'ın İngiltere'den bağımsızlığını isteyen partilerdir. Bu partilerin en önemlileri: Sosyalist Cumhuriyet Fırkası, Ümmet Partisi ve Sömürgecilik Karşıtı Cephe'dir. Ancak genel olarak bağımsızlıktan sonra Sudan siyasi arenasını etkileyen en önemli siyasi partiler bu partilerdir:¹³²

1/ Ümmet Partisi

2/ Demokratik Birlik Partisi

3/ Ulusal Birlik Partisi

4/ Cumhuriyetçi Kardeşler Partisi

5/ Ulusal Kongre Partisi

6/ Halk Kongresi Partisi

7/ Komünist Partisi

8/ Baas Partisi

¹³² Zeyd, 2018, S: 48.

2.6 Sudan Ordusunun Siyasete Giriş

2.6.1 Sudan'da 1958 Darbesi

Siyasi partilerin iktidara gelen ilk rakip olarak rollerinden ve askeri darbelerin meydana gelmesinin önemli bir nedeni olarak rollerinden bahsetmeden Sudan'daki askeri darbelerin rejim üzerindeki etkisini doğru bir şekilde analiz etmek mümkün değildir.¹³³ Eknokratlar ve üniversiteler mezunlarından oluşan ilk demokratik hükümetin kurulmasının ardından, iki yıl daha geçmeden 1958 yılında Sudan tarihindeki ilk askeri darbeyi gerçekleştirmek için Ümmet Partisi'nin ordudan yardım istemiş ve Sudan, sonunda 2011'de ayrılığa yol açan bir dizi darbe, partizan çatışmasına ve iç savaflara girmiştir.

Şu askeri darbenin temel nedeni, her siyasi partisi kendi çıkarlarına bakarak Sudan'da ciddi bir siyasi krizin varlığıdır ve bu krizin şiddeti 1958 yılında yoğunlaşmıştır.¹³⁴ Zira o dönemde görevde olan koalisyon hükümeti ve uyum ve homojenlikten yoksundur. Hatta yeni bir ulusal hükümet kurma çabaları başarı ile taçlandırılmamıştır. Bağımsızlığın ilanından kısa bir süre sonra, bu dönemin en önde gelen iki siyasi partisi olan Ümmet Partisi ve Demokratik Birlik Partisi arasında Sudan yönetimi hakkında siyasi mücadele net bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. Ümmet Partisi, Korgeneral İbrahim Abboud ile kendi partizan idolojisi Ümmet Partisi'nin fikirlerine meylettiğinden, 1958 darbesini gerçekleştirmeye iletişim kurmuştur. Bu adım, ordunun Sudan siyasetine müdahalesinin gerçek başlangıcıydı.¹³⁵

Korgeneral İbrahim Abboud'un darbeyi meşrulaştıran argümanı, Güney Sudan savaşı sorununu çözmek istediğiydi, zira milli hükümet bunu çözememiştir.¹³⁶ Öte yandan Birçok siyasi partileri ve muhalefet gücü bu darbeyi krize çözüm olarak görmedi. Çünkü güneydeki savaş Korgeneral Abboud'un yönetimi sırasında, özellikle 1963'te patlak vermiş ve yeniden artmıştı. O dönemde Güney Sudan'da ayrılık isteyen Joseph Lago liderliğinde Anyaňa hareketi ortaya çıkmıştır. Askeri rejim, harekete güç ve şiddetle karşı koyma kararı aldı ve bu durum güneyin sorununu daha da kötüleştirdi. Güney Sudan, 2011 yılında Kuzeyden ayrılmasına rağmen, ancak güneyliler bugüne kadar hala geçirdikleri en kötü dönemin Korgeneral Abboud'un dönemi olduğunu düşünüyorlar.¹³⁷ Buna rağmen korgeneral İbrahim Abboud, darbeden sonra ilk açıklanda darbenin nedeni, Sudan'ın ulaştığı, devlet kurumlarına kadar yayılan siyasi istikrarsızlık, yolsuzluk ve kaos durumu ve demokratik ulusal sistemin bunlarla baş edilemeyeceğini söylemiştir. Genel olarak bu dönem, Sudan'ın siyasi tarihinin en kötü dönemlerinden biri sayılır. Ancak kişisel çıkarlar ve partilerin hükümete katılma

¹³³ Ragab, 2022, S: 80.

¹³⁴ Hamad, 2016, S: 48.

¹³⁵ Hasnain, 2011, S: 109.

¹³⁶ Sabah ve İftikar, 2017: S:4-9.

¹³⁷ Amr, 2022, S: 81.

istekleri nedeniyle birçok parti General Abboud'a desteklerini açıklamaya başlamıştır. Açık bir şekilde askeri hükümet kalkınma sorununu çözememiş ve Amerika, İngiltere ve Batı'dan yardım istemiştir.¹³⁸

İşin garibi vatanseverlik ruhuyla yola çıkan siyasi partiler darbe durumuna tamamen teslim olmuşlardı ve onlar da İktidara gelebilmek için darbeyi desteklemeye başlamıştır. Bu nedenle darbe, Abdurrahman El-Mehdi liderliğindeki Ümmet Partisi ve ardından Ali El-Mirghani liderliğindeki Demokratik Birlik Partisi gibi siyasi partilerden iç destek almıştır. Buna dayanarak Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Askeri hükümeti ve başkanı İbrahim Abboud'u ve Bakanlar Kurulu'nu temsil etmektedir. Askeri güçler bir hükümet kurdu bazı sivillerin katılımıyla bir Yüksek Kurul ve Bakanlar Kurulundan ordu oluşmaktadır.¹³⁹ Partilerin darbe rejimine desteği, bazı liderlerin Korgeneral İbrahim Abboud rejimini devirme girişimlerine karşı durarak devam etmiştir.¹⁴⁰ Böylece darbenin askeri hükümeti 1964 yılına kadar yönetimi elinde tutmuştur. Ancak bu askeri dönemi analiz ederken, aşağıdaki iki sebepten dolayı, bu dönem siyasi istikrarı açısından Sudan tarihinde en kötü dönem olduğunu birkaç ortaya çıkıyor.

1/ Korgeneral Abboud'un iktidara geliş şekli, sadece resmi bir askeri darbe sayılmaz, ancak oluşum aşamasında olan iki yılı tamamlamayan demokrasi sürecinin sonu olarak kabul edilmektedir.¹⁴¹

2/ Sudan'daki hem partizan mücadelesi hem siyasi partilerin iktidar arayışlarının demokratik ve siyasi durumun bozulmasının iki ana nedeni olduğu söylenebilir.¹⁴²

¹³⁸ Faruk, 2022, S: 57.

¹³⁹ Ahmed, 2010, S: 59.

¹⁴⁰ Sabah ve İftikar, 2017: S: 9.

¹⁴¹ <https://ankasam.org/guney-sudan-krizinin-nedenleri-ve-cozum-onerileri/> (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

¹⁴² Ragab, 2022, S: 87.

2.6.2 Ekim 1964 Ayaklanması

Komünistler, Ekim 1961'de Hartum sokaklarını dolduran askeri rejimi reddeden kitlesel öğrenci gösterilerinden sonra öğrenci birliklerinin kontrolünü ele geçirmişler. Bu nedenle askeri rejim, öğrenci birliklerini ve meclislerini feshetti, duvar dergilerini yasakladı ve 1963'teki çiftçi birlikleri seçimlerini engellemiştir. Buna göre, çiftçiler düşen pamuk fiyatları nedeniyle enflasyon ve düşük gelirler muzdarip ve kârdan daha fazla pay talep etmişler. Ancak askeri rejim bu istekleri reddedince, Komünist Parti işçileri pamuk hasadının zirvesinde greve yönlendirmiştir. Buna göre askeri-siyasi rejim geri çekildi, taleplerine cevap verdi ve Komünistler tarafından işgal edilen ve federasyon başkanlığını kazanan köylü birlikleri için seçimler yapmıştır.¹⁴³

Komünistler ayrıca Genel Sendikalar Konfederasyonu seçimlerini toplam 60 sandalyenin 45'ini alarak süpürmüştür. Komünist Parti, diğer siyasi partilerle işbirliği içinde askeri rejime karşı bir muhalefet cephesi oluşturmaya çalışmıştır. Ancak şu diğer partiler, ideolojisinin İslam diniyle çeliştiği bahanesiyle Komünist Parti ile işbirliği yapmayı reddetmişler. Buna rağmen Komünist Parti, sendikalar ve öğrenci birlikleri ile işbirliği içinde askeri rejime karşı bir muhalefet cephesi oluşturmayı başardı ve bu oluşuma "Örgütler Cephesi" adı verilmiştir. Öte yandan mezhep partileri, komünistlere karşı çıkmak ve askeri rejimi desteklemek için başka bir oluşum oluşturdular ve bu oluşuma "Ulusal Cephe" adı verilmiştir. 21 Ekim 1964 tarihinde Komünist öğrenciler ile Müslüman Kardeşler arasında bir öğrenciyi öldüren ve çok sayıda öğrenciyi yaralayan yaygın bir çatışma olmuş ve buna polis baskısı da barındırmıştır.¹⁴⁴ Ardından Komünist Partisi liderliğindeki sendikalar müdahale görüp askeri rejimini devrilene kadar Hartum ve diğer Sudan'ın şehirlerinde genel grev ateşlenmiştir.

Sudan Cumhuriyeti'nin geçici hükümeti Ekim 1964'ten Haziran 1965'e kadar kuruldu ve bu hükümetin başbakanı Ümmet Partisi'nin önde gelen siyasetçisi Muhammed Ahmed Mahjoub'du. Bu yeni hükümet, ortak hedefler bulmayan diğer önceki hükümet gibi olmayacağını ve tüm fikirleri barındıracağına söz vermiştir. Buna rağmen ayrılmak isteyen güneylilerin sorununa ek olarak partizan çatışmaları, iktidar rekabeti ve hükümetin ekonomik ve siyasi krizleri çözememesi devam etmiştir.¹⁴⁵

Partizan çatışmasının belki de en belirgin nedeni, başbakanın Ümmet Partisine olan bağlılığıdır, Demokratik Birlik Partisi gibi bazı partiler, Ümmet Partisi'nin bu geçiş hükümetinde herhangi bir varlığı hak etmediğine inanıyorlardı. Zira Ümmet Parti 1958

¹⁴³ Acar, 2010, S: 59.

¹⁴⁴ Amr, 2022, S: 91.

¹⁴⁵ Banga, 2022, S: 90.

darbesinin ilk ve ana destekçisiydi ve sonuç olarak partizan çekişmesi devam ederek yoğunlaşmıştır. Bu nedenle 1965'te Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleşen cumhurbaşkanlık seçimlerinde Sudan'a yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuş ve bu yeni hükümet 1969 yılına kadar devam etmiştir. Bu aşamada öne çıkan partiler Ümmet Partisi, Demokratik Birlik Partisi ve Ulusal Birlik Partisi idi. Ancak genel olarak Demokratik Birlik Partisi ve Ulusal Birlik Partisi'nin bir varlığı, Ümmet Partisi'nin ise başka bir varlığı temsil ettiği söylenebilir. Bu seçimler sonucunda Cumhurbaşkanlığı İsmail El-Ezheri'nin başkanlık edeceği Ulusal Birlik Partisi'ne, başbakanlığı da Ümmet Partisi'ne devretmiştir. Ancak partizan mücadelesi ve Güney Sudan'ın ayrılma çağrısı yapan sorununun çözülememesi nedeniyle seçilmiş hükümetin meşruiyeti ve otoritesi zayıflamış, ordu sorumluluğu üstlenmiş ve 1969'da bir darbe ile yeniden iktidara gelmiştir.¹⁴⁶

2.6.3 1969 Darbesi

Darbe, 25 Mayıs 1969 tarihinde Savunma Bakanı Cafer Nimeiri Omdurman Radyosunda silahlı kuvvetler Sudan'daki iktidarı ele geçirdiğini bildiren bir bildiri açıklamasıyla başlamıştır. Darbe, çoğu yarbay ve altı rütbeli astsubaylar ve orduda diğer Komünist Partisine mensup olanların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Zira Darbe, siyasi bir kriz nedeniyle gerçekleştirilmiştir (1965 Komünist Partisi'nin dağılmasıdır). Bu darbe, olağanüstü hal önlemleri, azete yasakları, siyasi parti yasakları, siyasi kurumları dağıtma konusunda 1958 yılındaki Abboud'un darbesiyle aynı modeli izlemiştir. Darbeden sonra Albay Cafer Nimeiri'nin Sudan'ın yönetimine ilk adımları iki konseyin kurulmasıdır. Birlikte, şu iki konsey yürütme ve yasama yetkilerini temsil etmiştir. İlk konsey, Devrim Komuta Konseyidir, neredeyse tüm temelli rütbeli dokuz subaydan oluşmuştur. İkinci konsey yeni hükümettir, bu yeni hükümet Savunma Bakanı ve Devrim Komuta Konseyi başkanı Cafer Nimeiri tarafından yönetilen 21 bakandan oluşmuştur.¹⁴⁷

Mayıs 1969 darbesine giden aylar, Sudan'ın sorunlarını görmezden gelerek güç kazanmak için yeni ittifaklar kurmak için mücadeleler, manevralar ve çeşitli siyasi entrikalarla doluydu. Sudan'ın siyasileri, Sudan'ın ekonomik sorunları, artan işsizlik oranı, tüketim mallarının yokluğu ve Sudan'ın güneyindeki isyanı hiç umurunda olmadığı belli idi. Bütün bu sorunlar darbe planlayıcılarının istediklerini elde etmeleri için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu yüzden korgeneral Abboud'un 1958 darbesi nasıl Ümmet Partisi tarafından önceden desteklenip planlandıysa, bu sefer de 1969 darbesinin ana dehası ve planlayıcısının

¹⁴⁶ Amer, 2018, S: 90.

¹⁴⁷ Sabah ve İftikar, 2017: S: 19.

Komünist Parti olması şaşırtıcı olmamıştır. Bu darbeye destek veren en önemli partiler şunlardır: Sosyalist Baas Partisi, Arap Milliyetçi Hareketi, Nasırcı Hareketdir.¹⁴⁸

1964-1969 yılları arasında İsmail  l-Ezher'in başkanlığındaki Sudan'daki sivil hükümet, Komünist Partiyi feshetmiştir. Bu nedenle askeri kurum, komünistler için iktidarı paylaşmak değil, tamamen ele geçirmek için çözümdü. Komünist Partisi, bu darbeyi gerçekleştirmek için Albay Cafer El-Numeiri ile iletişim ve koordinasyon sağlamıştır. Bu senaryo, Sudanlı zihniyetinin bir devleti yönetmeye uygun olmadığını gösteriyor, çünkü Sudanlı siyasetçiler Sudan'ın çıkarlarını değil ancak kişisel çıkarlarını düşünüyorlar. Genel olarak her zaman siyasi partilerin sorunu, Sudan'ın nasıl yönetildiği değil, ancak Sudan'ı kimin yönettiğine odaklanmaktadır. Ümmet Partisi, özellikle 1964 ayaklanmasında Komünist Partinin güçlü bir rakibi olduğundan dolayı, Cafer El-Nimeiri iktidara geldikten sonra Komünist Partisinin intikamını alabilmek için Ümmet Partisi üzerinde daralmıştır. Bu olay, Nimeiri'nin komünistlerin elinde sadece bir araç olduğunu ve askeri kurumun iktidara gelmek isteyen herhangi bir siyasi parti için gizli bir geçit olduğunu kanıtlamıştır. Nimeiri, Ümmet Partisi lideri Sadık El-Mehdi'yi tutuklayarak Mısır'a ve ardından İngiltere'ye sürgüne göndermiş ve bundan sonra Sudan'a geri dönmesine izin verildi ve Sudan'ın içinden Nimeiri rejimine karşı çıkmaya devam etmiştir. Genel olarak Bu darbenin iç faktörleri dört eksende özetlenebilir:

1/ Sudan'da siyasi partiler arasındaki çatışma krizi siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarı sağlayamamıştır.

2/ Siyasî partiler partizan bölünmelerine ek olarak istediği ve sloganlarını yükselttikleri demokrasi hedeflerine ulaşamadılar.

3/ Sudan ordusunun tarafsızlığının olmamasıdır.

4/ Belki de Sudan'da etnik, dini, mezhepsel, kültürel inançların çeşitliliğinin ve farklı dil ve yerel lehçelerle başarısız yönetimi, Sudan'ı ifade eden belirli bir kimliğin olmaması nedeniyle bir tür ayrılık duygusu yaratmıştır. Bu yüzden ayrılma çağrısında bulunan güneye ek olarak, Sudan'ın batı ve doğusunda da ayrılma çağrısı yapan bazı sesler yükselmeye başlamıştır.

Dış etkenlerden bahsedecek olursak bunlar üç ana noktada özetlenebilir:

1/ Bu darbenin ilk ve ana destekçisi Mısır'daki serbest Subaylardı.

2/ Mısır'ın Başkanı Cemal Abdünnâsır'ın Cafer El-Numeiri'ye yakınlığıdır.

3/ Mısır'daki Nasırcılar ve Komünistler, bu darbeyi gerçekleştirmek için Sudan'daki Nasırcılar ve Komünistlerle işbirliği yapmışlar.

¹⁴⁸ Ragab, 2022, S: 92.

Nimeiri, Sudan'da sosyalist komünist politikayı uygulamaya başlamış ve hem bir dizi özel şirketi hem de tüm bankaları kamulaştırmak ilk kararı idi. 1970 Haziran sonuna kadar devlet, ihracat ve ithalat alanında çalışan tüm şirketlere, finans kuruluşlarına ve atölyelere el koymuştur. Sudan'ın komşu ülkelerle olan ilişkiler hakkında ise en güçlü ilişkiler Mısır ve Libya idi. Çünkü bu ülkeler Sovyetler Birliği'nin varlığının temsil ettiği doğu kampını desteklemiştir.

Sudan'daki ekonomik durumun kötüleşmesi, Komünist Parti'nin silahlı kuvvetlerdeki subayları aracılığıyla 1971'de Nimeiri'ye karşı bir darbe planlamasına neden olmuş, ancak bu askeri darbe başarısız olup Nimeiri, Komünist Partiyi feshetti ve liderlerini idam etmiştir. Nimeiri, Komünist Partisine sadık bir dost sayılır, ama bu darbe denemesinden sonra onların yeminli düşmanına dönüştür. Nimeiri, sosyalist komünist ideolojinin Sudan'daki ekonomik durumu iyileştirmeyeceğini biliyordu, bu nedenle batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye karar ver ve başbakanlığını yeniden yapılandırmıştır. Bu adımdan sonra Sudan'da durum biraz sakinleşti, ülke altyapısında dikkat çekici bir gelişme yaşandı, kalıcı bir anayasa hazırlandı ve kamulaştırılan tüm şirketler yeniden Sudan'a dönmüştür. Sudan'ın altyapısındaki kayda değer basit iyileşmeye ve Nimeiri'nin bu dönemde sosyalist komünist ideolojisini değiştirmesine rağmen, Sudanlı muhalefet partileri Hartum Üniversitesi öğrencilerini körükleyerek Nimeiri'ye karşı bir darbeye planlamışlardır. Ancak 5 Eylül 1975'te bu darbe başarısız oldu ve Nimeiri, tüm darbenin liderlerini ve ona karşı gösteri yapan birçok öğrenciyi idam etmiştir. Nimeiri'ye karşı tekrarlanan darbe senaryosuna rağmen, ancak ona karşı 2 Temmuz 1976'da Ümmet Partisi, Müslüman Kardeşler ve Ulusal Birlik Partisi'nden oluşan muhalefetteki Ulusal Cephe'nin askeri darbe girişiminde en büyük darbe denemesi sayılmaktadır. 1977'de Nimeiri, kendisi ile Ümmet Partisi başkanı Sadık El-Mehdi arasında ulusal bir uzlaşma anlaşması imzalmıştır. Ancak bu anlaşmadan kısa bir süre sonra Sadık El-Mehdi, Nimeiri rejimine karşı bir kez daha muhalif olarak geri dönmüştür. Ayrıca Nimeiri, Sudan'da komünizm politikasından vazgeçtikten sonra Müslüman Kardeşler'den büyük destek gördü ve devrilmesine kadar onu desteklediler. Ancak 1979'da Sudan'da ekonomik kriz ağırlaşmaya başlayınca Sudan, Uluslararası Para Fonu'na olan borçlarını ödeyememe hale gelmiş ve bu borçların faizleri katlanmıştır.¹⁴⁹ Nimeiri, 1972'de Addis Ababa Anlaşması ile güney Sudan'a kendi kaderini tayin ve kendi kendini yönetme hakkı kabul ettikten sonra, 1983 yılında bu karardan tekrar geri çekilmiştir. Buna göre aynı yılda Güney Sudan'da yasalarla oynayan Nimeiry'nin politikasına karşı, protesto etmek için bir isyan çıkmıştır. Ancak yasaların manipüle edilmesi Nimeiry'ye tuhaf birşey değildi. Bu yüzden Komünistlerle ittifakının

¹⁴⁹ Kavas, A. ve Avcı, 2009, S: 51.

halindeyken Sudan'ın demokratik ve cumhuriyetçi bir devlet olduğunu ilan ettiği gibi, bu kez de 1983 yılında, Sudan'ın her yerinde İslam Şeriatın uygulanmasını ve Sudan Müslüman bir ülke olduğunu ilan etmek için anayasadaki yasaları değiştirmişti. Bu kararlar birlikte yeniden güney Sudan'da 1972'den beri Addis Ababa Anlaşması ile durağanlaşan savaş alevlenmiştir. İslam Şeriatın uygulanmasındaki ilk adım, Nimeiri'nin hem Sudanlı düşünür politikacı hem de Sosyalist Cumhuriyet Partisi'nin başkanı Mahmud Muhammed Taha'yı idam etmesiydi. Nimeiri, Mahmud Muhammed Taha'nın idam kararı ve kendisine yöneltilen suçlamaları televizyonda yayınlanan açıklamada ilan etmiştir. Kitaplarında yayımladığı fikirlerinin İslam'a aykırı olduğu bahanesiyle, Nimeiri'nin kendisine yönelttiği suçlama dinden çıkmaktır. Mahmud Muhammed Taha çok popüler olduğu için idam edilmesinin olayı Sudan sokaklarında büyük protestolara yol açmıştır. Buna göre Baas Partisi ve Komünist Parti, Nimeiri rejimini devirmek için sendikaları baskı bir araç olarak kullanmaya başlamış, ancak öte yandan Nimeiri, onlara karşı geniş çaplı tutuklama operasyonları yürütmüş ve onları hapishanelerle doldurmuştur. 1985 yılında Nimeiri tedavi almak için Amerika'dayken Omdurman İslam Üniversitesi öğrencileri rejimin devrilmesini talep ederek sokaklara çıkmışlar, öğrencilere hem vatandaşlar ve sendikalar hem de polis, ordu ve toplumun tüm kesimleri katılmıştır. Buna ek olarak bu isyanla birlikte tüm sendikalar genel greve girip tamamen devlet kurumları felç olmuştur. Bu nedenle Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanı Mareşal Abd Al-Rahman Siwar Al-Dahab, Cafer Al-Numeiri'ye karşı darbe yapıldığını ve rejimin resmen düştüğünü ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu darbenin başarılı olmasındaki en büyük etken Başkan Cafer Al-Numeiri'nin Sudan'da olmamasıdır.

2.6.4 1985 Darbesi

Nimeiri, Sudan'da bir dereceye kadar istikrar ve güvenlik ve Güney Sudan'daki yıkıcı iç savaşı sona erdirmek için sağlayamamıştır. Yine kötüleşen ekonomik koşullar ve yaşam pahalılığı hükümet en temel malların fiyatını bile yüzde 33 ila 100 oranında artırmıştır.¹⁵⁰ Tümgeneral Sivar Al-Dahab, siyasi muhalefetle işbirliği içinde hem darbe düzenlemiş hem de askeri konsey kurmuştur. 6 Nisan 1985 tarihinde, sendikacılar, profesyoneller ve muhalif siyasi gruplardan oluşan bir koalisyon, bir yıllık geçici askeri yönetim kurmasına partizan olmayan profesyonellerden oluşan sivil bir kabineyi ve Tümgeneral Sivar Al-Dahab başkanlığındaki Geçiş Askeri Konseyi'ni kurmuştur.¹⁵¹

¹⁵⁰ Amr, 2022, S: 94.

¹⁵¹ Kavas ve Avcı, 2009, S: 413.

Sivar Al-Dahab, darbenin ilk gününden Sudan'ı yönetmek istemeyeceğini ve sivil ulusal bir hükümet seçmek için seçimler yapılana kadar sadece bir yıllığına iktidara olacağını duyurmuştur. Nitekim yeni hükümeti belirlemek için serbest seçimler yapılmıştır.¹⁵² Bundan sonra Siyasi Muhalefet Partileri orduyla birkaç koşul için müzakerelerde bulunmuştur.¹⁵³ Bu koşullardan en önemlileri şunlardır: fikirlerin çoğulculuğu kabulü, bireysel ve kolektif özgürlükleri, İslam Şeriatına son verilmesi, yargı bağımsızlığını ve kuvvetler ayrılığını, güney Sudan'da özerkliği güvence altına alacak bir anayasa yapmak¹⁵⁴, dış politikada değişmesi ve önceki rejim liderlerinin suçlanması, yasadışı yollardan elde edilen servetlerine el konulmasıdır.¹⁵⁵

Siyasi darbeler her zaman ülkeye siyasi ve ekonomik düşüşe ve gecikmeye yol açsa da, bu özel darbe aşağıdaki nedenlerle Sudan tarihindeki en iyi darbe olarak kabul edilmektedir:

1. Askeri Geçiş Konseyi, Nimeiri kurduğu güvenlik gücünü hem görevden almış hem de silahlarına el koymuş ve yaklaşık 400 subayı görevlerinden almıştır.¹⁵⁶
2. 1986 yılında genel seçimler yapılmış ve Ümmet Partisi'nin başkanı Sadık El-Mehdi başbakan seçilmiştir.¹⁵⁷ Sadık El-Mehdi, Demokratik Birlik Partisi, Ulusal İslami Cephe ve Güney Sudandan dört küçük partiden oluşan bir koalisyon hükümetine liderlik etmiştir.¹⁵⁸
3. Sivar Al-Dahab, Körfez ülkeleriyle, özellikle Katar ile olan ilişkisine dayanarak Sudan'a büyük bir destek getirmiştir.
4. Sivar Al-Dahab, pek çok siyasi partinin iktidarın dizginlerini devralması yönündeki taleplerine rağmen, seçimlerden sonra iktidarı sivil ulusal hükümete bırakmıştır.
5. Sivar Al-Dahab, önceki hükümetlerin yolsuzluklarıyla mücadele etmek için çalıştı ve Sudan'da yeni bir demokrasi için verimli bir ortam yaratmış ve günümüze kadar yönetimdeki süresi Arap ülkelerinin çoğu eğitim müfredatında öğretiliyordur.

Nimeiri'nin devrilmesinden sonra 1986 yılında seçilen Sudan Devlet Başkanı Sadık El-Mehdi devlet yönetimine başlamıştır. Sadık El-Mehdi'nin en kötü politikalarından 1983 yılında Nimeiri uyguladığı Şeriat yasası yürürlükten kaldırılmaması ve siyah etnik gruplara yönelik ayrımcılıktır. Ayrıca Güney Sudan'da bazı milislerin silahlandırılması, Güney Sudan'a yardım ve yiyecek dağıtımı kesilmiş, açlığı bir kontrgerilla taktiği olarak kullanılması yer

¹⁵² Sabah ve İftikar, 2017: S: 43.

¹⁵³ Kavas ve Avcı, 2009, S: 213.

¹⁵⁴ Amr, 2022, S:74.

¹⁵⁵ Ahmed, 2010, S: 96.

¹⁵⁶ Ragab, 2022, S: 301.

¹⁵⁷ Banga, 2011, S: 34.

¹⁵⁸ Çeçen, 2021, S: 57.

almaktadır.¹⁵⁹ Bu yaklaşık 250.000 Güney Sudanlı'nın açlıktan ölmesine sebep olmuştur. Bu yüzden 1988 yılında üç milyona kadar kişi evlerini Sudan'daki başka yerlere kaçmış ve 400 binden fazla kişi Sudan'ı terk etmiştir. Bu politika, Sadık El-Mehdi'nin Ömer El-Beşir tarafından 1989 darbesinde devrilmesine yol açmıştır.

2.6.5 1989 Darbesi

30 Haziran 1989 tarihinde bu askeri darbe Ulusal İslam Cephesi tarafından düzenlenmiştir.¹⁶⁰ Ulusal İslam Cephesi, Müslüman Kardeşlerden ayrılan bir gruptur ve askeri, sivil ve politikacılardan oluşmaktadır. Bu darbe ile Sudan ordusunun iktidar için yarışan siyasi partilerin elinde bir araç olduğu tamamıyla teyit edilmiş olmuştur.¹⁶¹ Ulusal İslami Cephesi, ordunun en yüksek rütbeli üyesi olduğu için üyelerinden biri olan Ömer El-Beşir'i darbeye liderlik etmesi için atamıştır. Darbe, çoğunlukla dekanlar ve albaylardan oluşan 18 kıdemli subayların bir karışımı tarafından gerçekleştirilmiş ve bir dizi genç subayı kapsamıştır.¹⁶² İlk başta, darbenin liderleri darbeye belirli bir kimlik açıklamamış ve İslami idolojilerini gizlemiştir. 1989 darbesinin gerçekleştirilmesine ekonomik enflasyonu, fiyatlar keskin bir şekilde artması ve ekonomik koşulların bozulması önemli bir neden sayılır. Buna rağmen, üç ayda maaşlar artmış yıllık %300 oranında ve fiyat farkını karşılamamıştır.¹⁶³ 1989 darbesinden üç ay önce kaçakçılık çeteleri, ülke dışından Sudan'a kaçak para ve uyuşturucu soktu siyasi durum da kötüleşmiştir. Buna göre Sudan'ın Kenya, Zaire, Orta Afrika, Çad ve Etiyopya ile sınırları kapatılmış, sadece Mısır ve Libya ile sınırları kalmıştır. Sudan hava yolları ve nakliye hatları ve ulaştırma sektörü çökmüştür.

Bu darbenin Sadık El-Mehdi hükümetine karşı askeri bir hamle olarak görülmediğini belirtmekte fayda var, zira Sudan ordusu siyasi partiler ile anlaşarak Şubat 1989'da Sadık El-Mehdi'ye bir muhtıra sunarak ondan iktidarı bırakmasını ve yeni bir hükümet için seçimler yapmasını istemişler. Bu muhtıra, 1989 tarihli Sudan geçiş anayasasının Sudan ordusu üst makamlara ve yürütme hitap etme hakkı veren 5. Maddesine dayanarak önerilmiştir.¹⁶⁴ Öte yandan, siyasi düşünür Hasan El-Turabi liderliğindeki Ulusal İslam Cephesi'nin İslami arka plana sahip bir askeri darbe düzenlemeye gizlice çalıştığını dikkate alınmamıştır.

¹⁵⁹ Kavas ve Avcı, 2009, S: 412.

¹⁶⁰ Aktaş, 2019, S: 102.

¹⁶¹ Faruk, 2022, S: 68.

¹⁶² Sabah ve İftikar, 2017, S: 8.

¹⁶³ Abdülselem, 2021: S.54.

¹⁶⁴ Arya, 2009, S: 200.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUDAN, SİYASAL İSLAM'IN DÖNEMİNDE (1989_2019)

3.1 Sudan'daki İslami Hareketin Tarihi

Sudan'daki İslami hareketler, Muhammed Ahmed El-Mehdi liderliğindeki Mehdist devriminden beri kurulmuştur. İngiliz işgaline karşı yapılan bu devrimin arkasındaki ana itici faktör İslam dini düşüncesi idi. Bu devrim fiilen işgale direnmeyi ve çok sayıda liderini öldürmeyi başarmıştır. İngiliz işgali ve Mehdist devrimin ortadan kaldırılmasından sonra Mehdist direniş İslami bir hareket şeklinde devam etmiş ve takipçilerine "Ensar" denilmiştir. Ancak bağımsızlıktan sonra farklı isimlerle siyasi partiler şeklinde İslami hareketler oluşmaya başlamıştır.¹⁶⁵

3.1.1 Müslüman Kardeşler (1956-1964)

Bu hareket 1949'dan 1955'e kadar oluşturuluyordu ve 1954 yılında genel bir konferansta başlatılmış, ayrıca faaliyetlerinde tamamen Mısır'da Hassan Al-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler hareketine dayanmıştır. Gerçek faaliyeti, ilk kez 1956-1959 yılları arasında siyasi arenada yer almış, bu dönemde ilk kez gazetelerde ülkede İslami bir anayasanın uygulanması çağrısında bulunmuş ve 1958-1964 uzanan korgeneral Abboud döneminde aktif hale gelmiştir.¹⁶⁶

3.1.2 İslami Misak Cephesi (1964-1969)

Siyasi düşünür Hassan Al-Turabi, General Abboud rejimini deviren 1964 devrimi sırasında siyasi alanda boy göstermeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler ve "Ensar es-Sünne" adlı başka bir dini gruptan oluşan "İslami Misak Cephesi"ni kurmuştur. 1965 yılında Hassan Al-Turabi, Komünist Partisi'ni yasaklaması için İslami Misak Cephesi'nin üye sayısını artırmayı ve baskı grubuna dönüştürmeyi başarmıştır. İslami Misak Cephesi 1965 yılının seçimlerinde yedi sandalye kazanmış fakat 1968 yılının seçimlerinde payı azalmıştır. Böylece İslami Misak Cephesi, Ümmet Partisi ve Demokratik Birlik Partisi'nden sonra Sudan'da üçüncü en önde gelen siyasi gücü olarak siyasi sahneye çıkmıştır. 1964-1969 arasındaki dönemde İslami Misak Cephesi'nin temel hedefi İslami anayasa uygulanmasıdır. Bu hedef gerçekleşmemesine rağmen, ancak Nimeiri'nin komünistler tarafından düzenlenen darbesi nedeniyle ve Nimeiri ve İslamcılar arasındaki uzlaşmadan sonra bile İslami Misak Cephesi,

¹⁶⁵ Aktaş, 2019, S: 102.

¹⁶⁶ Zeyd, 2018, S: 97.

1969-1985 Nimeiri döneminde fiili bir varlık gösteremedi ve Sudan siyasi arenasında da etkin bir rolü yoktu.¹⁶⁷

3.1.3 Ulusal İslam Cephesi (1985-1989)

1985 yılında, devrim Nimeiri'nin rejimini devirmesini başarmıştır, sonrasında İslami Misak Cephesi'nin adı Ulusal İslami Cephe olarak değiştirilmiştir.¹⁶⁸ Sonraki yıl Ulusal İslami Cephesi, parlamento seçimlerine katılmış ve Demokratik Birlik Partisi ve Ümmet Partisi'nden sonra üçüncü olmuştur. Ümmet Partisinin lideri ve başbakan Sadık Al-Mehdi, 1988 yılında Ulusal İslami Cephesi ile anlaşma sağlamıştır. Buna göre Ulusal Anlaşma Hükümeti kurulmuş ve bu hükümette Hassan Al-Turabi Şariat yasalarını yeniden düzenleme sorumluluğuyla beraber Adalet Bakanlığı'nı devralmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Hasnain, 2011, S: 69.

¹⁶⁸ Ragab, 2022, S: 106.

¹⁶⁹ Nassir, 2017, S: 106.

3.2 Ömer El-Beşir'in Rejiminin Anatomisi

1989 darbesiyle Ömer El-Beşir iktidara gelmiş, ancak bu darbenin asıl beyni siyasi düşünür Hassan Al-Turabidir. Al-Turabi, bu darbeyi Ulusal İslam Cephesi'ne bağlı ve destekçileri olan 18 subay aracılığıyla yönetmiştir. Al-Bashir diğer subaylar arasında en yüksek rütbeli olduğu için, Al-Turabi, darbenin açıklanmasının yapılmasında onu seçmiştir. Ömer El-Beşir, demokratik olarak seçilmiş başbakan Sadık El-Mehdi'yi devirmiş ve ülkeyi yönetmesi için Ulusal Kurtuluş Devrim Komuta Konseyi adına yeni bir hükümet atamıştır.¹⁷⁰ Bu askeri darbe, politikacıların tutuklanması, siyasi kurumların dağıtılması, Siyasi, Demokrasi partilerin yasaklanması, olağanüstü hal ilan edilmesi, parlamentonun dağıtılması ve gazetelerin yasaklanması olan iktidarı ele geçirmek için önceki darbeler gibi bir model izlemiştir.¹⁷¹ Daha sonra Ömer El-Beşir, hem yasama hem de yürütme yetkilerine sahip yeni oluşturulmuş bir kurum olan Ulusal Kurtuluş Devrim Komuta Konseyi'nin Başkanı rolünü üstlendi. Ayrıca kendisini Devlet Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı olarak atamış, ayrıca Mareşal rütbesi ile ödüllendirmiştir. Bundan sonra, Sudan'da siyaset sahnesinde yeni türden bir anlaşmazlık ortaya çıkmaya başlamış ve bu anlaşmazlık İslami-İslami ihtilafı adı verilmiştir. Çünkü Sudan'ı yönetmek isteyen Hasan AL-Turabi idi, El-Beşir ise sadece bir araçtı, ancak El-Beşir'in iktidarda hırslıydı ve bu nedenle Hasan El-Turabi'yi uzun süre hapse atmıştır.¹⁷² 1991'de El-Beşir ve El-Turabi arasındaki çıkan bölünme ve anlaşmazlıktan sonra Ulusal İslam Cephesi'nin adı El-Beşir'in liderliğini yaptığı Ulusal Kongre Partisi olarak değiştirilmiştir. Ömer El-Beşir, Ulusal Kongre Partisi'nin başkanı dönemindeyken, Hassan Al-Turabi Halk Kongre Partisi'ni kurmuştur.¹⁷³ 1990'lar El-Beşir ve Al-Turabi arasında güçlü bir rekabete tanık olmuştur. 16 Ekim 1993'te El-Beşir'in yetkileri, Ulusal Kurtuluş Devrim Komuta Konseyini dağıttıktan sonra, daha önce bu organ için ayrılan tüm ayrıcalıkları kendisine atfederek kendisini Başkan ilan ettiğinde çarpıcı bir şekilde artmıştır.¹⁷⁴ Genel olarak El-Beşir, 1996, 2000, 2010 ve 2015 cumhurbaşkanlığı seçimleri vesilesiyle yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Ayrıca El-Beşir, Irak'ın Kuveyt'i işgalini desteklemiştir. Sudan, terörist gruplara ev sahipliği yapmak ve onlara yardım sağlamakla suçlanmıştır. Zira 1990'ların başında uluslararası platformlarda terörist olarak kabul edilen Usame bin Ladin, Ilich Ramirez

¹⁷⁰ Trahan, 2007, S: 25.

¹⁷¹ Moorcraft, 2015, S: 102.

¹⁷² Berry, 2015, S: 39.

¹⁷³ Çeçen, 2021, S: 165.

¹⁷⁴ Bellucci, 2000, S: 44.

Sanchez ve Abu Nidal gibi uluslararası siyasetin önemli isimleri Hartum'da ikamet ediyordu.¹⁷⁵

Sudan'daki durum Al-Turabi'nin muhalefesinde ve El-Beşir'in politikasında temsil edildiği için Sudan o dönemde bir İslam ülkesi olarak biliniyordu. 1995 yılında Etiyopya'da Al-Turabi, Mısır'ın Başkanı Hüsnü Mübarek'e suikast girişiminde bulunan Cihad grublarına katılmıştır. 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Sudan'a yaptırım uygulanarak Sudan'ı izole bir ülke haline getirmiştir.¹⁷⁶ El-Beşir, uluslararası arenada terörist veya radikal İslamcı olarak bilinen bazı kişi ve grupların Sudan'da ikametine izin vermiştir. Ardından Sudan, özellikle ABD'den yoğun bir uluslararası ekonomik ambargosu, baskı ve tecrit altında kalmıştır. 1998'de El-Beşir ve başkanlık komitesi, El-Turabi'nin yetkilerini kısıtlayan yeni bir anayasa yayınlamıştır. Ayrıca 1999 yılında El-Turabi, o zamanki parlamento başkanı sıfatıyla, azınlıklara cumhurbaşkanını eleştirmek için siyasi derneklerin kurulmasına izin veren bir yasa çıkarmıştır. Bu yüzden 1999 yılında El-Beşir, El-Turabi'yi parlamento başkanlığından çıkarmış ve buna göre El-Turabi 2001 yılından 2003 yılına kadar ev hapsinde tutulmuştur.¹⁷⁷ Yine 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerine düzenlenen saldırının ardından ABD, aynı yıl Hartum hükümetinin iki büyükelçilik olayından yana olduğu bahanesiyle Hartum'a da askeri harekat düzenlemiştir. Bu nedenle ABD, Usame bin Ladin için kimyasal silah malzemesi ürettiğini iddia ederek Hartum'daki bir ilaç fabrikasına saldırı düzenlemiştir.¹⁷⁸ ABD'nin bu hipotezi kanıtlamayı hiçbir zaman başaramadığını ve herhangi bir komisyonun bu konuyu araştırmasını engellediğini belirtmek gerekir. Ardından Sudan, ABD'nin sözde kara listesi tarafından terör destekçileri listesine alınmıştır. Sudan hükümeti ve başkanı El-Beşir, uluslararası terörizmle ilgili herhangi bir sorumluluğu veya suç ortaklığını şiddetle reddetmişlerdir. Ancak Amerika'nın Sudan'a uyguladığı ekonomik ambargosu, El-Beşir ve Sudan'ın Batı dünyasının gücünden kopmasına neden olmuştur. Bu nedenle, 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından El-Beşir, ABD tarafından başlatılan terörle mücadele önlemlerine katılmıştır.¹⁷⁹ El-Beşir, hem 11 Eylül 2001 saldırılarını sert bir şekilde kınamış hem de 2002'de, hiçbir zaman bulunamayan kitle imha silahlarını aramak için uluslararası müfettişlerin cephaneliğini kontrol etmesine izin vermesi için Saddam Hüseyin'e bile baskı yapmıştır. Böylece El-Beşir'in terör ağlarıyla bağlantılarını inkar etmek için sayısız çabasına rağmen, ancak Sudan ABD tarafından sürekli ve titizlikle takip edilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Nureldin, 2010, S: 71.

¹⁷⁶ Arya, 2009, S: 206.

¹⁷⁷ Akande, 2009, S: 68.

¹⁷⁸ Çoban, 2016, S: 169.

¹⁷⁹ Coşar, 2017, S: 108.

¹⁸⁰ Bellucci, 2000, S: 44.

Ayrıca Güney Sudan'daki hiç sakinleşmeyen savaş ile El-Beşir, 2003'te Darfur bölgesinde ayrılıkçı hareketlere karşı çıkmıştır. Darfur'da birkaç kabile Hartum'daki otoriter rejime karşı isyan ettiğinde, El-Beşir, Darfur'daki birçok kabileyi diğer bazı kabilelere karşı kullanmak için silahlandırmış ve askere almıştır. El-Beşir'i destekleyen aşiretler ve silahlı hareketlere Cancavid adı verilmiştir. Böylece güneyde bitmeyen savaşa ek olarak El-Beşir, Darfur'da çetelere ve silahlı hareketlere yol açan yeni bir iç savaşın fitilini ateşlemiştir. Buna göre El-Beşir'in hükümeti BM tarafından Janjauid milisleri ile SPLA ve Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM) gibi isyancı gruplar arasında Darfur bölgesinde gerilla savaşı şeklinde şiddetli çatışmalara yol açmakla suçlanmıştır. Bu nedenle Sudan'ın özellikle bağımsızlığını ilan ettikten sonra gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri kanlı iç savaş deneyimleridir. I. ve II. Güney Sudan savaşları ardından Darfur savaşı ve Güney Sudan'ın ayrılması gerçekleştiği için Sudan, ülkeyi parçalayan iç savaşla bilinmiştir. Zira çatışma her zaman kuzey, güney, Arap, Afrika ve İslami tarafları arasında olup bu çatışma milyonlarca ölüme ve mülteciye yol açmıştır.¹⁸¹

Güney Sudan ve Darfur'daki olaylar nedeniyle Sudan çok sayıda uluslararası yaptırımın hedefi oldu. Ayrıca 2004 yılında El-Beşir rejimi, ülkenin güney vilayetlerine yönelik savaşı sona erdirip Ocak 2005'te iki taraf arasında barış antlaşması imzalamıştır. 2005 yılında çok ilerleme kaydedilmiştir. Çünkü El-Beşir güneye self determinasyon hakkı için 6 yıl süre vermiştir. El-Beşir, güneyde yaşayanlara bağımsızlıklarını desteklememelerini tavsiye ettiği konuşmalar ve açıklamalar yapmıştır. Ancak bu 6 yıl sonunda güneyde yaşayanlar Sudan'dan bağımsızlıklarını kazanmıştır. Kuzey ve Güney Sudan sınırındaki bulunan bölgeler zengin petrol bölgeler olarak sayılmıştır. Bu yüzden Güney Sudan ayrıldıktan sonra petrol konusu için Kuzey Sudan ve Güney Sudan ile birlikte ortak bir hükümet kurulmuştur.¹⁸²

Öte yandan Darfur'daki iç savaş 2,5 milyondan fazla mülteciye neden oldu. Bu nedenle 14 Temmuz 2008'de UCM savcısı, Darfur'da sivil halka karşı işlenen soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan Ömer El-Beşir hakkında tutuklama emri çıkartılmasını talep etmiştir. El-Beşir soykırım suçlamasını kabul etmemesine rağmen, 4 Mart 2009'da UCM ona karşı tutuklama emri çıkarmıştır. Bu karar, görevini icra eden bir devlet başkanına karşı ilk tutuklama kararı sayılmaktaydı. Afrika Birliği ve Arap Birliği bu iddianameyi tanımadı ayrıca El-Beşir teslim olmayı reddetti. Yine El-Beşir, ABD, İngiltere ve İsrail'e meydan okudu ve onları 20.Yy Vietnam, Irak ve Filistin'deki gerçek soykırımlarından sorumlu olmakla suçladı. O konu ile ilgili Sudan'da üretilen ham petrolün en büyük alıcısı olan Çin

¹⁸¹ Ertan, 2017, S: 102.

¹⁸² Akande, 2009, S: 68.

bile El-Beşir'i savunmak için müdahale etmiştir. Yine 27 Mayıs 2010'da El-beşir yeni cumhurbaşkanlığı dönemi için yemin etmiştir. Şubat 2011'de El-Beşir, bir sonraki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde artık aday olmayacağını açıklamıştır. Ancak ifadesini geri çekip Nisan 2015'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday oldu ve toplam oyların %94,5'ini ezici bir oranla muhalefeti yenerek seçimleri kazandı. Ocak 2011'de, Hartum hükümeti ile SPLA isyancıları arasında Naivasha Anlaşması olarak da bilinen 2005 Kapsamlı Barış Anlaşmasının bir parçası olan Sudan'dan ayrılma ve bağımsız bir devlet kurulması için planlanan referandum güney bölgelerinde yapılmıştır. 7 Şubat'ta El-Beşir, referandumun sonuçlarını kabul edip aynı yılın 9 Temmuz'undan bu yana bağımsız olan Güney Sudan eyaletinin doğuşunu ilan etmiştir.¹⁸³

Güney Sudan'ın ayrılmasından sonra ülkedeki ekonomik durum giderek kötüleşmeye başlamıştır. 19 Aralık 2018'de Sudan'da artan ekmek fiyatları nedeniyle protestolar başlamış ve bu protestolar hızla El-Beşir'in yönetimine karşı dönüşmüştür. 11 Nisan 2019'da El-Beşir, 2018'de başlayan bu halk protestolarının ardından ordu tarafından devrilmiş ve bilinmeyen bir yerde tutulmuştur. Sonrasında evinde farklı para birimlerinde yaklaşık yedi milyon avro değerinde nakit para bulunmuş ve Sudanlı savcılar onu kara para aklama ve yasadışı döviz bulundurma iddiasıyla soruşturmuşlardır. Buna göre Haziran 2019'da yolsuzlukla suçlanmış ve o zamandan beri bugüne kadar cezaevindedir.¹⁸⁴

¹⁸³ Nmoma, 2006, S: 169.

¹⁸⁴ Göksoy, 2019, S: 44.

3.3 Güney Sudan Krizi

Güney Sudan, Sudan'ı yöneten tüm hükümetlerden çok acı çekmiş, tüm sivil ve askeri hükümetler Sudan siyasetinde, güney meselesini sadece güç elde etmek için bir baskı aracı olarak kullanmışlardır.¹⁸⁵ Kuzeylilerin tüm devlet kurumlarını ve yapılarını devralması nedeniyle, güneyliler Sudan siyasetine ve karar alma sürecine tam olarak katılma hakkına sahip değildi. Bu yüzden Güney Sudan için durum bu şekildeydi: İngiliz sömürgeci ülkeyi terk etmiş ve onun yerine yeni Sudanlı sömürgeci gelmiştir.

Güney isyanı, bağımsızlıktan bir yıl önce, Anyanya hareketinin Hartum'daki merkezin devlet yönetimiyle ilgili her şeyi devralması nedeniyle güneyin ayrılmasını talep etmesiyle başlamıştır.¹⁸⁶ Bağımsızlıktan sonraki ilk sivil hükümet, güneydeki krizi çözmek için ciddi bir girişimde bulunmamış, bu yüzden, Sudan'ın yöneten ilk askeri hükümetle ve Juba arasında, Korgeneral İbrahim Abboud'un güneylilerle zorla asimilasyon ve entegrasyon politikası izlediği için resmi bir savaş başlamıştır. Güney'deki kriz Sudan'a yeni bir sivil hükümet gelip 1965'te Yuvarlak Masa Konferansı'nı düzenleyene kadar devam etti ve bu konferans güneylilerin farklı görüşleri nedeniyle başarısız oldu, ilk görüş kuzeyle birlik, ikinci görüş ayrılma, üçüncü görüş ise birleşik federal bir Sudan çerçevesinde özyönetim isteniliyordu. Ancak konferans, Güney Sudan'ın ırk, din ve ideolojik farklılıklarının tanınmasıyla sona ermişti ve bu Sudan anayasasında yazılmıştır.¹⁸⁷

Başkan Nimri'nin çelişkili politikaları nedeniyle, 1972'de, birleşik bir Sudan çerçevesinde güney Sudan'ın özerkliğini tanıdığı Addis Ababa Anlaşması'nı imzalamış ve bu adımdan sonra Sudan'da 1955'te başlayan ilk iç savaş durmuştur. Ancak 1983 yılında Sudan'da Şeriatın uygulandığını açıklaması ve anayasa maddelerine İslami hükümlerin eklenmesiyle güneyde savaşın fitilini bir kez daha ateşlemiş ve bu şekilde 2005 yılına kadar süren ikinci iç savaşı başlatmıştır.¹⁸⁸ Güneyli lider John Garang liderliğindeki güneyliler, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi'ni kurdular ve hareketin amacının yeni, laik bir Sudan kurmak olduğunu ilan ettiler, solcu sloganlar attılar ve başta Etiyopya Devlet Başkanı Mengistu olmak üzere ardından Etiyopya, Kenya ve İsrailden destek aldılar. Buna karşılık, hükümet açıkça güneylilere karşı savaş başlattı.

1985'te Nimeiri rejiminin devrilmesinden sonra SPLM ile bir anlaşmaya varılması umut edildi, ancak başarısız olundu, çünkü hükümet, Halk Savunma Güçleri adı verilen milisleri silahlandırarak güneydeki güçlere karşı "İslami Cihat" sloganını benimsemiştir.

¹⁸⁵ Zambakari, 2012, S: 522.

¹⁸⁶ Bilgenoğlu, 2013, S: 105.

¹⁸⁷ Moorcraft, 2015, S: 102.

¹⁸⁸ Poggo, 2009, S: 21-48.

Böylece El-Beşir liderliğindeki Haziran 1989 darbesinden sonra, güneyde işler daha da kötüleşti. 1990'lar güneydeki krizi çözme konusunda ciddi değildi, ancak 2005'te imzalanan Naivasha Anlaşması'na kadar IGAD aracılığıyla uluslararası çabalar artırıldı. Naivasha Anlaşması, hem güneyliler için ayrılmayı düşünme fırsatı verdi hem de onlara bir tür garanti olarak geçici hükümet kurulması için fırsat verdi.¹⁸⁹

Güney'de dini, ırk problemleri ve ekonomik sorunlar olmasına rağmen, en büyük etken 1983 yılında ilan edilen Şeriat yönetimi ve 1978 yılında bulunan petroldür. Çatışmalar Şeriat ilanı ve bulunan petrol ile arttırılmış ve Sudan hükümetine göre Batı ülkeler ve ABD tarafından insani yardım adı altında ayrılıkçı milislere lojistik destek, para ve silah sağlanmıştır.¹⁹⁰ Zira batı ülkeler İslami rejimleri kendilerine bir güvenlik tehdidi noktası olarak saymışlar ve Sudan'daki Şeriatın Afrika'da diğer ülkelere ulaşmasından endişe etmişlerdir. Bu yüzden Petrol, Sudan ve Güney Sudan arasındaki çatışmalarda önemli bir etkiye sahiptir. 1974'te Shell'in %25 hissesi olan Amerika'lı Chevron şirketi petrol araştırma faaliyetlerine başlamış ve ilk petrolü 1978 yılında ve ikincisini 1981 yılında bulmuştur. Petrolün bulunması Kuzey Sudan için zayıf olan Sudan ekonomisini geliştirmiş, Güney Sudan için bölgesinin doğal zenginlikleri anlamına gelmiştir. Batı ülkeler insan hakları ihlalleri sebebiyle Sudan pazarından çekilmiştir. Buna göre Sudan petrol pazarı Rusya, Malezya, Çin ve Hindistan aralarında bölünmüştür. 2011'de Sudan'ın bölünmesiyle petrol yataklarının %75'i Güney Sudan'da kalmış, bu bağlamda petrol Güney Sudan'ın gelirinin %98'ini oluşturmuştur.¹⁹¹ Güney Sudan'ın ayrılmasına neden olan Naivasha anlaşmasının kusurlarından biri, iki ülke arasındaki kaynak paylaşımı konusunda yeterince net olmamasıydı. 2009 Lahey Sürekli Arabuluculuk Mahkemesi'nde Kuzey ve Güneyle anlaşarak Abyei bölgesi referandum dışı kalmıştır. Ayrıca kuzey ve güney arasındaki Abyei sınır bölgesinin Sudan'ın en zengin petrol bölgelerinden biri olarak kabul edildiğini belirtmekte fayda var. Mart 2012'de Abyei'deki zengin bir petrol sahası yeni bağımsız ülke olan Güney Sudan ordusu tarafından işgal edilmiştir.¹⁹² Bir ay kadar süren çatışmalar sonucunda Kuzey Sudan ordusu Abyei'n kontrolünü ele geçirmiş ve iki taraf anlaşmazlıkların Lahey Adalet Divanı'na götürülmesini kabul etmiştir. Lahey Adalet Divan'ı tam ortada kalan Abyei bölgesindeki 25 km karelik petrol sahasının 15 km karelik alanını Sudan'a, 10 km karelik alanını da Güney Sudan'a ait olduğuna hükmetmiş, bu karar sonucunda petrolün %70'i

¹⁸⁹ Salman, 2017, S: 168.

¹⁹⁰ Hamad, 2016, S: 109.

¹⁹¹ Göksoy, 2019, S: 77.

¹⁹² Ibrahim, 2020, S: 78.

Güney Sudan'da kalmıştır.¹⁹³ Güney Sudan'a gelen ekonomik yardımları ABD, AB, Hollanda ve İngiltere yapmıştır. Bu ekonomik yardımların hedefi petrolden büyük miktar sahibi olan Güney'in bağımsızlıktan sonra ayakta güçlendirilmesini sağlamaktır.¹⁹⁴

Abyei bölgesinin petrol getirisi Kuzey'in gelirinin %15'i, Güney'in gelirinin %97'si söylenmesinde fayda vardır. Referandumda güneyliler %98,8 oranında ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Jimmy Carter, John Kerry ve aktör George Clooney referandum günlerinde Güney Sudan'da bulunarak dünyaya yeni Güney Sudan ülkesinin doğuşuna tanık olmuşlardır.¹⁹⁵

¹⁹³ Atatorun, 2022, S: 19.

¹⁹⁴ Amr, 2022, S: 25.

¹⁹⁵ Banga, 2011, S: 88.

3.4 Darfur Krizi

Darfur krizi, Sudan'ın batısındaki Darfur bölgesinde 2003 yılından bu yana devam eden bir çatışma ve insan hakları krizidir. Kriz, yerel hükümet güçleri ve çeşitli silahlı gruplar arasındaki çatışmaların yanı sıra etnik ve siyasi çekişmelerden kaynaklanmaktadır. Yine Darfur'da yaşanan çatışmalar, 2003 yılında hükümet güçlerini yerel Arap milis gruplarına destek vermesiyle artmıştır. Darfur bölgesinde yaşayan yerli halklardan olan Fur, Zaghawa ve Massalit gibi Afrikalı etnik gruplara yönelik şiddet eylemleri gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁶ Bu şiddet eylemleri, öldürme, tecavüz, işkence, toplu katliamlar ve yerinden edilmeler gibi insan hakları ihlallerini içermektedir.

Darfur krizi, Birleşmiş Milletler ve uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve büyük bir insani felakete yol açmıştır. Tahminlere göre, çatışmalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan açlık, hastalık ve yerinden edilmeler sonucunda 300.000'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, milyonlarca kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁷ Uluslararası toplum, krizin sona erdirilmesi ve insan haklarının korunması için çeşitli çabalarda bulunmuştur. 2007 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Darfur'da barışı sağlamak ve sivil halkı korumak amacıyla Birleşmiş Milletler-Afrika Birliği Ortak Misyonu olan UNAMID'i kurmuştur. Bununla birlikte, çatışma ve şiddet eylemleri devam etmekte olup bölgede istikrar sağlanamamıştır.¹⁹⁸

Ancak bu kriz, El-Beşir'den kurtulmak isteyen Batılı güçlerin Sudan'a müdahalesine sebep olmuştur. Örneğin; hem barış ve adaleti hem de Darfur bölgesinin halkına insani yardım sağlamak istediğini iddia eden Save Darfur Koalisyonu gibidir.¹⁹⁹ BM ve insan hakları grupları, Darfur'da yaşanan ciddi insan hakları ihlalleri ve savaş suçlarından hükümetin sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Özellikle El-Beşir'e bağlı güçlerin Janjaweed milisleri tarafından sivil halka yönelik şiddet ve soykırım eylemleri gerçekleştirildiği iddia edilmiştir. Bu nedenle, 2009 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), El-Beşir'e savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçlamalarıyla ilgili tutuklama emri çıkarmıştır.²⁰⁰ Ancak Sudan hükümeti, El-Beşir'in yargılanmasına izin vermemiştir ve El-Beşir Sudan'da hükümetin koruması altında kalmıştır. Tüm bu olaylar, El-Beşir hükümetinin Darfur krizini yaratmasının ana nedeni olduğunu gösteriyor. El- Beşir hükümeti, Darfur'da başarılı ve kapsayıcı bir

¹⁹⁶ Aydın, 2017, S: 194.

¹⁹⁷ Hazar, 2016, S. 128.

¹⁹⁸ Bayram, 2016, S. 215-216.

¹⁹⁹ Devecioğlu, 2017, S: 22.

²⁰⁰ Arpa 2011, S, 103-104.

politika uygulamayı başaramadığı için kolayca siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa yol açmıştır.²⁰¹

Ancak genel olarak Darfur krizinin devam etmesinin birkaç nedeni vardır:

Örneğin, Siyasi Belirsizlik: Sudan genelinde siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik, Darfur krizinin çözümünü olumsuz etkilemektedir. Darfur, Sudan'ın batısında yer alan bir bölge olduğu için, bölgedeki siyasi istikrarsızlık Sudan'ın genel siyasi durumundan da etkilenmektedir. Sudan tarihinde, uzun süren sivil savaşlar, darbeler, siyasi baskılar ve zayıf yönetim gibi faktörler siyasi istikrarsızlığı beslemiştir. Zira Darfur'da yaşanan çatışmaların temelinde, hükümet güçleri ve yerel silahlı gruplar arasındaki ilişkilerdeki gerilimler yer almaktaydı. Yerel gruplar, hükümetin politikalarından, kaynak paylaşımından veya güç dağılımından memnun olmadıklarını belirtmiş ve bazı gruplar silahlı direnişe başlamıştır.²⁰² Krizin başlangıcında, Sudan hükümeti tarafından desteklenen Janjaweed milisleri, çatışmaların merkezinde yer almıştır. Bu milisler, yerli halklara yönelik şiddet eylemleri gerçekleştirmiş, saldırılar, tecavüzler ve toplu katliamlar yapmış ve öldürme, işkence, tecavüz, zorla yerinden etme ve açlık gibi ciddi insan hakları ihlalleri sıklıkla rapor edilmiştir.²⁰³

Siyasi liderlik değişiklikleri, siyasi partiler arasındaki anlaşmazlıklar ve yönetimdeki zayıflık, krizin çözümü için gerekli olan siyasi iradeyi engelleme ihtimali yaratmıştır. Ayrıca Darfur'da çatışmalara neden olan etnik ve ideolojik bölünmeler, krizin sürmesine katkıda bulunmaktaydı. Darfur'daki siyasi istikrarsızlığın üstesinden gelmek ve kalıcı bir barışı sağlamak için tüm taraflar arasında siyasi diyalog, anlaşmaların uygulanması, siyasi temsilin güçlendirilmesi ve adaletin sağlanması gibi önlemler alınmalıdır. Bu yüzden uluslararası toplum, Darfur'daki siyasi istikrarsızlığın çözümü için çeşitli arabuluculuk ve müdahale çabalarında bulunmuş ve uluslararası toplumun desteği ve arabuluculuk çabaları da siyasi istikrarın sağlanmasına katkıda bulunma ihtimali olmuştur. Bununla birlikte, tüm tarafların katılımını sağlamak, güven inşa etmek ve siyasi uzlaşma sağlamak zorlu bir süreç olmuştur. Darfur krizinin çözümü için çeşitli barış girişimleri yapılmış, 2011 yılında çatışma tarafları arasında Darfur Barış Anlaşması imzalanmış, ancak anlaşmanın uygulanması ve sürdürülmesi yeniden zor olmuştur. Tüm taraflar arasında güvensizlik, çıkar çatışmaları, anlaşmazlıklar ve siyasi irade eksikliği, barış sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden anlaşmalara uymama ve taraflar arasındaki çatışmaların devam etmesi siyasi istikrarsızlığı sürdürmektedir.²⁰⁴

²⁰¹ Gilbert ve Reynolds, 2016, S: 607.

²⁰² Ibrahim, 2020, S: 51.

²⁰³ Amr, 2022, S: 31.

²⁰⁴ Devecioğlu, 2017, S: 22.

Çünkü farklı etnik gruplar arasındaki düşmanlık ve ayrışma, çatışmaları körüklemekte ve uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda Darfur'da yaşanan ekonomik zorluklar, krizin devam etmesine neden olmaktadır. Bu yüzden bölgedeki yoksulluk, işsizlik ve temel ihtiyaçlara erişimdeki zorluklar, gerilimleri artırmakta ve çatışmaları tetikleyebilmektedir. Buna ek olarak Darfur'da Arap ve Afrikalı silahlı gruplar, çatışmaların sürmesine katkıda bulunmaktadır. Bu gruplar, kendi çıkarlarını korumak ve bölgedeki kaynaklardan faydalanmak amacıyla şiddet eylemlerine başvurabilmektedir.²⁰⁵ Yine Darfur krizine yönelik uluslararası müdahale ve baskıların yetersiz olması, çözüm sürecini etkileyebilmektedir. Uluslararası toplumun, krize daha etkin ve koordineli bir şekilde müdahale etmesi ve tarafları uzlaşmaya teşvik etmesi önemlidir.

²⁰⁵ Moorcraft, 2015, S: 102.

3.5 El-Beşir'in Rejiminin Devrilmesi

El-Beşir'in devrilmesine yol açan iki resmi protesto vardır. İlk olan 2011 yılındaki protestolar Arap Baharı devrimleriyle, ikincisi ise 2018'deydi ve bu El-Beşir'in devrilmesine neden olmuştur. Arap Baharı ilk başladığında Tunus ve Mısır gibi ülkelerde protestoların görüldüğü günlerde 30 Ocak 2011'de Sudan'ın başkenti Hartum'da protestolar düzenlenmiştir.²⁰⁶ Bu protestoların nedeni, tıpkı 2018'de başlayan protestolarda olduğu gibi ekonomik sorunlar ve yolsuzluktur. Sudan'daki protestolar, temelde benzer olsa da, diğer Arap Ayaklanmalarından farklı olarak, birkaç yüz kişiden fazla olmayan küçük gruplardı. Sudan'daki ilk protestolar, Güney Sudan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 2011 yazına kadar devam etti. Güney Sudan'ın ayrılmasıyla birlikte en önemli gelir kaynağı olan petrol gelirlerinden mahrum kalan Sudan hükümeti, çeşitli kemer sıkma politikaları uygulamaya çalışmıştır. Bu durum ülkede ciddi ekonomik kaosa neden olmuş ve giderek tedirgin olan halk şikayetlerini daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır.²⁰⁷ Ancak, kıyaslandığında, 2011'deki bu protestolar, benzer nedenlerle Aralık 2018'de başlayan protestolarla çelişmemiştir. Gelişen teknolojik imkanlar bu dönemde çok belliydi, örneğin göstericiler 2011 yılında sosyal medya kullandığı gibi, yine 2018'deki protestolar sırasında sosyal medyayı kullanmıştır. Ayrıca Arap Ayaklanmalarından edinilen tecrübenin de etkili olduğunu belirtmek gerekir.²⁰⁸

6 Aralık 2018'de El-Beşir hükümetinin buğday, un ve elektrik gibi ürün ve hizmetlere yönelik sübvansiyonları kaldırma kararının ardından ekonomik kriz kamuoyu nezdinde kırılma noktasına gelmiştir. Halkın tepkisini çeken bu kararın ardından başlayan gösteriler kısa sürede Sudan'ın tüm bölgelerine yayılarak kitle hareketine dönüşmüştür. 2013 yılına kadar zaman zaman görülen protestolar, artan ekonomik sorunlar nedeniyle Aralık 2018'de yeniden gündeme gelmiştir.²⁰⁹ Öyle ki, dönemin Dışişleri Bakanı İbrahim Ghandour, yabancı büyükelçiliklerde çalışan diplomat ve personelin yedi aydır maaşlarını almadığını Meclis'te açıklamıştı. Bu yüzden Sudan'ın 2018 ayaklanması ani bir ayaklanma değildi. Sudan'ın dış politikasında olan kaymaların etkisiyle uluslararası destek kazanan bu ayaklanma kısa sürede tüm ülkeye yayılmış ve sonunda El-Beşir'in devrilmesiyle sonuçlanmıştır.²¹⁰

Bu adımın ardından Ömer El-Beşir, Nisan 2019'da 30 yıllık iktidarından ayrılmak zorunda kalmıştır. Protestolara öncülük eden ve tüm siyasi partileri temsil eden Özgürlük ve Değişim Gücü (FFC) ile Askeri Konsey arasında Egemen Konsey'i oluşturmak için anlaşma sağlanmıştır. FFC, bu anlaşmanın kafa karışıklığını ve olası çatışmaları önleyeceğini savunsa

²⁰⁶ Lowings, 2019, S: 110.

²⁰⁷ Kodouda ve Hassan, 2019, S: 123.

²⁰⁸ Hooland, 2019, S: 78.

²⁰⁹ Akinfenwa, 2021, S: 53.

²¹⁰ Amr, 2022, S: 89.

da, halk bu anlaşmanın iktidarın yeniden orduya devredilmesi anlamına geldiğine inanıyordu.²¹¹ Halkın bu geçiş hükümetinden taleplerinin çoğu, adalet, özgürlük, yolsuzluk ve ayrımcılıkla mücadele ve adil seçimler gibi çeşitli gündemlerle ilgiliydi. Ayrıca 2011-2018 yılları arasındaki dönemde göstericiler birbirleriyle fikir alışverişinde bulunabilmişler ve dayanışma ruhunun yüksek olduğu bu ortamlar toplumsal hareketin ortak bir kimlik oluşturması adına oldukça faydalı olmuştur.²¹² Sudan'da geçiş ve demokrasi dönüşümün uzun zaman alacağı ve bu süreçte başta seçkinler ve aydınlar arasındaki iktidar mücadelesi olmak üzere uluslararası faktörlerin etkili olacağı söylenebilir. Ayrıca bu süreçte ortaya çıkabilecek ekonomik sorunların toplumsal hareketin yeniden alevlenmesine neden olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira uzun yıllar askeri yönetimler tarafından yönetilen Sudan halkı için her zaman bir ayaklanma gerçekleştirmekten daha önemli olan, rejimin devrilmesinin ardından bu kısır döngüyü kırmak ve devleti yeniden inşa etmek, toplumsal ve siyasi değişimi gerçekleştirmektir.²¹³

²¹¹ Akinfenwa, 2021, S: 54.

²¹² Ibrahim, 2020, S: 51.

²¹³ Lowings, 2019, S: 115.

SONUÇ

Sudan'daki İngiliz sömürgeciliği dönemi, Sudan tarihinin en önemli dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Genel olarak birçok Afrika ülkesi, geçmişte sömürgeci bir geçmişe sahip olmuş ve günümüzde hala yeni sömürgeci araçlarla emperyalist müdahalelere maruz kalmaktadır. Bu ülkeler, postkolonyalizm kavramı bağlamında değerlendirilebilir. Sudan, 1899'da İngiliz Kondominyumu yönetimi altına girerek 1956 yılına kadar İngiltere'nin sömürgesi olarak kalmıştır. Bu dönemde Sudan, İngiltere'nin hegemonik gücü altında sömürge çağıının etkisi altında kalarak bağımsızlığını elde etmek için mücadele etmiştir. Sudan, Mehdist ve Ali Dinar devrimleri sayesinde İngiliz sömürgecilerinin önünde büyük bir engel oluşturmayı başarmıştır. Ancak İngiltere, Sudanlılar arasında ayrımcılık politikasını uygulamayı ve demokrasiden yoksun, siyasi olarak çarpık bir toplum yaratmayı başarmıştır. Sudan, milliyetçi hareketlerin ve sendikaların İngiltere'nin politikasına karşı koyma faaliyeti sonrasında bağımsızlığını kazanmış ve direnişin sendikalar ve eğitim kurumlarıyla sınırlı kalmasından sonra halk direnişi fikri siyasi partilerin kurulmasına yönelmiştir. Bu adım, herkesi içerecek olan ulusal devletin gerçek doğuşu sayılır ama bu adım düzgün değildi, çünkü ulusal olarak başlayan partiler rotalarını değiştirdiler ve bir kısmı Sudan'ı yönetmek için İngiltere'den gelen yalan sözlerle İngiltere ile anlaşmaya başlamış ve partilerin diğer kısmı ise, belirli bir mezhebe veya kabileye bağlı kalmıştı. Bu durum, İngiltere'ye bağımsızlıktan sonra bile Sudan'daki politikalarını uygulamasına yardım etmiştir. Ancak genel olarak, İngiliz sömürgecinin Sudan'daki politikasının, siyasi durumun istikrarsızlığına yol açan ilk faktör olduğu düşünülebilir.

Sudan bağımsızlıktan sonra sivil bir hükümet tarafından yönetildi, ancak partiler siyasi olarak yeterince olgun olmadığı için iktidardaki partinin UBP rakibi Ümmet Partisi Sudan'ı yönetmek için ordudan yardım istemiştir. Böylece 1958 yılında Sudan'da ilk askeri darbe uygulanmış, ardından Sudan'da askeri darbe senaryosu başlamış ve sivil-asker çatışması da ortaya çıkmıştır. Çalışma sürecinde Sudan'daki askeri darbelerin, ideolojik ve siyasi güçlerin uzantısı ve temsili olduğu tespit edilmiştir. Zira Sudan'daki bütün askeri darbeler siyasi partiler tarafından uygulanmış, Örneğin; 1964 darbesi Komünist Parti ve 1985 askeri darbesi İslami partiler tarafından uygulanmıştır. Öte yandan Sudan'da gerçekleştirilen başarısız darbe girişimleri, darbenin uygulama sürecindeki zayıflıktan ve darbecilerle herhangi bir çatışmanın yaşanmamasından kaynaklanmaktadır. Sudan'da gerçekleştirilen askeri darbelerin hepsi, siyasi partilerle anlaşarak uygulanmıştır. Bu yüzden Sudan'daki siyasi durumu iyileştirmek

için siyasi partiler ve devlet kurumları ilkelerini başarılı demokratik temellere dayandırması gerekmektedir. Buna göre siyasi partilerin ve devlet kurumlarının kararlarını yönlendiren ve birincil hedeflerini belirleyen, bütçeler ve manevralarla değil, hem ülke güvenliğini hem de otoritenin politikaları ile ilgilenerak birbirleriyle ciddi çalışarak kullanmaları gerekmektedir. Sudan'ı yöneten askeri ve sivil rejimlerin din, ırksal, mezhepsel ayrılmaları siyasallaştırmaya çalışarak, yüksek yaşam maliyetine ve kötüleşen ekonomik koşullarına yol açmıştır. Bu nedenle Sudan'daki sivil ve askeri rejimlerin siyasi istikrarı sağlamakta kalıcı olarak başarısız olduğu söylenebilir. Ancak suç daha çok askeri rejime ait sayılır, çünkü Askeri rejimler, iktidara gelebilmek için devletin ekonomik çöküşünden kurtarıcı görüşünü alır ve sonrasında devlet sivil kurumlarına karşı adımlarını atmaya başlar. Buna dayanarak askeri darberler, Sudan'da siyasi durumun istikrarsızlığına yol açan ikinci faktör olduğu düşünülebilir ve bağlamda 6 öneri bulunmaktadır:

ÖNERLERİ:

1. Sivil hükümet, Sudan birliğini korumak için çalışmalı ve tüm Sudanlıların, kabilelerden, etnik kökenlerden ve herhangi bir etnik gruptan gelen insanların hükümete erişmesini ve haklarına saygı duyulmasını sağlamalıdır.
2. Sivil yöneticiler, askeri darbenin önlenmesi için çalışarak siyasi farklılıkları azaltmalı, idari gevşekliği gidermeli, her türlü yolsuzlukla mücadele etmeli ve hizmetler ile kalkınma konularına odaklanmalıdır.
3. Askeri darbe durumunda, sivil partiler demokratik ve kurumsal uygulamaları sağlama zorunluluğuna sahiptir. Muhalifleriyle barışçıl diyalog yoluyla ilerlemeli ve bilinçli adımlarla sivil yönetimin yeniden kurulması için çalışmalıdırlar.
4. Sivil kısımlar özellikle siyasi partilerin siyasi bilince sahip olmalarını ve devlet kurumlarının rollerini artırmaları gerektiğini benimsenmelidir.
5. Tüm devletler, özellikle Afrika ülkeleri askeri yönetimi ve darbeleri reddetmeli ve diğer ülkeler demokratik, sivil ve sağlam yönetişimi desteklemelidir.
6. Sudan ordusu, iktidara erişim ve yönetimdeki sivillerin rekabete girmeden, dış ve iç tehlikelerden korumadaki resmi rollerini gösteren akademik eğitim almalıdır.

Sudan'daki son hükümetin dönemi, Sudan siyasi ve ekonomik istikrarlığı için en kötü dönem sayılır. Devrik Devlet Başkanı El-Beşir döneminde ekonomik ve siyasi sorunlar artmış, 1989'da El-Beşir, en ünlüsü Güney Sudan ve Darfur'daki iç savaş olan büyük kayıplarla sonuçlanan radikal İslami ideolojiyle iktidara gelmiştir. Tüm Sudan hükümetlerinin çözemediği Güney Sudan krizi, El-Beşir hükümeti tarafından güneyin kuzeyden ayrılmasıyla çözülmüş, ama bu çözüm Sudan siyasi sahnesine olumsuz şekilde etkilemiştir, çünkü güney,

kuzeye büyük miktarlarda petrol sağlıyordu. Ayrıca, Güney Sudan ve Darfur'da El-Beşir hükümeti, belli silahlı hareketleri özel hedeflere ulaşmak için destekliyordu. Darfur krizi, Güney Sudan'daki krizden hiç uzak değildi, çünkü krizin ana nedeni, bu iki bölge halkının marjinalleşmesi ve siyasi katılımının olmamasıdır. Darfur'daki iç savaş 2,5 milyondan fazla mülteciye neden oldu. Bu nedenle 14 Temmuz 2008'de UCM savcısı, Darfur'da sivil halka karşı işlenen soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan Ömer El-Beşir hakkında tutuklama emri çıkartılmasını talep etmiştir. İç savaşlar yanında İslam adına gelen El-Beşir'in politikası, ABD'nin Sudan'a ekonomik ambargosu uygulamasına yol açmıştır. Çünkü El-Beşir, uluslararası arenada terörist veya radikal İslamcı olarak bilinen bazı kişi ve grupların Sudan'da ikametine izin vermiştir. Buna göre 1990'ların başında uluslararası platformlarda terörist olarak kabul edilen Usame bin Ladin, Ilich Ramirez Sanchez ve Abu Nidal gibi uluslararası siyasetin önemli isimleri Hartum'da ikamet ediyordu. Ardından Sudan, ABD'nin sözde kara listesi tarafından terör destekçileri listesine alınmıştır. Ayrıca Amerika'nın Sudan'a uyguladığı ekonomik ambargosu, El-Beşir hükümeti ve Sudan'ın Batı dünyasının gücünden kopmasına neden olmuştur. Birçok örgüt de Darfur ve güneye yardım için İnsani Yardım adı altında Sudan'a girdi, ancak çoğu yabancı ülkelere ait istihbarat cihazları sayıldı. Sudan, emperyalist güçler için bir mücadele tiyatrosuna dönüşmüş, bir yandan ABD Sudan'a ekonomik ambargo uygulamaya çalışırken, diğer yandan Çin, Sudan'a yatırım ve kalkınma için çalışmaktaydı. Ayrıca Rusya da Sudan'ın kuzeyinden ve güneyinden petrol elde etmek istemekteydi.

Bütün bunlar Sudan'ı, özellikle El-Beşir'in İslami hükümeti döneminde herhangi bir siyasi istikrarın sağlanması için zor bir ortam haline getirmiştir. Buna göre El-Beşir hükümetinin performansı ve politikası, Sudan'daki siyasi istikrarsızlık durumuna İngiliz sömürgesinin politikası ve askeri darbelerden sonra gelen üçüncü faktör olarak kabul edilmektedir. Genel olarak bu hükümet, iktidarda olduğu otuz yıl boyunca demokrasi fikrini kabul etmemiş, çünkü demokrasiyi iktidardan memnun olmayan bazı ayrılıkçıların amaçlarına ulaşması için bir neden ya da kapı olarak oldığını görmüşlerdir. El-Beşir hükümetinin performansı ekonomik durumu çok kötü etkilemiş ve bu kriz 2018 sonunda sınıra ulaşmıştır. Aralık 2018'de, protestolar, hem temel mal fiyatın artışları hem de işsizlik ve enflasyon oranların artışı üzerine başlamıştır. Ancak protestocular bu ekonomik krizi El-Beşir'in otokratik rejimine bağlamıştır. Protestocular El-Beşir'in askeri dönemine son vermesini ve askeri olmayan sivil yönetime geçişi istemişlerdir. El-Beşir'in devrilmesinden sonra, Sudan ordusu, bu hedefe ulaşmak için Özgürlük ve Değişim Güçleri (FFC) varlığı altındaki birleşmiş siyasi partilerle anlaşarak geçici askeri konsey'i kurmuştur. 2019 sonunda, Sudan

orsusu ve Özgürlük ve Değişim Güçleri (FFC) anayasa bildirgesi imzalamıştır. Yine El-Beşir'in 2019'da sivillerin önderliğindeki halk devriminde devrilmesinin ardından dış müdahale girişimleri artmış ve Sudan hala ulusal bir hükümetle parlak bir gelecek beklemektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmed, E. (1989). *Sudan: The Christian Design*. The Islamic Foundation, UK.
- Afyoncu, E. (2001). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. Kırmızı yayınları, İstanbul.
- Amr, Ö. (2022). *Sudan'ın çalkantılı bir geçmişi ve belirsiz bir geleceği var*. Kırmızı yayınları, İstanbul.
- Amer, A. (2011). *Alsiyasatu alkharijia al israyilia 'tujah ifriqia: Alsudan namwdhjaan*. والاستشارات للدراسات الزيتونة مركز Markaz alzaytuna lildirasat waliastisharati. Bayrut Maktabat Al'usra, Lebanon.
- Awdah, J. (2003). *Alealam alearabi wal'islami walealaqat mae israyil*. العلاقات والإسلامي العربي العالم. Maktabat Al'usra, Egypt.
- Bamba, A. (2016). *"Afrika'da Kimlik Mücadelesi Kabile ve Devlet Arasındaki Salınım"*. Malezya, İslami İlimler Akademisi, Malezya.
- Brisard, J. ve Martinez, D. (2014). *"Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding"*. Thomson Reuters, UK.
- COLLINS, O., (2008). *A History of Modern Sudan*, Cambridge University Press, UK.
- Çetin, A. (1998). *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği*. Özel baskı, İstanbul.
- Daly, M. (1993). *Civil War in the Sudan*. British Academic Press. London.
- Dodwell, H. (1931). *The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammad Ali*. Cambridge University Press, İngiltere.
- El-Turabi, H. (1994). *Sudan İslami Hareketi* (E. Demir, Çev.). Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- FLINT, J., (2008). *Darfur: A New History of a Long War*, London.
- Gallab, A. (2008). *The First Islamist Republic*. Ashgate, England.
- Green, D. (2008). *Armies of God*. Arrow Books, United Kingdom.
- Gilbert, E., & Reynolds, J. (2016). *Dünya tarihinde Afrika*. (M. Demirkaya, Çev.) Küre Yayınlar, İstanbul.
- Gopaldas, R. (2021). *"The Problem Isn't The System Of Government But Poor Leadership That Opens The Door To Despots And Coup Plotters"*. Institute For Security Studies, London.
- Hamad, A. (2013). *Alsudan wa'iran: rihlat altaqarub walmashhad alarabi alraahin*. العربية سياسات مجلة Majalat siyasat Arabiya, Lebanon.

- Hamad, Z. (2016). *Başarılı bir askeri darbe nasıl yapılır?. Kayf tasn'a İnkilaban Askariyan Najihan*. Mısır Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Egypt.
- Halef, R. (2020). *1952-1956 yılları arasında Mısır ve İngiltere'nin Sudan'a yönelik politikası*. Maktabat Al'usra, Egypt.
- Hashim, J. (2019). *To Be or Not To Be: Sudan at Crossroads*. Daresselam, Tanzanya.
- Hazar, N. (2016). *Türkiye Afrika ilişkileri (3 b.)*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Huntington, P. (2017). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (M. Turhan ve C. Soydemir, Çev.). Okyanus, İstanbul.
- Hasnain, N. (2011), "Tribe and Caste", *Social Anthropology*" University of Lucknow", Lucknow.
- Hill, R. (1959). *Egypt in the Sudan*. Oxford University Press, London.
- Holt, M. (1961). *A Modern History of the Sudan From the Funj Sultanate to the Present Day*. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Ibrahim, M. (2020). السودان جنوب جمهورية تجاه الامريكية الخارجية السياسة (ABD'nin Güney Sudan Cumhuriyeti'ne Yönelik Dış Politikası). Al-Kufa Journal for Law and Political Sciences, Amman.
- Ismael, T. (2012). *The Sudanese Communist Party: Ideology and Party Politics*. Taylor&Francis Group, London.
- Japhet, M. (1987). *Military Coups And Military Regim in Afrika*", Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, South Africa.
- Johnson, D. H. (2003). *The Root Causes of Sudan's Civil Wars*. Kampala Fountain, London.
- Kavaş, A. (2006). *Osmanlı-Afrika İlişkileri*. Tasam Yayınları, İstanbul.
- Khalid, M. (2000). التاريخي والقمع الزائفة الصورة العربية، المخيلة في السودان جنوب. Janub alsudan fi almukhayila alearabia alsuwra. Dar turath lil nashri, London.
- Lesch, A. (1998). *Sudan: Contested National Identities*. Indianapolis University Press, India.
- Lowings, B. (2019). *"Sudan: Economy And Military In The Fall Of Bashir"*. Political Analyst For North Africa And Un Affairs, USA.
- Lokosang, L (2010). *South Sudan: The Case for Independence and Learning from Mistakes*, Xlibris Corporation, UK.
- Lobban, R. (1978). *National Integration and Disintegration: the southern Sudan*. Three Studies on National Integration in the Arab World. Association of Arab, Istanbul.
- Muhamed, T. D.Y. (2017). إسرائيل إلى الفلاشا يهود تهجير في السودانية السلطات دور "1991-1984". Dawr alsulutat alsudania fi tahjir yahud alfilasha 'ilaa 'israyil "1984-1991". Journal of Kirkuk University Humanity Studies, Irak.

- Montada, P. (2016). *"Oppositional Movements In Egypt, From 1952*. Euro-Mediterranean University Institute, London.
- Nazemroaya, M. (2012). *Sudan'ın Balkanlaştırılması: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Haritasının Yeniden Çizilmesi* (T. Ersoy, Çev.). Doğu Kitabevi. Istanbul.
- Orakçı, S. (2021). *"Sudan's National Unity: The Peace and Integration"*. Researcher, Humanitarian and Social Research Center, Istanbul.
- Osama, N. (2010). السودان لجنوب الخارجية العلاقات الوليدة، الدولة حسابات *Hisabat aldawla alwalida, alalaqat alkharijia li janub alsudan, Alsiyasat alduwalia*, Muasasat alahram, Kahire.
- Öğdür, I. (2010). *"Sudan'daki Askerî Darbeler Ve Ortadoğu'ya Etkileri, Beja Kongresi. İçinde* Marmara Üniversitesi press, Istanbul.
- Özdağ, A. (2018). *"Sudan'da Mehdilik Hareketi (1881-1885) "*. Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Istanbul.
- Peters, C. (1996). *Sudan: A Nation in the Balance*. Oxfam Country Profile, Oxford.
- Poggo, S., (2009), *The First Sudanese Civil War: Africans, Arabs, and Israelis in the Southern Sudan, 1955-1972*. Palgrave Macmillan, Nework.
- Ruay, D. (1994). *The Politics of Two Sudans: The South and the North 1821-1969*. Uppsala: Nordic Africa Institute. USA.
- Rodney, W. (2015). *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı*. Osmanağaoğlu H. (Çev.). Dipnot Yayınları, Ankara.
- Sabah, H. ve Iftikhar, M. (2017). *Genel Mezunlar Konferansı ve ulusal hareketteki rolü*. Al-Qudsiyah Üniversitesi. Amman.
- Sharp, G., ve Jenkins, B. (2016). *The Anti-Coup*. The Albert Einstein Institution. UK.
- Sidahmed, A., (1997), *Politics and Islam in Contemporary Sudan*. Cornwall: TJ Press, London.
- Thyne, J. M. (2011). *"Global instances of coups from 1950 to 2010 Anew datest"*. Department of Political Science, University of Kentucky, Kentucky.
- Tulga, A. (2017). *Cezayir'de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareketler"*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Toumi, F. (2016). *Darbenin tanımı, Afrika, Mısır ve Mali'de örnek alınan darbeler, Cezayir: Eğlenceli olan Mohamed Boudiaf Üniversitesi, Cezayir*.
- Topuz, H. (1971). *Kara Afrika*. Milliyet yayınları, Istanbul.
- Yılmaz, T. O. (2018). *"Türklerin Sudan'daki Hâkimiyet Ve İdaresi"*. Türk Dünyası Araştırmaları, Ankara.

Yayınlar:

- Ahmed, I. (2010). "*Afrika'daki darbelerin nedenleri: 1969'dan beri*". Hartum: Afrika ve Asya Araştırmaları Enstitüsü, 20-70.
- Abdullah, H. (2013). *Sudan krallıkları. Antik Tarihten Mısır Misyonu Yolculuğuna Sudan Kompozisyonu*. Kahire: Hindawi Eğitim ve Kültür Vakfı, 35-38.
- Abdülselem, A. (2009). *Sudan'da iklim değişikliği olgusunun beklenen çevresel ve sağlık etkileri*. Ankara Üniversitesi, 6_13.
- Amer, İ. (2018). *Devrimin doğasının ve türlerinin pratikte köklenmesi*. Port Said Üniversitesi, Ticaret Fakültesi, 5-10.
- Ataöv, T. (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*. AÜSBF Yayınları, 411.
- Awad, M. (1974). *The Southern Sudan: Planning for National Integration*. Sudan Notes and Records, 55: 88-95.
- Aktaş, H. (2019). "*Askeri Darbelerin Sebepleri, Dinamikleri ve İdeolojik Temelleri- Irak Örneği*". Eurasian Studies Dergi, (24), 155-178.
- Arpa, E. (2011). *Avrasya Etüdleri 40. Sudan ve Darfur Sorunu*. T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı. 97-122.
- Aydın, H. (2017). *Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak*. İ. Ermağan (Edt.) içinde, Dünya siyasetinde afrika. Ankara: Nobel Yayınları, 185-202.
- Banga, A. (2011). *Sudan'daki aşiret sistemi ve yönetimine Işık tutuyor*. Hartum: Bibliotheca Alexandrina, 30-84
- Bayram, M. (2016). *Sudan'ın Etnopolitik Sorunlarını Besleyen Faktörlerin Tarihsel Bir Analizi*. Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (16), 197-224.
- Bölme, S. ve Ulutaş, U. (2011). "*Batı Ve Kaddafi Makasında Libya*". Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 8-11.
- Catley, A. (2018). *Livestock and livelihoods in South Sudan*. Knowledge, Evidence and Learning for Development Press, 1–20.
- Çeçen, A. (2021). "*Arap Dünyasında Nasır Önderliği*", *Anıl Çeçen/Arap Dünyasında Nasır Önderi*, 1(14),186-200.
- Çoban, Ö, (2016). "*Uzlaşma Süreçleri ve Uluslararası Mahkemenin Sonlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme*". T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı, Cilt 12, Sayı 48, s.37-53.
- Coşar, M., ve Türkmen, E. (2017). "*Bir 'Kavram Alanı' Belirlemesi: Devrim, İhtilal, İsyan*". Karadeniz Teknik Üniversitesi, (17),11-28.

- Deng, F. (1973). *Dynamics of Identification a Basis for National Integration in the Sudan*. Africa Today, 20(3): 19-28.
- El-Amin, M. (1986). *Britain, the 1924 Sudanese Uprising, and the impact of Egypt on the Sudan*. The International Journal of African Historical Studies. 19(2). 235-260.
- El-Şeyb, M. (2010). "*Çatışmaların Barışçıl Çözümü ve Demokratik Geçiş Çalıştayı (Sudan)*". Good Endeavours Geliştirme Merkezi, 11_12.
- Ertan, T. ve Örs, O. (2017). "*Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?*". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (47) 40-84.
- George W. (1966). *National Integration and the Southern Sudan*. The Journal of Modern African Studies, 4(2): 193-212.
- Görgün, H. (2001). *İsmail el-Ezherî*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt-23. 97-98.
- Göksoy, İ. H. (2019). "*Some Aspects Of The Anglo-Egyptian Condominium Rule In Sudan (1899-1914)*". Dergi park, (14)1-15.
- Kok, P. (1996). *Sudan: Between Radical Restructuring and Deconstruction of State Systems*. Review of African Political Economy, 23(70): 555-562.
- Kavas, A. ve Avcı, M. (2009). *Sudan*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt-37.459-461.
- Nour, M. (2005). *Birinci Dünya Savaşında Emperyalizme Karşı Türklerin Yanında Yer Alan Darfur Hakimi Ali Dinar 1898-1916*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 21(61), 367-383.
- Rumelili, B. (2009). *Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu'nun Özneselliği*. Atatürk Yolu Dergisi, 6(23). ss. 45-71.
- Sharkey, H. (2008). *Arab Identity and Ideology in Sudan: The Politics of Language, Ethnicity, and Race*. African Affairs Press, 107(426): 21-43.
- Ylönen, A. (2009). *On Sources of Political Violence in Africa: The Case of "Marginalizing State" in Sudan*. Political Culture Dergisi, 32: 37-59.
- Uz, A. (2007), "*Teori ve Uygulamada Self Determinasyon Hakkı*" Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 3, No: 9.
- Zeyd, E. (2018). *السودان جنوب في والإسلامى العربى الوجود من التخلص محاولات (Güney Sudan'daki Arap ve İslam Varlığından Kurtulma Girişimleri)*. Ayn Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi, 29, 761-785.

Tezler:

- Acar, İ. (2010). *Küresel ve Bölgesel İlişkiler Zemininde Darfur Meselesi*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı. İstanbul.
- Arslan, Ö. (2011). *Sudan ve Uluslararası Politikada Darfur Krizi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bilgenoğlu, A. (2013). *İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Devecioğlu, K. (2017). *Türkiye-Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Sudan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Öğdür, İ. (2010). *Sudan'daki Askeri Darbeler ve Ortadoğu'ya Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. İstanbul.
- Öndül, U. B. (2015). *Sudan'da Etnik Çatışma ve Çözüm Süreci*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Zengin, İ. (2013). *Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

İnternet Kaynakları:

- Akinfenwa, O., "Sudan Military Coup: What Happened And Why It Still Matters".
<https://2u.pw/E0ERe> (Erişim tarihi: 24.05.2023).
- Al-Nour, K., المستقبل وتقارب الماضي صراع: الليبية السودانية العلاقات (Sudan-Libya İlişkileri: Geçmişin Çatışması ve Geleceğin Yakınlaşması). <https://studies.aljazeera.net/en/node/3155> (Erişim Tarihi: 21.05.2023).
- El-Tom, A., Sudan: Between Unity and Disintegration.
<http://mural.maynoothuniversity.ie/2180/1/Sudan.pdf> (Erişim tarihi: 24.06.2023).
- Howeidi, F., Israelis can tell the whole story of Sudan's division-they wrote the script and trained the actors. *Middle East Monitor (MEMO)*.
<https://www.middleeastmonitor.com/20140125-israelis-can-tell-the-whole-story-of-sudans-division-they-wrote-the-script-and-trained-the-actors/> (Erişim tarihi: 24.06.2023).

Nassir, İ., “Güney Sudan Krizinin Nedenleri ve Çözüm Önerileri”.

<https://ankasam.org/guney-sudan-krizinin-nedenleri-ve-cozum-onerileri/>

(Erişim Tarihi: 10.07.2023).

Osame, E., “Sadık El Mehdi'nin gidişi! Al-Ahram”. <https://2u.pw/KUa4u>,

(Erişim tarihi: 15-05-2023).

Salman, S., Yuvarlak Masa Konferansı ve Addis Ababa Anlaşması Kararları: Bay

Sadiq al-Mahdi'nin yorumu. <https://2u.pw/oOEfz> (Eriş tarihi: 01-06-2023).

Jacob, A., Israel and Sudan: the Saga of an enigmatic relationship.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00263209908701277>

(Eriş tarihi: 04-06-2023).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Moaaz Yahea ATITALLA MANSOUR
Doğum Yeri – Tarihi	
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Al-Fayhaa Akamedik Okulu
Lisans Diploması	Siyaset Bilimleri – Omdurman İslamic University
Kurs ve Sertifika Bilgileri	• The Global Course For Education İn Emergencies – UNICEF • New Models Of Business İn Society - University Of Virginia • Communication For Development (C4D) – UNICEF • Digital Marketing Basics – Google Inc. • The Art Of Negotiation and İnternational Relations - Pavlov Center • Personal Strategic Planning - Afag Training and Human Development Center • Volunteer Work Skills and Strategic Planning - Melody Press İnternational Foundation • The Art Of Negotiation and Conflict Resolution - The Sudanese Center For Democracy and Development.
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Antalya / Türkiye
Bildiği Yabancı Diller	Türkçe ve İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	• Türk Hava Yolları
Stajlar	• British Council (Communication Across Cultures) • King's College London (Introduction To Business Management) • Organization Of İslamic Cooperation (Volunteering Skills) • Cabinet of Sudan (Central Statistics Of Sudan) • Parliament Of Sudan (Management Of Committees Affairs) • Presidency Of The Republic Of Sudan (National Strategic Planning)
Projeler	• Antalya Diplomacy Forum, 2021 • MSEAP Conference, 2018 • MSEAP Conference, 2018
İletişim:	_____